

STRATEGIJA RAZVOJA GRAĐEVINARSTVA U CRNOJ GORI DO 2020. GODINE

Novembar 2010.

Projekat finansiran od strane Vlade Crne Gore,
Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine

**Универзитет Св. Кирил и Методиј
ГРАДЕЖЕН ФАКУЛТЕТ**

Reg. Br. 1301-5409/3-08

Naslov Projekta:	Strategija razvoja građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine
Broj Projekta:	Reg. Br. 1301-5409/3-08
Datum potpisivanja ugovora	17. oktobar 2008. godine
Rok završetka ugovora	6,5 mjeseci od dana potpisivanja ugovora
Zemlja-Korisnik:	Crna Gora
Detalji o Izvršiocu Strategije	
Izvršilac /Implementator:	Univerzitet Sv. Kiril i Metodij –Građevinski fakultet , Skopje
Predstavnik Izvršioca:	1. Direktor Projekta: Prof. dr Meri Cvetkovska 2. Tim Lider Projekta, Prof. dr Strahinja Trpevski 3. Lokalni direktor projekta, Doc. dr Snežana Rutešić
Kontakt podaci:	1. Univerzitet Sv. Kiril i Metodij –Građevinski fakultet, Ul: Partizanski odredi 24, Skopje- Republika Makedonija Tel/ Faks: +389-231-1-8834 Mobilni: +389 70 273 633 E-mail: cvetkovska@gf.ukim.edu.mk 2. Fakultet za biznis ekonomiju- Skopje Ul: Kosta Novaković 8, Skopje-Republika Makedonija Tel/faks: +389 2 3 222 356 Mobilni: +389 75 333 563 E-mail: strahinja_trpevski@yahoo.co.uk 3. Građevinski fakultet, Podgorica- Cetinjski put bb Tel/faks: +382 20-243-718 snezana@ac.me
Podaci o Naručiocu	
Naručilac/Korisnik :	Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine Crne Gore
Predstavnik Naručioca/ Korisnika:	Pomoćnik ministra za građevinarstvo Maja Velimirović-Petrović Koordinator projekta Senada Šahman
Konsultant Naručioca/ Korisnika:	Konsultant na izradi Strategije Doc. dr Miloš Knežević
Kontakt podaci:	ul. Rimski trg 46, Podgorica tel: +382 20 482 212 E-mail: maja.petrovic@gov.me

POPIS KORIŠĆENIH SKRAĆENICA

AD	- Akcionarsko društvo
AOIRG	- Agencija za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo
BDP	- Bruto društveni proizvod
CEFTA	- Central European Free Trade Agreement (Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini)
CEN	- European Committee for Standardization (Evropski komitet za standardizaciju)
CENELEC	- European Committee for Electrotechnical Standardization (Evropski komitet za standardizaciju u oblasti elektrotehnike)
CIP	- The competitiveness and innovation framework programme (Okvirni program za konkurentnost i inovativnost 2007 -2013),
CPD	- Construction product Directive (Direktiva o građevinskim proizvodima)
DIS	- Decentralizovani implementacioni sistem
DOO	- Društvo sa ograničenom odgovornošću
DUP	- Detaljni urbanistički plan
EIB	- European Investment Bank (Evropska Investiciona Banka)
EU	- Evropska Unija
FIDIC	- Fédération internationale of Consulting Engineers des ingénieurs - conseils (Internacionalna organizacija inženjera konsultanata)
FIG	- Federation internationale des Geometres, Internacionalna organizacija za geodeziju
FP7	- Seventh Framework Programme (Sedmi okvirni program za istraživanje),
GKIS	- Geodetsko-katastarski informacioni sistem
IEC	- International Electrotechnical Commission (Međunarodna elektrotehnička komisija)
ISME	- Institut za standardizaciju Crne Gore

ISO	-	International Organization for Standardization (Svjetska organizacija za standardizaciju)
MMF	-	Međunarodni monetarni fond
MONSTAT-		Zavod za statistiku Crne Gore
NBOR	-	Nacionalna banka za podršku održivom razvoju
NPI	-	Nacionalni program za implementaciju
NSOR	-	Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore
PIO	-	Fond penzijskog i invalidskog osiguranja
PIP	-	Public Investment Program (Program javnih nvesticija)
PP	-	Prostorni plan
PPPN	-	Prostorni plan područja posebne namjene
PUP	-	Prostorno urbanistički plan
SDI	-	Strane direktne investicije
SE	-	Savjet Evrope
SEI	-	Sekretarijat za evropske integracije
SRG	-	Strategija razvoja građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine
WFD	-	Water Framework Directive (Okvirna direktiva o vodama)
WTO	-	World Trade Organization (Svjetska Trgovinska Organizacija)
ZZZCG	-	Zavod za zapošljavanje Crne Gore

PREDGOVOR

Izgradnjom objekata okolina se oblikuje, prilagođava, oplemenjuje, čime se doprinosi i oblikovanju ekonomije i razvoja u cjelini. Kuće u kojima živimo, objekti u kojima radimo, putevi, željeznice i aerodromi kojima se krećemo, objekti telekomunikacionih i energetskih sistema, samo su dio liste različitih građevinskih objekata.

Racionalnost u građevinarstvu značajno predodređuje efikasnost brojnih drugih grana industrije i ekonomije u cjelini. Za uzvrat, na efikasnost i spremnost građevinarstva značajno djeluje nivo razvoja drugih oblasti kao što su ekonomija, zakonodavstvo, socijalna politika.

Strategiju razvoja građevinarstva treba razumjeti kao dio strategije razvoja države. Ona zavisi od ekonomskih i institucionalnih mogućnosti u zemlji, politika države u oblasti socijalne zaštite, ekonomije, zaštite životne sredine, odnosno jednom riječju u oblasti održivog razvoja.

Praktična implementacija Strategije razvoja građevinarstva zavisi od politike vođene na svim nivoima vlasti. Nemoguće je izbjeći politički uticaj u razvoju građevinarstva i zbog toga je veoma važno da se pravilnim odnosom i odgovarajućim odlukama doprinosi razvoju građevinarstva, prevashodno donošenjem odluka za razvijanje strateških projekata.

Cilj ove Strategije je da se doprinese glavnom usmjeravanju razvoja građevinarstva Crne Gore do 2020. godine, da bi se na najefikasniji način u najvećoj mogućoj mjeri koristili sopstveni potencijali. Glavni ciljevi su da oblast građevinarstva postane inovativna i zadovoljava potrebe crnogorskih građana i ekonomije na efikasan način, da postane dio građevinarstva Evropske Unije, da postane konkurentna u pružanju usluga na međunarodnim projektima i isporučuje proizvode sa standardnim kvalitetom.

Ova Strategija je izrađena uz aktivno učešće velikog broja stručnjaka iz raznih oblasti i uz kvalitetnu podršku Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine u pogledu obezbjeđivanja podataka i dokumentacione osnove. I brojni drugi državni organi, organi uprave, organi lokalne samouprave, institucije i organizacije omogućili su ekspertskom timu prikupljanje velikog broja dokumenata, podataka iz oblasti javnih evidencija, dali korisne sugestije u smislu fokusiranja na elemente bitne za analizu i ocjenu postojećeg stanja i usmjerenja u pogledu ključnih pretpostavki budućeg razvoja.

Posebno se zahvaljujemo na podršci organima i institucijama, odgovornim licima i zaposlenim u njima: Ministarstvu uređenja prostora i zaštite životne sredine, Centralnom registru Privrednog suda, Poreskoj upravi Crne Gore, Fondu PIO, Centralnoj banci Crne Gore, Monstatu, Privrednoj Komori Crne Gore i njenom Odboru za građevinarstvo Komori, Institutu za standardizaciju Crne Gore, Upravi za vode, Ministarstvu turizma, Ministarstvu prosvjete i nauke, Zavodu za zapošljavanje, Privrednoj komori, Direkciji za javne radove i drugim.

Zahvaljujemo se svim organima lokalne uprave i privrednim subjektima koji su učestvovali u sprovedenoj anketi i time nam pružili korisne informacije za analizu postojećeg stanja i SWOT analizu građevinarstva sa različitih aspekata.

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
1.1.	KARAKTERISTIKE GRAĐEVINARSTVA	1
1.1.1.	Građevinarstvo u EU- tržište vrijedno 1500 milijardi eura	2
1.1.2.	Građevinarstvo u Crnoj Gori	2
1.2.	METODOLOGIJA I PROCES IZRADE STRATEGIJE	4
1.3.	OPŠTE OCJENE O GRAĐEVINARSTVU	6
1.4.	VIZIJA, MISIJA I STRATEŠKA OPREDJELJENJA	8
2.	SWOT ANALIZA	10
3.	STRATEŠKO OPREDJELJENJE 1 INTEGRACIJA CRNE GORE U EU I ODRŽIVI RAZVOJ	15
3.1.	UVOD	15
3.2.	STRATEŠKI INTERES CRNE GORE ZA EU	15
3.3.	CILJEVI NACIONALNOG PROGRAMA ZA INTEGRACIJU	16
3.4.	MOGUĆNOST KORIŠĆENJA EU FONDOVA	16
3.5.	FOKUS UTICAJA EVROPSKOG ZAKONODAVSTVA NA ZAKONODAVSTVO CRNE GORE U OBLASTI GRAĐEVINARSTVA	17
4.	STRATEŠKO OPREDJELJENJE 2 PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR KAO OKOSNICA RAZVOJA GRAĐEVINARSTVA CRNE GORE	20
4.1.	UVOD	20
4.2.	PROCJENA STANJA INSTITUCIONALNE UREĐENOSTI SISTEMA PLANIRANJA I UREĐENJA PROSTORA I IZGRADNJE OBJEKATA	20
4.2.1.	Ključni akteri u sistemu – institucije	20
4.2.2.	Osnovni principi održivosti i razvoja sektora u nacionalnim dokumentima	23
4.2.3.	Principi prostornog planiranja u evropskim dokumentima	26
4.2.4.	Pregled postojećih zakona i drugih propisa	26
4.2.5.	Pregled postojećih tehničkih normativa i standarda	27
4.2.6.	Osvrt na postojeće stanje katastra	27
4.3.	PRAVCI DJELOVANJA	27
4.3.1.	Ministarstvo	27
4.3.2.	Vladin savjet za prioritetne projekte	28
4.3.3.	Agencija za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo	28
4.3.4.	Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija	29
5.	STRATEŠKO OPREDJELJENJE 3 TEHNIČKA REGULATIVA KAO OSNOVA SISTEMA KVALITETA U GRAĐEVINARSTVU	33
5.1.	UVOD	33
5.2.	SISTEM STANDARDIZACIJE U CRNOJ GORI	34
5.3.	ANALIZA EU DIREKTIVA IZ OBLASTI GRAĐEVINARSTVA I NJIHOVA TRANSPOZICIJA U NACIONALNO ZAKONODAVSTVO	35
5.3.1.	EU Direktiva za građevinske proizvode	35
5.3.2.	EU Direktive o energetske efikasnosti	35
5.3.3.	EU direktive o vodama	36
5.3.4.	EU direktive o otpadu	37
5.3.5.	Direktiva 2006/123/EU o uslugama na unutrašnjem tržištu	37
5.4.	ANALIZA EU TEHNIČKIH REGULATIVA I STANDARDI IZ OBLASTI GRAĐEVINARSTVA I NJIHOVA PRIMJENA U CRNOJ GORI	38
5.4.1.	Eurokodovi – Evropska pravila za projektovanje konstrukcija	38
5.4.2.	Tehnička regulativa iz oblasti geotehnike	40
5.4.3.	Tehnička regulativa u oblasti niskogradnje	41
5.4.4.	Tehnička regulativa u oblasti hidrogradnje, vodovoda i kanalizacije	41
5.5.	PRAVCI DJELOVANJA	41

6.	STRATEŠKO OPREDJELJENJE 4 KONTINUITET KAPITALNIH INVESTICIJA	44
6.1.	OKVIR POLAZNIH MAKROEKONOMSKIH PRETPOSTAVKI	44
6.2.	ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA.....	45
6.2.1.	<i>Makroekonomsko okruženje i razvoj preduzetništva</i>	<i>45</i>
6.2.2.	<i>Finansiranje i izvori finansiranja.....</i>	<i>45</i>
6.2.3.	<i>Uticaj globalne ekonomske krize na ukupna ekonomska kretanja i građevinarstvo.....</i>	<i>47</i>
6.2.4.	<i>Investicije u građevinske radove u opštinama</i>	<i>48</i>
6.3.	STRATEŠKI PRAVCI INVESTICIJA I OBIM INVESTICIJA.....	49
6.3.1.	<i>Analiza i prognoze investicionih poduhvata do 2020. godine</i>	<i>49</i>
6.4.	PRAVCI DJELOVANJA.....	53
7.	STRATEŠKO OPREDJELJENJE 5 JAČANJE KONKURENTNOSTI GRAĐEVINSKE OPERATIVE	57
7.1.	UVOD	57
7.1.1.	<i>Osnovna svojstva građevinskog proizvodnog sistema</i>	<i>57</i>
7.1.2.	<i>Uticaj okruženja za poslovanje u građevinarstvu</i>	<i>58</i>
7.2.	ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA.....	58
7.3.	PRAVCI DJELOVANJA.....	66
8.	STRATEŠKO OPREDJELJENJE 6 FORMIRANJE ADEKVATNE STRUKTURE RADNE SNAGE U OBLASTI GRAĐEVINARSTVA.....	68
8.1.	UVOD	68
8.2.	ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA.....	68
8.2.1.	<i>Pravni okvir obrazovanja i zapošljavanja</i>	<i>68</i>
8.2.2.	<i>Analiza ključnih učesnika</i>	<i>69</i>
8.2.3.	<i>Analiza obrazovnog sistema u Crnoj Gori.....</i>	<i>70</i>
8.2.4.	<i>Analiza potražnje i ponude radne snage u građevinarstvu</i>	<i>72</i>
8.2.5.	<i>Uticaj obrazovanja na smanjenje deficitarnosti</i>	<i>74</i>
8.3.	PRAVCI DJELOVANJA.....	75
9.	STRATEŠKO OPREDJELJENJE 7 RAZVOJ INDUSTRIJE GRAĐEVINSKIH MATERIJALA BAZIRAN NA PRINCIPIMA ODRŽIVOG RAZVOJA	78
9.1.	UVOD	78
9.2.	ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA.....	79
9.2.1.	<i>Mineralni resursi</i>	<i>79</i>
9.2.2.	<i>Građevinski proizvodi</i>	<i>83</i>
9.2.3.	<i>Tehnogene mineralne sirovine</i>	<i>84</i>
9.3.	PREDVIĐANJA I PRAVCI RAZVOJA.....	84
9.4.	PRAVCI DJELOVANJA.....	85
10.	AKCIONI PLAN I PREDLOG MJERA.....	89
11.	MONITORING SPROVOĐENJA STRATEGIJE	115
11.1.	PLANIRANE MJERE U OKVIRU STRATEŠKIH OPREDELJENJA I IZVRŠENJE AKTIVNOSTI	115
11.2.	PRAĆENJE PODATAKA U GRAĐEVINARSTVU	116
11.3.	INOVIRANJE AKCIONOG PLANA	117
PRILOZI.....		118
PRILOG 1. - POPIS DOKUMENTACIONE OSNOVE		119
PRILOG 2. - LISTA UČESNIKA.....		126

1. UVOD

1.1. KARAKTERISTIKE GRAĐEVINARSTVA

Građevinarstvo predstavlja značajan dio ekonomije svake države, a svakako i Crne Gore. Uobičajeno, to je čvrsto utemeljeni sektor dobro prilagođen lokalnim uslovima koji je postigao nivo konkurentnosti uporediv sa nivoom drugih sektora.

Pod građevinarstvom podrazumijevamo čitav niz privrednih aktivnosti koje se objedinjuju i konačno manifestuju kroz izgradnju nekog objekta. To je široki opseg koji pored građenja podrazumijeva i proizvodnju građevinskog materijala i opreme. Bitna karakteristika građevinarstva jeste da za sebe vezuje veliki dio ostatka privrede. Ovdje se prije svega misli na elektro-industriju, industriju proizvodnje mašinskih elemenata koji se koriste u građevinarstvu, bazične hemije i materijala koji nisu isključivo primjenjivi samo u građevinarstvu. Multiplikativni efekt sektora građevinarstva na privredu odražava se i preko uticaja na finansijski sektor. Hipoteke i hipotekarno tržište, kao segment tržišta kapitala na kojem su svi plasmani osigurani hipotekom, je u neposrednoj vezi sa tržištem nekretnina na kojem dominiraju objekti kao posljedica građevinskih aktivnosti. Kada se ovo sve objedini jasno je da građevinarstvo mora zauzeti odgovarajuće mjesto u privredi.

Građevinarstvo veoma često zna da bude visokoakumulativna i izvozna privredna grana, ne samo kod razvijenih zemalja već i kod zemalja u razvoju. Posebno kod njih je važno da se strategija privrede oslanja između ostalog i na građevinarstvo u onoj mjeri koju građevinarstvo kao grana sa svim pomenutim odlikama može da ponese na sebe. Zato je svakako neophodno napraviti dobar privredni ambijent u zemlji.

Međutim, s obzirom da svijet u kojem živimo ima dinamičan pristup sa ubrzanim promjenama, građevinarstvo se suočava sa velikim brojem izazova koji se trebaju razmotriti zbog održavanja kao i poboljšanja konkurentnosti sektora. Povećana konkurentnost građevinarstva pozitivno će uticati na druge industrijske sektore kao i na zapošljavanje i rast u cjelini. Osnovni faktori koji utiču na to su aspekti kvaliteta u građevinarstvu, pravna sredina, obrazovanje i obezbjeđivanje obuke i prefokusiranje napora i potencijala ka istraživanju i razvoju.

Građevinarstvo je sektor sa specifičnim karakteristikama koji je strogo regulisan i koji se u velikoj mjeri razlikuje od drugih sektora. On predstavlja heterogen i fragmentiran sektor zasnovan na velikom broju različitih profesija. Takođe, predstavlja najrasprostranjeniji sektor sa izrazitim regionalnim razlikama u kojem su logistika i transportni aspekti veoma važni.

Krajnji proizvodi u građevinarstvu predstavlja jedan od rijetkih proizvoda koji se ne može transportovati, a ujedno predstavlja i jedan od najizdržljivijih ljudskih artefakata u prostoru. Građevinarstvo stvara fizičku infrastrukturu za stanovanje i rad, za proizvodnju, transport i esencijalne usluge. U razvijenom svijetu polovina građevinskih projekata odnosi se na rekonstrukciju.

Građevinarstvo je tijesno vezano sa ekonomskim ciklusima, a zbog činjenice da se najčešće izvodi u spoljašnjim uslovima zavisno je i od sezonskih klimatskih varijacija. Pored toga, sektor je radno intenzivan, sa visokom mobilnošću radne snage i rastućom potrebom za sve kvalifikovanijom radnom snagom što je rezultat primjene sve sofisticiranije građevinske tehnologije. Kod investicija u mašine, alate i druge elemente proizvodnje, vrši se amortizacija za kraći vremenski period nego kod drugih industrijskih sektora. Ugovori su najčešće vezani za vrijeme trajanja građevinskih radova, a nivo nesrećnih slučajeva je relativno visok.

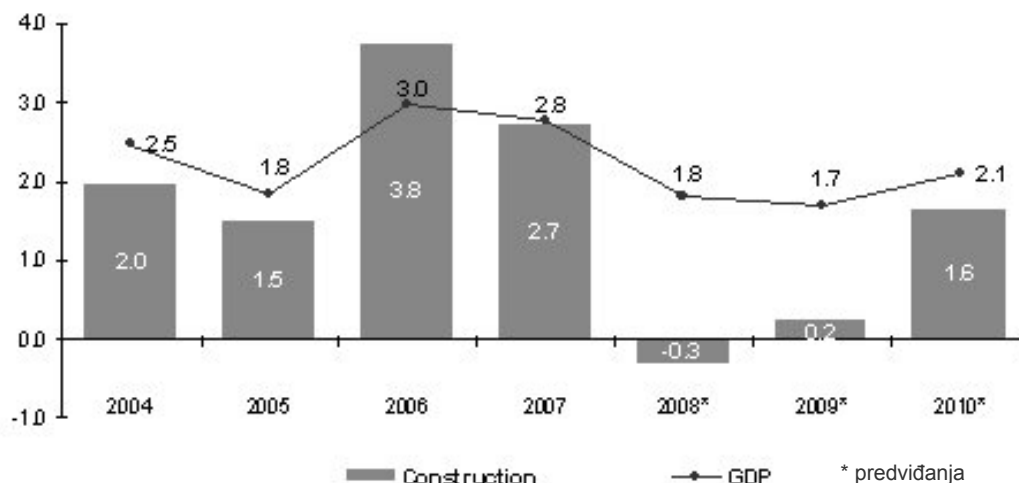
Na kraju se može reći da se u građevinarstvu stvara i ogromna količina otpadnog materijala i građevinskog šuta od rušenja i rekonstrukcije starih objekata (više od 270 miliona tona godišnje na nivou EU). Isto tako, objekti su odgovorni za 42% potrošnje energije u okviru EU, sa očekivanom stopom porasta od 1,5% godišnje za sljedeću dekadu. Sektor je drugi po doprinosu CO2 emisije. U nekim zemljama članicama EU nedostatak prirodnih građevinskih materijala predstavlja značajan problem.

1.1.1. Građevinarstvo u EU- tržište vrijedno 1500 milijardi eura

Vrijednost izvršenih radova u 2007. godini u građevinskom sektoru 19 zemalja EU (članice Euroconstruct mreže) procijenjena je na više od 1500¹ milijardi eura što predstavlja nešto više od 12% njihovog BDP-a i nešto manje od BDP-ja Italije. Pri tome, podsektor stanovanja u građevinarstvu imao je dominantnu ulogu i predstavlja skoro polovinu tržišta sa učešćem od 718 milijardi eura i ujedno predstavlja najdinamičniju komponentu građevinskog tržišta. Za nove građevine i rekonstrukciju nerezidencijalnih objekata uloženo je 480 milijardi eura, što predstavlja skoro trećinu cjelokupnih investicija. Isključivo za građevinske radove utrošeno je 319 milijardi, što predstavlja 21% od ukupne vrijednosti izvršenih radova u 2007. godini.

Pet velikih zemalja: Njemačka, Španija, Velika Britanija, Italija i Francuska, okupira 72% cjelokupnog građevinarstva u EU, od kojih nešto više od 23% pripada Njemačkoj koja, bez obzira što poslednjih godina ima usporeni ekonomski rast, još uvijek ima dominantnu poziciju na tržištu u oblasti građevinarstva. Drugo mjesto pripada Španiji koja je ovo mjesto stekla 2006. godine prestižući Veliku Britaniju. Grupa od četiri zemlje centralno-istočne regije EU učestvuje sa manje od 5% u ukupnom evropskom građevinskom sektoru što ukazuje na značajnu neravnomjernost unutrašnje raspodjele u ovom sektoru.

Međutim, 2008. i 2009. predstavljaju dvije sasvim različite godine u cikličnom ponašanju građevinskog sektora. Kraj faze velike ekspanzije koja je otpočela 1999. i kulminirala najvećim rastom u 2006. godini, kada je građevinski porast bio veći u odnosu na ukupni GDP (3,8%-porast građevinarstva, nasuprot 3,0% GDP-a), predstavlja 2007. godina. Od 2007. godine ušlo se u period zastoja i usporavanja, pri čemu se rast usporava gubeći više od jednog procentnog poena rasta (2,7%) i time postaje ujednačen sa ukupnim rastom GDP od 2,8%.

Sl. 1. Ukupni rast građevinarstva i GDP 2004-2010. – Realne godišnje promjene u %²

1.1.2. Građevinarstvo u Crnoj Gori

Stanje građevinarstva u Crnoj Gori u periodu od 2005. godine do danas karakteriše veliki porast investicija u dijelu održavanja i izgradnje putne mreže i ostalih infrastrukturnih objekata, kao rezultat alociranja sredstava za kapitalne investicije od strane Vlade Crne Gore i saradnje sa

¹ Euroconstruct, June 2008

² Isto

međunarodnim finansijskim institucijama. Izuzetan porast investicija u objekte visokogradnje na crnogorskom primorju i u Podgorici je posljedica povećanja broja stranih ulagača koji ujedno zahtijevaju primjenu svjetskih standarda i kvaliteta u građevinarstvu. Uporedo se odvijao kontinuiran proces stvaranja zakonske infrastrukture u različitim oblastima sa ciljem direktnog ili indirektnog podsticaja i dogradnje investicionog ambijenta, uklanjanja administrativnih barijera za investiranje posebno na lokalnom nivou i obezbjeđivanja potpune i efikasne zaštite svojinskih prava. Takođe, dograđivače se i pojednostaviti poreski sistem u cilju boljeg pozicioniranja Crne Gore i podizanja stepena konkurentnosti.

Vrijednosti izvršenih građevinskih radova³ u 2005. godini je bila 80 miliona eura i bila je veća u odnosu na prethodnu godinu za 40%. U 2008. godini građevinarstvo čini 6,2% ukupne ekonomije Crne Gore. Vrijednost izvršenih građevinskih radova u 2008. godini, prema zvaničnim podacima Monstata, veća je za 45,7% u odnosu na 2007. godinu, dok je fizički obim radova, mjereno izvršenim efektivnim časovima, veći za 20,7%. Vrijednost novih ugovora na zgradama u 2008. manja je za 39,2%, a ostalim građevinama veća za 69,3% u odnosu na 2007. godinu, što u cjelini ukazuje na visok intenzitet aktivnosti u oblasti građevinarstva uslovljen snažnom investicionom tražnjom.⁴

Iako pokazatelji u periodu od 2005. do 2008. godine ukazuju na značajan rezultat, ipak se može reći da domaće građevinarstvo nije na adekvatan način iskoristilo šanse u proteklom periodu, jer su dobar dio poslova odradili građevinari iz okruženja, a ovo upravo iz razloga deficitarnosti kadrova, posebno zanatske struke.

Vrijednost izvršenih građevinskih radova u prvom kvartalu 2009. godine manja je za 18,5 % u odnosu na isti kvartal 2008. godine, a vrijednost izvršenih građevinskih radova u prvom kvartalu 2010. godine manja je za 13,7% u odnosu na prvi kvartal u 2009. godini. Vrijednost izvršenih efektivnih časova na građevinskim radovima u prvom kvartalu 2009. godine manji je za 17,2 % u odnosu na isti kvartal 2008. godine, dok je vrijednost izvršenih građevinskih radova u prvom kvartalu 2010. godine i dalje smanjena za 9,1% u odnosu na isti kvartal u 2009. godini. Vrijednost novih ugovora na zgradama u prvom kvartalu 2009. godine manja je za 52,8% u odnosu na isti kvartal 2008. godine, dok je vrijednost novih ugovora na zgradama u prvom kvartalu 2010. godine veća za 9,1% u odnosu na isti kvartal 2009. godine⁵. Vrijednost novih ugovora na ostalim građevinama u prvom kvartalu 2009. godine manja je za 58,3% u odnosu na isti kvartal 2008. godine, dok je vrijednost novih ugovora na ostalim građevinama u prvom kvartalu 2010. godine manja za 26,1% u odnosu na isti kvartal 2009. godine, što u cjelini predstavlja kontinualni pad u zadnje dvije godine.

Ekonomski rast i razvoj u 2009. i 2010. godini, u uslovima ekonomske i finansijske svjetske krize, u znatnoj mjeri će biti opredijeljen mogućnostima novog investiranja. Svakako da će investiciona aktivnost biti usporenija uz daleko više opreza potencijalnih investitora. Međutim, Crna Gora s obzirom na atraktivnost i neiskorišćenost privrednog potencijala, sve stimulativniji investicioni ambijent i obučenu radnu snagu, računa na priliv stranih direktnih investicija. Veliko povećanje stranih direktnih investicija (SDI) sa neto prilivom od 524,9 mil.€ u 2007. godini (18,7% BDP-a), ponovilo se u 2008. godini sa neto prilivom od 550,0 mil.€ (16,5% BDP-a). U 2009. godini ostvaren je značajan priliv stranih direktnih investicija, što je prije svega rezultat privatizacije i dokapitalizacije EPCG i dokapitalizacije banaka. Neto priliv stranih direktnih investicija (priliv minus odliv), prema preliminarnim podacima, iznosio je 910,9 miliona eura i veći je za 65,1% u odnosu na 2008. godinu. Neto priliv stranih direktnih investicija u periodu januar-jul 2010. godine, prema preliminarnim podacima, iznosi 350,6 miliona eura i za 9,5% je manji u odnosu na isti period 2009. Treba imati u vidu da je u posmatranom periodu u 2009. godini realizovan dio transakcija vezan za otkup manjinskog paketa akcija Elektroprivrede Crne Gore.⁶ Do kraja 2010. godine očekuje se da će neto priliv stranih direktnih investicija dostići nivo 400 mil.€. ⁷

³ Uticaj globalne finansijske i ekonomske krize na CG ekonomiju, Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica decembar, 2008, str 5.

⁴ Tekuća privredna kretanja u I kvartalu 2009. godine sa ocjenom uticaja finansijske krize na građevinarstvo i predlog mjera za njeno prevazilaženje, Privredna komora Crne Gore – Odbor udruženja građevinarstva, IGM i komunalne privrede str. 2,3 i 4

⁵ Zavod za Statistiku Crne Gore, 'Mjesečni statistički pregled br. 5' 2010, str. 31.

⁶ Bilten Centralne banke Crne Gore, Januar 2010. I Avgust 2010, str. 28

⁷ Ekonomska politika Crne Gore za 2010. godinu, str. 6

Strane direktne investicije (SDI) su jedan od najvažnijih pokretača privrednog razvoja Crne Gore. Od 2001. godine kumulativni priliv SDI iznosio je više od 3,0 milijardi eura. Karakteristično je da je značajni dio priliva SDI realizovan u nekretnine (48%) naročito u 2006. i 2007. godini i još uvek dominiraju SDI povezane sa procesom privatizacije, dok su *green field* investicije još uvijek malo zastupljene, iako se ova struktura postepeno popravlja u 2008. godini.⁸ Najveći uticaj na razvoj građevinarstva svakako će imati investicije u sektorima turizma, infrastrukture, energetike i stanogradnje, dok će investiranje u telekomunikacijama imati najmanji uticaj.

Kapitalnim budžetom Crne Gore za 2009. godinu, sredstva za projekte kapitalne infrastrukture su projektovana na 225 miliona eura što čini preko 4,0% BDP-a. Na nivou javnog sektora (uključujući opštine) kapitalna ulaganja u 2009. godini su procijenjena na 9,84 % BDP-a. Na ovaj iznos treba dodati oko 2% BDP vrijednosti ugovorenih radova u 2009. godini u cilju unaprjeđenja putne infrastrukture, izgradnje autoputa, izgradnje Regionalnog vodovoda i investicionog ulaganja u infrastrukturu željeznice što se finansira putem izvođačkih kredita, kredita Svjetske banke, Evropske investicione banke i EBRD-a. Kapitalni budžet će se, u zavisnosti od efekata finansijske krize, finansirati i iz kreditnih aranžmana sa međunarodnim finansijskim institucijama. Paralelno sa izgradnjom infrastrukture, intenzivno se investira u nove stambene objekte, turističke kapacitete, kao i objekte društvenog standarda (školski i zdravstveni objekti, objekti za sport i rekreaciju itd.) S obzirom na širi uticaj ekonomske krize, kao i u drugim zemljama bližeg i daljeg okruženja, izvršen je rebalans budžeta za 2009. godinu u julu mjesecu. Tim rebalansom smanjen je nivo za kapitalne izdatke na 130 miliona eura, međutim, njime neće biti ugrožene investicije u strateške infrastrukturne objekte⁹. Kapitalni izdaci budžeta za 2010. godinu iznose 63 miliona eura.

Očekivati je da će se izvori finansiranja uvećati u dijelu koji se obezbjeđuje kroz kreditne aranžmane. Globalna recesija u periodu od 2009. do 2010. godine, ipak podstiče relativno veće angažovanje javnog sektora u finansiranju infrastrukturnih i drugih javnih projekata. Ova praksa je ustaljena u uslovima recesija, kada javni sektor (država) interveniše s ciljem da poveća privrednu aktivnost i ukupnu potražnju. Vlade velikih i razvijenih ekonomija predviđaju relativno aktivniju politiku javnih radova, naročito u ovoj i sljedećoj godini. U istom pravcu su i preporuke Svjetske banke.¹⁰

Svi ovi pokazatelji ukazuju da će se Vlada Crne Gore agresivno suprostaviti postojećoj ekonomskoj i finansijskoj krizi paketom koji sadrži dovoljno veliki kapitalni budžet u kombinaciji sa adekvatnim politikama kreiranja povoljnog investicionog okruženja. Imajući u vidu navedene investicione planove i prioritete, kojima se pokreće ciklus ekonomskog razvoja u Crnoj Gori, građevinarstvo kao privredna grana ima veliku perspektivu.

Crna Gora će biti sve privlačnija destinacija domaćim i stranim investitorima, pa je stoga neophodno kroz stvaranje povoljnog zakonodavnog i prostorno-planskog okvira stvoriti povoljne uslove za realizaciju investicija.

1.2. METODOLOGIJA I PROCES IZRADE STRATEGIJE

Proces izrade „Strategije razvoja građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine” koji je otpočeo oktobra 2008. godine koristi pozitivna iskustva iz globalnih, evropskih i procesa u regionu zasnovanih na principima održivog razvoja i održivog građevinarstva, imajući u vidu proces globalizacije u kojem će, kako je objektivno očekivati, samo mali broj zemalja u razvoju biti u stanju da se priključi i izbori za visoku poziciju.

Crna Gora egzistirajući u prošlosti u jednom drugačijem sistemu i organizaciji kao i ostale ex-Yu republike iz regiona, sada se suočava sa pozitivnom ekspanzijom investicija u građevinarstvu. Pri tome, karakteristika tržišta je veliki priliv stranog kapitala koji nameće standarde međunarodnog projektnog finansiranja i potrebu adaptacije na sve veću složenost, kao i primjenu savremenih

⁸ Strane direktne investicije kao pokretač privrednog razvoja Crne Gore- CBCG Sektor za istraživanja, str.16, 2008.god.

⁹ Izvještaj Ministra finansija na Skupštini Crne Gore o rebalansu budžeta 2009. godine, Jul 2009, izvor Beta

¹⁰ Ekonomska politika Crne Gore za 2009, str.5.

metoda menadžmenta za poboljšanje efikasnosti i efektivnosti rada u okvirima rokova i budžeta sa zadovoljavajućim kvalitetom.

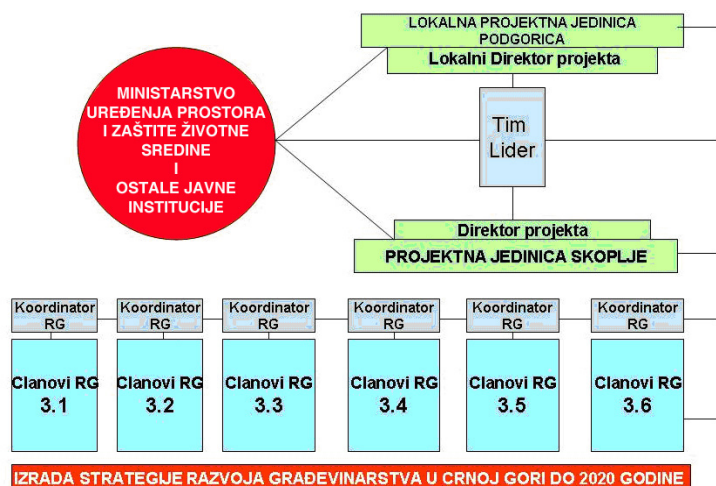
Realizacija velikih investicija predstavlja izazov za svaku zemlju koja teži postizanju visokog godišnjeg rasta i GDP-a, a u tom kontekstu građevinarstvo zauzima veoma značajnu poziciju. Zato je i razvoju građevinarstva neophodno posvetiti značajnu pažnju u okviru cjelokupnog razvoja jedne zemlje.

Crna Gora deklarirala je svoje pravce za ulazak u EU poslije osamostaljivanja sa jasnim i definisanim oblastima sprovođenja reformi. Polazeći od pretpostavki da je za ispunjavanje uslova za ulaz u EU potreban drugačiji pristup razvoja građevinarstva i svih subjekata u njemu, usvojen je vodeći princip za izradu Strategije, a to je **Razvoj građevinarstva kao integralni dio procesa EU integracija i održivog razvoja Crne Gore**. To podrazumijeva da je pred cjelokupnim političkim i društvenim subjektima izazov od koga zavisi da li će se Crna Gora uključiti kao uspješan poslovni partner ili samo kao resurs radne snage i prirodnih pogodnosti. Svakako da teret ovog kriterijuma pripada kreatorima društvene politike i preduzetnicima.

Metodologija pripreme Strategije razvoja građevinarstva Crne Gore je u skladu sa početnim preporukama logičkog okvira i projektnog zadatka u kojem se vodi koordinirani interaktivni proces analiza i djelovanja kako bi se prije svega ciljevi na društvenom, ekonomskom, obrazovnom polju i zaštiti životne sredine izbalansirali. Proces izrade Strategije počinje sa analizom postojeće situacije, definisanjem politike i planom akcija, gdje slijedi implementacija sa monitoringom. S obzirom da djelovi koji se analiziraju imaju divergentnu oblast društvenog djelovanja, naglasak za postizanje rezultata može biti proces ili zahtjev za krajnjim proizvodom.

Izrada Strategije razvoja građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine na nacionalnom nivou zasniva se na dokumentaciji koja obuhvata važeće zakone i podzakonska akta (uredbe, odluke, pravilnike, naredbe, uputstva i dr.), postojeća strateška dokumenta, programe, planove, izvještaje i ostala dokumenta. Aktivnosti oko prikupljanja dokumentacione osnove za izradu Strategije odvijale su se u potpunoj koordinaciji sa Ministarstvom za ekonomski razvoj Crne Gore. Bazni okvir dokumentacione osnove okuplja više od 150 naslova. Primjetno je da postoji veoma obiman i dobro sistematizovan materijal Strateških dokumenata i Akcionih planova koji su relativno novijeg datuma što daje validnost i pouzdanost cijeloj analizi. Dijelovi koji nijesu popunjeni dokumentima popunjavani su kratkim istraživanjima na licu mjesta od strane tima koji radi u lokalnoj kancelariji preko direktnih kontakata i prikupljanja adekvatnih podataka. Utvrđivanje necjelovitosti podataka, takozvanih „gapova” u okviru tematskih oblasti pokušalo se eliminisati i sa izvođenjem dviju anketa/upitnika usmjerenih ka svim opštinama i ka sto građevinskih preduzeća. Moramo sa žaljenjem da konstatujemo da je odziv (naročito građevinskih preduzeća) bio veoma mali i pored trostrukog ponavljanja ciklusa anketiranja.

Strategija definiše vizije i uspostavlja dugoročne smjernice za razvoj građevinarstva Crne Gore do 2020. godine u kojem je uspostavljen i plan akcija. Dosljedna primjena Strategije razvoja građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine podrazumijeva dugoročni proces praćenja realizacije u kojem će se vršiti i revizija dokumenata, kao i identifikovanih problema, postavljenih ciljeva i predloženih mjera. Jednogodišnji period je predviđen za praćenje implementacija, dok se u petogodišnjem periodu predviđa temeljna revizija implementacije Strategije. Očekivano bi bilo da poslije pet godina ova Strategija bude revidirana cjelokupno u duhu opredjeljenja održivog razvoja i dobije naslov Strategija održivog građevinarstva Crne Gore.

Sl. 2. Organizaciona šema za realizaciju projekta

Koordinator procesa izrade Strategije bilo je Ministarstvo za ekonomski razvoj Crne Gore do septembra mjeseca 2009. godine od kada ovaj proces preuzima novoformirano **Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine**. Bazi okvir dokumentacione osnove i svih izvještaja bio je otvoren za komentare, sugestije i dopune od strane Koordinacionog tijela formiranog od strane Ministarstva. Proces izrade Strategije trajao je šest i po mjeseci sa dopunska četiri meseca u kojima se omogućila interakcija i razmjena informacija među različitim komponentama i sudionicima u procesu. Na početku procesa pripremljeni su i sakupljeni bazični dokumenti, dok je u međufazi II predstavljeno šest pojedinačnih izvještaja za relevantne oblasti izrađenih u okviru posebnih radnih grupa sa SWOT analizama, a to su: pravni i institucionalni okvir, tehnička regulativa, građevinska operativa, analiza i prognoze investicionih poduhvata u budućnosti, analiza obrazovnih profila radne snage i analiza industrije građevinskih materijala.

U organizacionom smislu izrada Strategije realizovala se kroz 6 radnih grupa (Sl. 2). Radne grupe su povremeno koristile pristup „ukrštenog/zajedničkog” rada zbog uzajmnog uticaja pojedinih sektora/oblasti. Svaka radna grupa imala je imenovanog koordinatora koji rukovodi radom 5-7 članova radne grupe i direktno sarađuje sa Tim liderom Projekta.

U toku izrade Strategije održano je 6 radionica, po jedna u Ohridu i Podgorici i četiri u Skoplju, na kojima se razmatrao projektni zadatak i radilo se na postizanju uravnoteženog razumijevanja njegovog sadržaja kod svih članova radnih grupa, zatim dogovarala metodologija rada i utvrđivali rezultati. Članovi svih šest radnih grupa predstavljaju radni tim (sačinjen od predstavnika stručnih institucija, univerziteta i konsultanata) koji je izradio nacrt Strategije i druge relevantne prateće materijale i radiće na uključivanju svih preporuka iz participativnog procesa javne rasprave.

1.3. OPŠTE OCJENE O GRAĐEVINARSTVU

Značaj građevinarstva u širem smislu, njegova multiplikativnost na ostale prateće i srodne djelatnosti, njegovo primjereno učešće u BDP države koje se može znatno povećati u periodu kada se očekuju značajna finansijska ulaganja u kapitalne projekte, u potpunosti opravdava potrebu za tretiranjem jednog od strateških sektora razvoja ekonomije.

Strateški pristup građevinarstvu kroz aktivnosti koje su utvrđene u jednom dugoročnom razvojnom dokumentu, kompetentno može da služi državi, njenim organima i institucijama, kao i pravnim licima iz ove djelatnosti, za definisanje dugoročne politike za razvoj građevinske djelatnosti.

Poštujući svu divergentnost i brojnost uticajnih sektora na razvoj građevinarstva, neizbježno je potencirati da ukoliko investicije predstavljaju skelet razvoja građevinarstva onda je sigurno da fundament predstavljaju propisi i regulativa. Ključ uspjeha je svakako reforma-transformacija propisa i to prije svega u oblasti svojinsko pravnih odnosa i pravila izgradnje objekata. To je

preduslov za uspostavljanje reda i pravne države u sve unosnijim investicijama koje se odnose na izgradnju objekata, a samim tim i za stvaranje pozitivne atmosfere za ulaganje stranih investitora. Uslov da strani, ali i domaći investitor, svoja sredstva uloži u razvoj projekata i nekretnina jeste pravna sigurnost investicije i efikasnost organa uprave. Zbog ovog drugog, neophodno je pomenuti da je adekvatna institucionalna postavljenost potrebna na svim nivoima vlasti. Nerazdvojjivost procesa planiranja-projektovanja od katastra baziranog na tehnologiji koji obezbeđuje funkcije neohodne za poslove GIS-a je još jedan od osnovnih postulata koji treba slijediti. Kada su definisani standardni moduli, moguće je praviti pretraživanja, tematska mapiranja i proizvoljne preglede, moguće je sve podatke dobijati preko Interneta i ući u "prostor jednog šaltera".

Globalizacija kao jedna od najuticajnijih ideja koja se pojavila poslednjih decenija, ukazuje nam da postoje koncepti i problemi u cijelom svijetu koji su bez izuzetaka zajednički i liderima i ostalima: klimatske promjene, manjak resursa, prirodne nepogode... Očuvanje okoline od neprestanih ljudskih razaranja jeste najdominantnije pitanje koje utiče na našu sutrašnjicu. U narednoj deceniji trebaće nam odgovori na pitanje kako da isprojektujemo našu izgrađenu okolinu i kako da vodimo poslove za održivu budućnost. Veličina države, koncentracija stručnog kadra, koji bi se bavio pitanjima vezanim za prioritetne investicione objekte u Agenciji za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo, a koja bi u sebi integrisala postojeće i buduće organe sa već definisanom strategijom za Crnu Goru ekološku državu, ukazuju na potrebu racionalizacije i konzistentnosti problematike u građevinarstvu u širem smislu.

Pod građevinskom industrijom podrazumijevamo čitav opus privrednih aktivnosti koje se objedinjuju i koje završavaju na nekom objektu i to apriori ne podrazumijeva samo proizvodnju građevinskog materijala i opreme nego jedan širi pojam, uključujući i samo građenje. Bitna karakteristika građevinarstva jeste da za sebe vezuje veliki dio ostatka privrede. Građevinarstvo je jedna propulzivna, visokoakumulativna i izvozna privredna grana, i to su atributi koje ono sobom univerzalno nosi. Zbog toga se između ostalog, strategija privrede jedne države oslanja i na građevinarstvo. Međutim, nesporno je da treba pronaći i adekvatno finansijsko praćenje značajnih objekata za državu i građevinske firme.

Razvoj industrije građevinskih materijala baziran na principima održivog razvoja je izuzetno bitan segment u oblasti građevinarstva. Uvažavajući činjenicu da Crna Gora raspolaže sa velikim brojem mineralnih sirovina koje su i osnovna sirovina za proizvodnju građevinskog materijala, da su rezerve istih u imponantnim količinama, da je kvalitet takođe zadovoljavajući, logičan je zaključak da država treba u narednom periodu ozbiljno da se posveti ovom pitanju. To se posebno odnosi na laporac, arhitektonsko - građevinski kamen, gline i tehničko - građevinski kamen. Teško je objašnjivo da Crna Gora nema proizvodnju cementa, proizvodnju opekarskih proizvoda, prepoznatljivu proizvodnju ukrasnog kamena i proizvoda iz njega, iako ima rezerve koje, i te kako, to zaslužuju. Sličan stav je i sa korišćenjem drveta, aluminijuma i željeza za proizvodnju određenih proizvoda i elemenata koji se koriste u građevinarstvu. Forsiranje proizvodnje građevinskog materijala na bazi prirodnih resursa, a koji se zasada u cjelosti uvoze, je sa svakog aspekta opravdan državni potez. Kada su pitanju pak tehnogene mineralne sirovine (crveni mulj, flotacijska jaložišta olovo-cinkane rude, deponija šljake i pepela i dr.) iste zaslužuju pažnju, posebno sa aspekta uklanjanja ovoga otpada, ali je neophodno prethodno detaljnim istraživanjima utvrditi njihovu korisnu upotrebljivost.

Najveći ožiljak na crnogorskom građevinarstvu jesu kadrovski resurs – domaća radna snaga. I po broju i po kvalitetu evidentan je deficit radne snage. Drugi problem je starosna i kvalifikaciona struktura radne snage. Nije se uspjelo zainteresovati mlade da se već kroz srednje obrazovanje spremaju za građevinarstvo. Jačanje konkurentnosti građevinske operative i formiranje adekvatne strukture radne snage u oblasti građevinarstva su jasni pravci djelovanja i dobar putokaz kako i kuda treba krenuti u narednom periodu u građevinarstvu Crne Gore.

Danas je u svijetu napravljen veliki korak naprijed u smislu kvaliteta izgrađene okoline, ali su otvorena i mnoga aktuelna pitanja održivosti rješenja i niskog utroška energije. Ovo je ukazalo na potrebu za iznalaženjem novih rješenja u tehnologiji gradnje i za uvođenjem novih standarda i regulative u cilju zaštite kvaliteta u građevinarstvu. Tehnološku revoluciju, na čijem smo pragu, neophodno prati ogroman broj pravila pretočenih u novu regulativu. Sa aspekta približavanja

Evropskoj Uniji ovo predstavlja veliki izazov kojem se mora pristupiti organizovanim procesom velikog intenziteta kako bi bili ravnopravni u nastupima kako na svom tako i na stranom tržištu.

Zbog svega gore iznesenog, smatramo da sedam strateških opredjeljenja definisanih i obrađenih u kontekstu sadašnjeg stanja građevinarstva Crne Gore, mogu da ponude cjelovito i korektno prepoznavanje cjelokupne problematike na čijim će se analizama izgraditi odgovarajuće akcije za razvoj građevinarstva Crne Gore do 2020. godine.

1.4. VIZIJA, MISIJA I STRATEŠKA OPREDJELJENJA

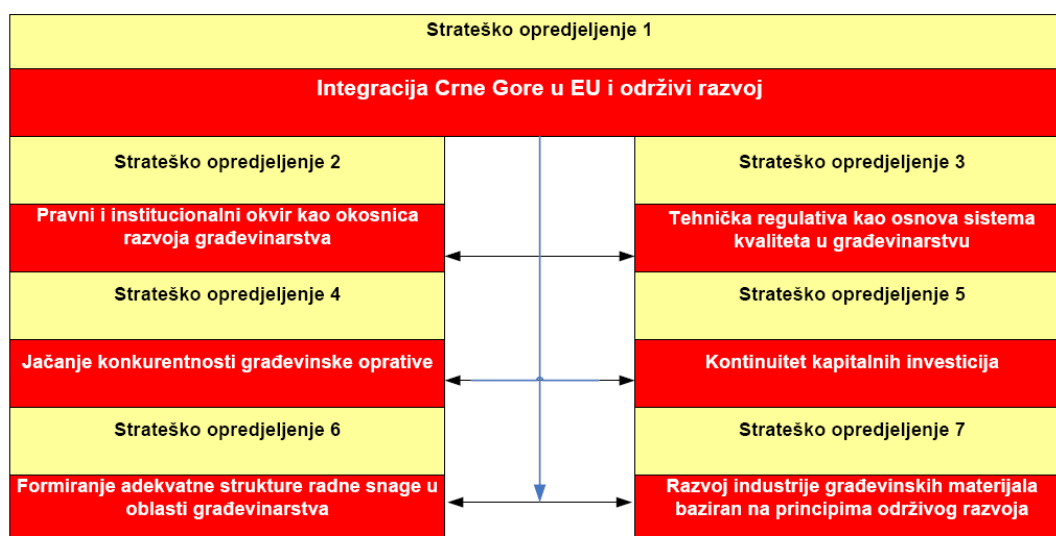
Vizija za razvoj građevinarstva Crne Gore definisana je na osnovama dokumenata Strategije razvoja građevinarstva u Crnoj Gori sa već prethodno definisanim oblastima u projektnom zadatku (koji na neki način predodređuje i usmjerava pravce procesa ka određivanju sedam strateških opredjeljenja koja treba da dovedu do realizacije vizije). Vizija je: **integrisanje crnogorskog u evropsko tržište građevinarstva pozicioniranjem na ljestvici konkurentnosti između četiri vodeće zemlje u građevinarstvu u regionu (Hrvatska, Slovenija, Srbija, Makedonija od ukupno 8 u regionu), preko inovativnog, na znanju baziranog i visoko tehnološki organizovanog građevinskog sektora.**

Misija građevinskog sektora Crne Gore je da bude dinamičan, produktivan i kreativan sektor, koji ima mogućnost za fleksibilnost i stvaranje kohezivne građevinske zajednice u svojoj okolini koja će biti oslonac za stvaranje blagostanja i stvaranja koristi u društvu, na čijim će temeljima zajedno sa ostalim dijelovima društva uzajamno graditi svoj rast.

Ostvarivanje vizije i **misije** treba otpočeti preko **sveobuhvatnog Prvog strateškog opredjeljenja** koje neosporno ima direktni uticaj na sve ostale, a to je: **Integracija Crne Gore u EU i održivi razvoj**, koje dalje podrazumijevaju razvoj građevinarstva kao integralnog dijela procesa EU integracija i održivog razvoja Crne Gore. Ovo generalno opredjeljenje proizlazi ne samo od činjenice da je strateška orijentacija ekonomske politike Crne Gore pridruživanje sistemu Evropske Unije, već i novog ekonomskog okruženja koje se treba uspostaviti, u kojem građevinarstvo treba da djeluje u bližoj i široj okolini.

Drugo strateško opredjeljenje je **Pravni i institucionalni okvir kao okosnica razvoja građevinarstva**. Neosporno je da je ovo polazna tačka u nizu ostalih djelovanja koja stvara okruženje i preduslove za sva djelovanja u prostoru, sigurnost imovine i vlasništva, definiše postupke i kriterijume, i uslove preko dobro dimenzionisanog i osposobljenog institucionalnog okvira.

Sedam strateških opredjeljenja za razvoj građevinarstva Crne Gore

Sl.3. Prikaz izrade Strategije kroz sedam strateških opredjeljenja

Treće strateško opredjeljenje je **Tehnička regulativa kao osnova sistema kvaliteta u građevinarstvu**. Sistem građenja kvaliteta u građevinarstvu zasniva se na tehničkim propisima i standardima koji pored ostalog omogućavaju u jednom važnom dijelu i lakši i jednostavniji protok usluga i materijala u svjetsku trgovinu. Međutim, standardizacija podrazumijeva i uspostavljanje osnovnog institucionalnog okvira za praćenje i kontrolu tog procesa. U ovom segmentu treba usvojiti deset eurocodova koji od sljedeće godine stupaju na snagu u EU sa obaveznom primjenom i ugraditi u domaće zakonodavstvo ostale evropske direktive koje se odnose na građevinske materijale, energetska efikasnost, usluge, geotehniku, vodosnabdijevanje i prečišćavanje otpadnih voda, čvrsti otpad, FIDIC uslove ugovaranja i ISO standarde za upravljanje.

Četvrto strateško opredjeljenje je **Kontinuitet kapitalnih investicija**. Pojedinačni ciljevi makroekonomske politike su orijentisani na izgradnju infrastrukturnih projekata i animiranje interesa novih investitora u Crnoj Gori; podsticanje preduzetništva u okviru malih i srednjih preduzeća; jačanje konkurentnosti privrede i ostvarivanje ramnomjernijeg razvoja zemlje. Realizacija pojedinačnih ciljeva makroekonomske politike u tijesnoj je vezi sa aktivnostima u oblasti građevinarstva i građevinske industrije. Oni ukazuju na značaj ove djelatnosti i industrije za ukupni razvoj zemlje na kratak, a naročito na srednji i dugi rok. Ostvarivanje prethodno navedenih pojedinačnih ciljeva makroekonomske politike imaće direktne i indirektno efekte ne samo na razvoj građevinarstva i građevinske industrije, već i na razvoj ukupne privrede i zaposlenosti.

Peto strateško opredjeljenje je **Jačanje konkurentnosti građevinske operative**. Globalizacija ja na svim područjima ljudskog djelovanja donijela nova saznanja o pravcu mogućeg optimalnog razvijanja sopstvenih ekonomija. Male zemlje kao što je Crna Gora treba da maksimalno iskoriste sve kadrovske i materijalne resurse sa postojanim praćenjem i prihvatanjem razvojnih dostignuća nauke, prakse i tehnologije.

Šesto strateško opredjeljenje je **Formiranje adekvatne strukture radne snage u oblasti građevinarstva**. Svaka nacionalna ekonomija i njen dugoročni razvoj značajnim dijelom zavise od kvaliteta ljudskih resursa. Kvalitet ljudskih resursa je određen kvalitetom obrazovanog sistema, ulaganjima u obrazovanje i participacijom u obrazovanju. Zaostajanje u razvoju sistema obrazovanja i nedovoljna ulaganja u razvoj ljudskih resursa postaju ograničavajući faktor dugoročnog održivog razvoja svake zemlje. Kreiranjem koncepta reforme obrazovnog sistema u Crnoj Gori predviđeno je da se ona temelji na pronalaženju originalne strategije inspirisane pozitivnim tradicijama i nasljeđem u koju se mogu ugraditi nove tendencije savremenog društva i pozitivna rješenja razvijenih obrazovnih sistema u Evropi.

Sedmo strateško opredjeljenje je **Razvoj industrije građevinskih materijala baziran na principima održivog razvoja**. Jedan od osnovnih agregata u građevinarstvu su građevinski materijali koje svi izvođači građevinskih radova koriste za gradnju objekata, za održavanje, rekonstrukciju i ostale građevinske radove. Preduslov je da se što prije kod korišćenja mineralnih resursa i građevinskih proizvoda uvedu i tretman održivosti i stepen konzumiranja energije i zagađivanja prostora kako bi se na najefikasniji način koristili resursi i uveli sistemi recikliranja i ponovne upotrebe.

2. SWOT ANALIZA

Nakon analize postojećeg stanja po svim strateškim opredjeljenjima urađena je i u prethodnom Nacrtu strategije obrazložena SWOT analiza, čiji se izvod daje u ovom poglavlju.

PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR KAO OKOSNICA RAZVOJA GRAĐEVINARSTVA CRNE GORE

Prednosti (Strengths):

- S1: Usvojeni glavni strateški dokumenti države (održivi razvoj, prostorni plan, regionalni razvoj i dr.)
- S2: Postavljena bazična zakonska regulativa
- S3: Mogućnost pravno-tehničkog kontinuiteta registracija sa vremenskom determinacijom za svaku registraciju
- S4: Članstvo u evropskim institucijama
- S5: Funkcionisanje strukovne komore i njena regionalna saradnja
- S6: Integrisan sistem registracije nekretnina i prava nad njima kroz jedinstvenu instituciju za katastar
- S7: Usmjeravanje kapitalnih investicija kroz relevantne institucije na nacionalnom nivou
- S8: Ubrzane procedure izdavanja dozvola i unapređenje sistema izdavanja dozvola
- S9: Zaštita imovinskih prava, visok standard za eksproprijaciju i plaćanje naknade, zaštitu prava uključujući međunarodnu arbitražu
- S10: Decentralizacija nadležnosti na državnom i lokalnom nivou

Slabosti (Weaknesses):

- W1: Nedostatak digitalizovanih katastarskih podloga u pojedinim opštinama, a djelimično u seoskim opštinama postoji i opisni katastar
- W2: Nepostojanje jedinstvenih standarda za registraciju i administraciju nekretnina
- W3: Neusklađenost obima zadataka i organizacionih formi u organima uprave i službama lokalne samouprave
- W4: Regulisanje oblasti građenja sa više zakona i njihova međusobna nepovezanost i neusklađenost
- W5: Uslovi i saglasnosti komunalnih kuća – uslove izdaje ministarstvo, a saglasnost daje komunalno preduzeće
- W6: Loše podloge za izradu planskih dokumenata
- W7: Nedostatak PUP-ova opština
- W8: Nerazvijen i neadekvatan informacioni sistem
- W9: Nedostatak kadrova na lokalnom nivou za pripremu prostorno planske dokumentacije
- W10: Nedovoljni kapaciteti institucija za ostvarivanje propisanih zakonskih obaveza na nivou lokalne samouprave
- W11: Nepostojanje institucije koja bi se bavila državno planskim dokumentima i planovima
- W12: Slabosti u sistemu sprovođenja planova
- W13: Nezaokružena podzakonska regulativa
- W14: Nepostojanje unificiranog ugovora za javne nabavke radova (FIDIC- uslovi ugovora)

Mogućnosti (Opportunities):

- O1: Usklađivanje zakonske regulative sa evropskom regulativom

- O2: Formiranja novih institucija (ministarstva i agencija)
- O3: Uspostavljanje integrisanog informacionog sistema
- O4: Javna podrška reformi katastra
- O5: Integracija javnih institucija u katastarski sistem bazirana na visoko razvijenoj tehnologiji
- O6: Edukacija kadrova za ostvarivanje propisanih zakonskih obaveza na nivou lokalne samouprave
- O7: Preduslovi i otvaranje berze nekretnina
- O8: Ukidanje biznis barijera i mogućnost privlačenja velikih investicija

Opasnosti (Threats):

- T1: Nepoštovanje zakona
- T2: Nedovoljna autoritativnost katastra, kao posljedica duge procedure pri registraciji i nepostojanja geodetskih podloga na čitavoj teritoriji
- T3: Bespravna gradnja
- T4: Nekvalitetna gradnja
- T5: Neefikasna kontrola nad primjenom zakona

TEHNIČKA REGULATIVA KAO OSNOVA SISTEMA KVALITETA U GRAĐEVINARSTVU**Prednosti (Strengths):**

- S1: Konstituisana je institucija za standardizaciju
- S2: Usvojeni su bazični zakoni u pojedinim oblastima
- S3: Usvojene su platforme za implementaciju standarda u pojedinim oblastima
- S4: Započeta je edukacija budućih inženjera o primjeni eurokodova.

Slabosti (Weaknesses):

- W1: Nedostatak i zastarjelost postojeće tehničke regulative- nije u potpunosti usklađena sa propisima zemalja EU
- W2: Nije započet proces usvajanja eurokodova
- W3: Problemi u plasiranju građevinskih proizvoda i projekata u zemljama EU zbog neusaglašenosti tehničke regulative i propisa za projektovanje
- W4: Mali je broj akreditovanih laboratorija

Mogućnosti (Opportunities):

- O1: Članstvo u međunarodnim organizacijama
- O2: Dovoljan potencijal intelektualne snage za sprovođenje usklađivanje sa EU regulativom

Opasnosti (Threats):

- T1: Prevelik obim propisa i standarda za usklađivanje
- T2: Teško prihvatanje novih principa projektovanja i novih terminologija

KONTINUITET KAPITALNIH INVESTICIJA**Prednosti (Strengths):**

- S1: Geostrateška lokacija zemlje
- S2: Čvrsto opredeljenje Vlade za ispunjenje EU kriterijuma i zahtjeva
- S3: Obezbeđenost sredstava od međunarodnih finansijskih institucija za realizaciju predviđenih investicionih planova
- S4: Stabilnost cijena i reforme koje su u toku
- S5: Potencijal obnovljivih izvora energije
- S6: Donešena osnovna zakonska regulativa, strategije, master planovi i akcioni planovi u bazičnim sektorima za kapitalne investicije i posebno turizma i energetike kao prioritetne grane razvoja
- S7: Postoji interes strateških partnera iz inostranstva za zajednička ulaganja

Slabosti (Weaknesses):

- W1: Dio reformi nije realizovan što se odražava na efikasnost sistema i institucija, kao i na razvoj ukupne privrede i građevinarstva
- W2: Visoka energetska intenzivnost i gubici električne energije u prenosu i distribuciji
- W3: Nekompletna zakonska regulativa i neadekvatna i nekompletna institucionalna postavijenost
- W4: Malo lokalno tržište i mali broj lokalnih preduzeća kad se radi o velikim investicionim projektima
- W5: Nezavršeni proces restrukturiranja i privatizacije javnih preduzeća
- W6: Potrebne su velike investicije za investiciono održavanje i izgradnju nove infrastrukture.
- W7: Nedovoljna i nekvalitetna saobraćajna infrastruktura je karakteristika skoro za cijelu teritoriju Crne Gore
- W8: Neriješeno pitanje tretmana otpadnih voda, čvrstog otpada i snabdijevanje električnom energijom, posebno u vrijeme turističke sezone
- W9: Izražen pritisak investitora na obalu i najatraktivnije lokacije
- W10: Slab urbani menadžment
- W11: Ne postoji domaća proizvodnja opreme
- W12: Nedostatak administrativne sposobnosti i organizacijske strukture u tijelima državne uprave i slaba kadrovska opremljenost javnih preduzeća.
- W13: Nesveobuhvatno, sporo i neadekvatno sprovođenje reformi

Mogućnosti (Opportunities):

- O3: Nedovoljno iskorišćeni potencijali zemlje (prirodni, finansijski i ljudski)
- O4: Regionalna integracija i zajedničko evropsko tržište
- O5: Uvođenje javno- privatnog partnerstva
- O6: Povezivanje saobraćajne mreže Crne Gore na Trans Evropsku Transportnu Mrežu (TEN-T).
- O7: Uvećavanje investicija u saobraćajnu infrastrukturu na osnovu privatizacije
- O8: Korišćenje instrumenta predpristupne pomoći EU (IPA)
- O9: Uvođenje specijalizovane banke ili fonda za investiranje
- O10: Pобољшanje kvaliteta izgradnje sa programima sanacija objekata-energetske efikasnosti
- O11: Podsticaji regionalnog razvoja
- O12: Razvoj turizma u velikoj mjeri zavisi od razvijenosti i operativnosti infrastrukturnih i komunalnih sistema

Opasnosti (Threats):

- T1: Svjetska ekonomska kriza
- T2: Velika zavisnost investicija od inostranih izvora
- T3: Dopunske obaveze sa aspekta životne sredine
- T4: Prolongiranje vremena za realizaciju projekata u odnosu na vremenske termine u strateškim dokumentima
- T5: Nepostojanje adekvatnih prihvatljivih finansijskih mehanizama za finansiranje u pojedinim prioritetnim oblastima
- T6: Nedovoljni ekonomski, pravni i tehnološki kapacitet koje tržište zahtjeva, predstavlja korpus okruženja sadašnjeg ekonomskog stanja,

**JAČANJE KONKURENTNOSTI GRAĐEVINSKE
OPERATIVE****Prednosti (Strengths):**

- S1: Kvalitetni visoko-obrazovani stručni kadrovi
- S2: Fleksibilnost prilagođavanja lokalnom tržištu i cjelishodno plasiranje građevinskih materijala proizvedenih u samoj CG
- S3: Završen proces privatizacije
- S4: Obnovljena mehanizacija i oprema kod nekih preduzeća

Slabosti (Weaknesses):

- W1: Nedostatak iskustva i referentnosti postojećih građevinskih preduzeća u izgradnji složenijih objekata
- W2: Nezainteresovanost mladih za građevinske struke
- W3: Nedovoljan nivo menadžerskih vještina
- W4: Zastarela i prevaziđena tehnologija i oprema kod većeg dijela malih preduzeća koji su energetski intenzivni potrošači (mašine i oprema)
- W5: Struktura kapitala u kojoj preovlađuju osnovna sredstva, a nedostaju obrtna sredstva
- W6: Nesistematski pristup tržištu i neprepoznatljivost crnogorskih preduzeća na stranim tržištima
- W7: Biznis barijere sprečavaju brzi rast i razvoj malih i srednjih građevinskih preduzeća
- W8: Nedovoljna stručna osposobljenost investitora za organizovanje, pripremanje, izvođenje i završetak investicije
- W9: Opšte stanje primjene IT nije odgovarajuće potrebama
- W10: Upotreba različite tehničke regulative i propisa, kao i različitih standardnih i unikatnih tipova ugovora za građevinske radove
- W11: Siva ekonomija izražena preko bespravne gradnje i rad na „crno“
- W12: Neravnomjerna regionalna distribucija preduzeća
- W13: Neprimjenjivanje mjera bezbjednost i zdravlja pri radu
- W14: Neefikasan i skup postupak javnih nabavki

Mogućnosti (Opportunities):

- O1: Politička i makroekonomska stabilnost sa regionalno kompetitivnim finansijskim rizikom
- O2: Visok nivo ostvarenih ekonomskih reformi i kreiranih novih institucija
- O3: Najmanji broj dana za registraciju preduzeća u regionu
- O4: Korišćenja sigurnih sredstava finansiranja iz domaćih i inostranih kreditnih izvora u narednih 4-5 godina
- O5: Dobre mogućnosti djelovanja na tržištu bivših YU republika i mogućnost za konkurisanje na globalnom tržištu

Opasnosti (Threats):

- T1: Veličina tržišta – potreba promovisanja Crne Gore kao platforme za regionalne operacije stranih investitora
- T2: Rigorozni uslovi kod velikih investicija iz donatorskih i drugih sredstava praktično onemogućavaju domaća građevinska preduzeća da učestvuju na konkursima
- T3: Slabosti u sistemu sprovođenja planova
- T4: Nivo transparentnosti i efikasnosti administrativnog sistema
- T5: Mogućnost pada ekonomskog rasta i recesija u djelatnostima, kao i pad obima SDI

**FORMIRANJE ADEKVATNE STRUKTURE RADNE
SNAGE U OBLASTI GRAĐEVINARSTVA****Prednosti (Strengths):**

- S1: Završena reforma pravne regulative u oblasti obrazovanja
- S2: Započet proces reforme srednjeg obrazovanja
- S3: Prilagođeno visoko obrazovanje evropskim tokovima
- S4: Organizovane obuke preko Zavoda za zapošljavanje za različita zanimanja iz područja građevinarstva

Slabosti (Weaknesses):

- W1: Disproporcija ponude i potražnje radne snage iz oblasti građevinarstva
- W2: Nerazvijena mreža stručnih škola
- W3: Neprilagođeni obrazovni programi u srednjim školama potražnji zanimanja na tržištu rada
- W4: Nedovoljno je zastupljena praktična nastava i naučni rad
- W5: Nedovoljno posvećena pažnja principima održivog razvoja u obrazovnim programima fakulteta vezanih za građevinarstvo
- W6: Ne primenjuje se u dovoljnoj mjeri princip doživotnog učenja

Mogućnosti (Opportunities):

- O1: Popularizacija upisne politike i profesionalne orijentacije za građevinarstvo
- O2: Korišćenje međunarodnih fondova
- O3: Saradnja između privrede i obrazovnih institucija
- O4: Programi doobuke
- O5: Ulaganje u infrastrukturu u području informacionih tehnologija

Opasnosti (Threats):

- T1: Ekonomska kriza
- T2: Nezainteresovanost za građevinsku struku
- T3: Nespremnost i nezainteresovanost poslodavaca da prihvate da obrazuju učenike
- T4: Nezainteresovanost socijalnih partnera za saradnju sa nadležnim ministarstvom pri definisanju potrebnih programa srednjeg i višeg stručnog obrazovanja.
- T5: Nizak nivo znanja stečen u stručnim školama
- T6: Nejasno definisane kompetencije bachelor-a (3 godišnje studije) u odnosu sa kompetencije diplomiranih inženjera (prema prethodnom sistemu obrazovanja)
- T7: Sezonsko zapošljavanje radnika

**RAZVOJ INDUSTRIJE GRAĐEVINSKIH MATERIJALA
BAZIRAN NA PRINCIPIMA ODRŽIVOG RAZVOJA****Prednosti (Strengths):**

- S1: Značajni resursi u drvnjoj masi- naročito u sjevernom regionu
- S2: Rezerve mineralnih resursa- gline za keramičke proizvode, značajne rezerve laporca, bentonita, kvalitetnog boksita za domaću aluminijumsku industriju, kao i izvjesne rezerve gipsnog kamena
- S3: Rezerve kamena - Kvalitetan tehnički i arhitektonsko-građevinski kamen
- S4: Dobar plasman proizvoda industrije građevinskih materijala na teritoriji Crne Gore

Slabosti (Weaknesses):

- W1: Loša saobraćajna infrastruktura, kako glavnih tako i sporednih saobraćajnica
- W2: Zastarjela oprema- Tehnološka zastarjelost opreme za eksploataciju i prerade mineralnih sirovina, njezina intenzivna energetska potrošnja i negativan uticaj na aspekte zaštite životne sredine
- W3: Neplanski pristup eksploataciji raspoloživih resursa
- W4: Neimplementacija standarda i uslova kvaliteta građevinskih proizvoda uslovljava nemogućnost izvoza proizvoda na tržištu EU

Mogućnosti (Opportunities):

- O1: Eksploatacija svih rudnih bogatstava uz princip održivog razvoja
- O2: Proizvodnja građevinskih materijala korišćenjem prirodnih, ekoloških i obnovljivih materijala s kojim raspolaže Crna Gora -glina, zemlja, drvene strugotine, slama.
- O3: Izgradnja novih kapaciteta - Izgradnja kapaciteta za proizvodnju cementa uz puno poštovanje ekoloških standarda zaštite životne sredine i kvaliteta života, izgradnja novih kapaciteta za proizvodnju opeke (ciglane), razvoj proizvodnje aluminijuma i prerađivačkih kapaciteta uz uvažavanje principa održivog razvoja i izgradnja fabrika za proizvodnju gipsa i aditiva
- O4: Razvoj kapaciteta- Razvoj postojećih kapaciteta za finalnu proizvodnju u drvoprerađi, metaloprerađi na bazi proizvoda crne metalurgije, eksploataciju i proizvodnju arhitektonsko-građevinskog i tehničkog kamena uz uvažavanje principa održivog razvoja
- O5: Indirektni uticaj na razvoj lučkih kapaciteta za prijem, utovar, pretovar i transport robe, sa mogućnošću razvoja određenih prerađivačkih kapaciteta i kapaciteta za razvoj transportnih sredstava i lučke mehanizacije

Opasnosti (Threats):

- T1: Zone eksploatacije (jame, majdani) rudnih rezervi imaju negativan uticaj na životnu sredinu
- T2: Trenutna ekonomska kriza
- T3: Nezadovoljavajući obrazovni i stručni nivo u sektoru i nizak nivo edukacije u oblasti održivog razvoja

3. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 1 INTEGRACIJA CRNE GORE U EU I ODRŽIVI RAZVOJ

3.1. UVOD

Strateška orijentacija Crne Gore ka pridruživanju Evropskoj Uniji (EU) i evroatlanskim integracijama ima ključni značaj za budući razvoj zemlje i za dinamiku ekonomskog i društvenog razvoja što znači da su strateški razvojni prioriteti zemlje: (1) održiv razvoj, ekonomske slobode i dominantna uloga privatne inicijative; (2) vladavina prava, parlamentarna demokratija i zaštita osnovnih ljudskih prava; (3) poboljšanje životnog standarda stanovništva.¹¹ Ovaj proces će u predstojećem periodu zaokupljati crnogorsku spoljnu politiku kao najvažniji zadatak, kako na spoljnom tako i na unutrašnjem planu.

Crna Gora vidi EU kao najbolji okvir za dalji razvoj sveukupnih reformi, prilagođavanje evropskim standardima i njihovo usvajanje, kao i unapređenje bilateralnih odnosa sa članicama Unije.

U Crnoj Gori postoji sveukupna saglasnost o potrebi integracije u EU, što daje dodatni impuls za ubrzan napredak prema tom cilju. Brzina napretka u integracijama zavisiće od dinamike ekonomskih, političkih, pravosudnih, bezbjednosnih i ukupnih reformi, tj. od brzine i stepena u kojem će se društvo u cjelini angažovati i reformisati.

U spoljnopolitičkom kontekstu, naročito značajnu ulogu imaće redovan politički dijalog Crne Gore sa EU, kao i dugoročno usklađivanje spoljne politike sa zajedničkom spoljnom i bezbjednosnom politikom EU.¹²

3.2. STRATEŠKI INTERES CRNE GORE ZA EU

Strateški interes Crne Gore bio je zadržati kontinuitet pregovora sa Evropskom Unijom o sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju. Potpisivanjem sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju oktobra 2007. godine u Luksemburgu, kao i potpisivanjem privremenog sporazuma o trgovini i srodnim pitanjima, Crna Gora se uključila u proces stabilizacije i pridruživanja Uniji, preuzimajući u potpunosti odgovornost za svoju evropsku budućnost.

Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju dogovoreni su veoma dinamični (najkraći u regionu) rokovi za realizaciju.¹³ Svi definisani prioriteti preuzeti su kroz Akcioni plan za implementaciju preporuka iz dokumenta Evropsko partnerstvo i svi ključni kratkoročni prioriteti u ovom dokumentu u značajnom dijelu su ostvareni. Crna Gora je u skladu sa ostvarenim napretkom podnijela 15. decembra 2008. godine zahtjev za prijem u članstvo EU.

Finalizovani su bilateralni pregovori sa EU o pristupanju Crne Gore u WTO (World Trade Organization – Svetska Trgovinska Organizacija). Sporazum o crnogorskim koncesijama u oblasti roba i usluga sa EU potpisan je 2008. godine. Pristupanje Crne Gore u WTO planirano je da bude okončano ove godine.

¹¹ Ekonomska politika Crne Gore za 2009. godinu i Ekonomska politika Crne Gore za 2008. godinu. Vlada Crne Gore, Podgorica, 2008. i 2007. str.3.

¹² Spoljno- politički prioriteti Crne Gore - Ministarstvo inostranih poslova Crne Gore

¹³ Nacionalni program za integraciju Crne Gore u EU (NPI) za period 2008-2012 - Vlada Crne Gore, jun 2008.

Savjet Evrope, kao najstarija panevropska organizacija, je institucija kojoj se Crna Gora nedavno pridružila. Naročito je važna povezanost SE sa EU, tako da članstvo i aktivnosti u Savjetu imaju izuzetno relevantnu ulogu u procesu pridruživanja EU. Članstvo u SE Crna Gora će prvenstveno iskoristiti za ekspertsku podršku u cilju dalje reforme pravosuđa, postizanja potrebnih standarda u oblasti usklađivanja domaćeg zakonodavstva sa zahtjevima SE, dalje unapređenje zaštite ljudskih i manjinskih prava, kao i za zaključivanje i implementaciju preostalih međunarodnih ugovora SE.

3.3. CILJEVI NACIONALNOG PROGRAMA ZA INTEGRACIJU

Nacionalni program za implementaciju (NPI) istovremeno obuhvata nacionalni plan za usvajanje Evropskog prava, odnosno *acquis communautaire*, odnosno tzv. NPAA i plan implementacije Sporazuma za stabilizaciju i pridruživanje. Imajući u vidu da se u Crnoj Gori proces usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa evropskim odvija već nekoliko godina, Vlada CG opredijelila se da jednim dokumentom obuhvati **plan implementacije** sporazuma i **plan usvajanja** *acquis communautaire*.

NPI predstavlja detaljan plan aktivnosti neophodnih da bi Crna Gora bila “unutrašnje” spremna da preuzme obaveze koje proizlaze iz članstva u EU do kraja 2012. godine. Time NPI postaje jedan od ključnih dokumenata Vlade u narednom periodu. NPI biće strateški okvir ukupnih demokratskih i ekonomskih reformi u zemlji.

NPI je dokument koji prevashodno priprema Vlada. U njegovom sprovođenju i monitoringu potrebni su učešće i podrška gotovo svih segmenata društva, prvenstveno skupštine, ekspertске javnosti i civilnog društva. Izuzetno je važno da ekspertski profili iz odgovarajućih područja vode procese zbog njihovih specifičnosti, kao što je to oblast građevinarstva.

3.4. MOGUĆNOST KORIŠĆENJA EU FONDOVA

Crna Gora uvođenjem Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA) učestvuje u raspodjeli evropskih fondova sa ostalim državama zapadnog Balkana. Imajući u vidu da Crna Gora ima status potencijalnog kandidata, za sada je omogućeno učešće u prve dvije komponente IPA-e, a to su Podrška tranziciji i jačanje institucija i Regionalna i prekogranična saradnja.

Sredstva su namijenjena za povećanje stepena usklađenosti sa *acquis-em*, infrastrukturne projekte, saradnju sa državama u regionu, kao i za stvaranje polazne osnove za korišćenje komponenata dostupnih nakon sticanja statusa kandidata (Regionalni razvoj, Razvoj ljudskih resursa, Ruralni razvoj).

Time bi se u budućnosti, kada Crna Gora postane članica EU, obezbijedilo uspješno korišćenje strukturnih i kohezionih fondova. Osnovni uslov za prelazak na tzv. Decentralizovani implementacioni sistem (DIS) je izgradnja kapaciteta i osnivanje struktura čije je formiranje propisano aktima kojima se reguliše IPA, kao i Okvirnim sporazumom. Uspostavljanjem DIS-a, država korisnica IPA fondova postaje vlasnik cjelokupnog procesa upravljanja pomoći.¹⁴

Međutim, potrebno je naglasiti da će korišćenje sredstava zavisiti od kvaliteta podnesenih prijedloga projekata i jačanja apsorpcionih kapaciteta u Crnoj Gori, kako na centralnom tako i na lokalnom nivou. Slobodno se može reći da ovo predstavlja, na bazi iskustava iz ostalih zemalja u regionu i šire, kritičnu tačku i zbog toga se mora posvetiti više pažnje na kvalitet pripremanja projekta da bi se mogla postići efikasnost korišćenja fondova između 80-90%.

¹⁴ Informacija o uspostavljanju Decentralizovanog implementacionog sistema (DIS) u Crnoj Gori-Sekretarijat za Evropske integracije, februar 2008.

3.5. FOKUS UTICAJA EVROPSKOG ZAKONODAVSTVA NA ZAKONODAVSTVO CRNE GORE U OBLASTI GRAĐEVINARSTVA

Strateška orijentacija zemlje za članstvo u EU obuhvata više koordiniranih aktivnosti izgradnje privrednog sistema koji će biti kompatibilan sa standardima EU. Ovi standardi podrazumijevaju slobodno kretanje roba i ljudi i neograničenu konkurenciju. Od brzine ostvarivanja reformi zavisi prilagođavanje privrednog sistema evropskim standardima, a s tim u vezi i veće iskorišćavanje potencijala zemlje. Iz tog razloga neophodno je kroz kraći osvrt pomenuti prioritetne oblasti u kojima treba primijeniti evropske direktive koje na direktan ili indirektan način tretiraju i utiču na oblast građevinarstva.

Pred građevinarstvom Evropske Unije stoji obiman posao uvođenja u građevinsku praksu Eurokodova za konstrukcije, a kako postoji raspoloženje da Crna Gora postane u dogledno vrijeme članica EU, to znači da i njene građevinare očekuje isti zadatak. Njihova primjena nije samo obaveza, već to donosi i brojne razvojne mogućnosti crnogorskoj građevinskoj industriji. Osim standardizacije, jedan od osnovnih razloga uvođenja Eurokodova je obezbjeđenje povećane sigurnosti i ekonomičnosti građevinskih konstrukcija. Usvajanjem Eurokodova za konstrukcije, građevinarstvo Crne Gore dobija posebnu prednost: uvođenje novih pravila postavlja sve graditelje iz EU na istu početnu poziciju - stručnjaci iz zemalja u kojima su primjenjivani nacionalni propisi sada kreću sa istog nivoa iskustva i poznavanja propisa i standarda, pa im se pruža prilika da ovladaju novim pravilima, primijene ih i usavrše, i konačno, zauzmu povoljnu poziciju na tržištu i obezbijede sebi ekspanziju.¹⁵

Postoji izuzetno bliska veza aktivnosti vezanih za nekretnine i sektora građevinarstva. Tržište nekretnina je tržište koje obuhvata sve transakcije, uključujući poslove sa pravima ili kamatama vezano za zemlju i zgrade. Dio ovih aktivnosti se odnosi na sekundarno tržište i tiče se postojeće imovine, a dio je vezan za primarno tržište i u uskoj je vezi sa građevinarstvom. Poslovi podrazumijevaju privremeni ili trajni transfer prava sa jedne strane na drugu uz naknadu - obično novac. Tržište nekretnina obuhvata stambenu imovinu i komercijalno-industrijsku imovinu. Jedan od pokazatelja stepena aktivnosti na tržištu stambene imovine je stalni rast davanja zajmova za kupovinu kuća. Poput sektora građevinarstva, crnogorsko tržište nekretnina je u ekspanziji sa konstantnim porastom zainteresovanosti domaćih i inostranih kupaca. Zbog toga unaprjeđenje sistema katastra u Crnoj Gori i registracija nekretnina predstavljaju neke od glavnih prioriteta. Treba posvetiti posebnu pažnju da principi i sistem već otpočetog evropskog i svjetskog procesa, takozvani „Katastar-2014” vođen od strane FIG-a (Internacionalne organizacije za geodeziju), nađe svoje mjesto potpune realizacije i u srednjoročnom programu Vlade za radove na premjeru i izradi katastra nepokretnosti za period od 2008.-2013. Radi se o zasebnim projektima, koji dopunjuju jedan drugog u funkcionalnom i operativnom smislu i kao cjelina predstavljaju kompletnu konstrukciju savremenog poslovanja iz oblasti gdje prostorni sadržaj/podatak predstavlja fundamentalnu komponentu pri upravljanju prostorom kao što su: premjer (osnovni geodetski radovi) i upis prava na nepokretnostima, planiranje i programiranje godišnjih i srednjoročnih radova državnog premjera i katastra nepokretnosti, upravni i stručni nadzor, praćenje i razvoj novih tehnologija, održavanje registra prostornih jedinica, vođenje registra kućnih brojeva, ulica i trgova, povezivanje geodetskih mreža i razmjena geodetskih i kartografskih podataka sa susjednim državama, razvoj i održavanje Geodetsko-katastarskog informacionog sistema (GKIS-a) i vođenje arhiva tehničke dokumentacije i baza podataka državnog premjera, planova i karata, marketing i njihovu distribuciju. Sa druge strane, realizacijom ovih projekata treba da se potvrde osnovna opredjeljenja Vlade Crne Gore pri obezbjeđivanju ambijentalnog i realnog koncepta za **e-transakcije**, kao ključnog prioriteta za formiranje integrisanog projekta za poslovanje po principima **e-vlade**.

U direktnoj vezi sa prethodnim su i stanje uređenja prostora i aktivnosti planiranja, za koje je Direktiva za građevinske proizvode najobimnija direktiva u EU izuzimajući cijelu grupu Eurokodova. Njeno uvođenje u zakonodavstvo i primjena predstavljaju dugotrajni proces, jer u svom okviru podrazumijevaju i usvajanje 349 standarda koji proizlaze iz nje. Ona obuhvata bitne zahtjeve za

¹⁵ Trendovi razvoja građevinskog sektora i tržišta nekretnina - Jelena Krstajić, "Preduzetnička ekonomija"-2006.

građevinu i upotrebljive građevinske proizvode jednake za sve države članice, kao proizvode sa opredijeljenim svojstvima koja osiguravaju da će građevina ispunjavati bitne zahtjeve.

Direktive energetske efikasnosti objekata su novijeg datuma i odnose se na: energetske efikasnosti krajnjih korisnika i energetske usluge, energetske karakteristike zgrada i savjeta za indikaciju sa etiketiranjem i standardnom informacijom o proizvodu za potrošnju energije i ostalih izvora uređaja za domaćinstva. Ovaj cio korpus direktiva imaće uticaja na građevinarstvo, ne samo na objekte novogradnje već i na stare objekte za koje će biti potrebna rekonstrukcija u cilju uštede energije. Sa ovim direktivama se otvara jedna posebna aktivnost u građevinarstvu i proizvodnji građevinskih materijala koja će u svakom slučaju doprinijeti uštedi energije, ali i potreba angažovanja stručnih profila koje je potrebno upoznavati sa novim saznanjima preko doobuka. Ovdje je posebno važno kakvi će se finansijski mehanizmi uspostaviti za podršku konkretnih aktivnosti. Ovo će svakako biti jedna od prvih aktivnosti kojom Vlada treba da podrži cio ovaj proces. U zemljama članicama Direktiva o energetske efikasnosti već nalazi primjenu od 2007. godine.

Direktiva o uslugama obuhvata široku oblast, pa i građevinarstvo u dijelu projektovanja i konsultanskih usluga. Prvi preduslov za njenu primjenu učinjen je sa uspostavljanjem Komore u oblasti uređenja prostora i izgradnje objekata (u daljem tekstu Inženjerske komore Crne Gore) kao i uvođenjem sistema licenci.

Danas, u savremenom svijetu, praktično je nemoguće otpočeti i realizovati bilo kakav veći građevinski projekat bez primjene FIDIC-a (Fédération internationale of Consulting Engineers des ingénieurs-conseils). Tokom višedecenijskog korišćenja taj naziv institucije se pretvorio u sinonim za sve standardne ugovore, vodiče, uputstva itd. koji su pod okriljem te institucije izrađeni i promovisani, a zatim široko primijenjeni u građevinskoj praksi cijelog svijeta tako da i bez statusa direktive sa obaveznom primjenom, oni nalaze primjenu svugdje u svijetu, pa se takav trend može očekivati i u Crnoj Gori, naročito na sve veće prisustvo stranih investitora.

Direktive iz oblasti zaštite životne sredine imaju direktan ili indirektan uticaj na građevinarstvo jer podstiču svojim zahtjevima na neki način specifičnu izgradnju objekata za posebne namjene i ciljeve sa posebnim standardima i tehničkom opremom u funkciji zaštite našeg okruženja. Ovdje su važni sektori čvrstog otpada, vodosnabdijevanje i prečišćavanje otpadnih voda. Neosporno je da za sveukupno inkorporiranje Direktiva iz oblasti zaštite životne sredine u crnogorsko zakonodavstvo treba uložiti još napora, a posebno na njihovu implementaciju gdje i građevinarstvo ima svoje mjesto.

Sve ove direktive su u funkciji veće i šire vizije evropskog zakonodavstva, a to je održivi razvoj koji je kao osnova unijet odskora i u crnogorsko okruženje preko usvajanja osnovnog dokumenta, Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore. Ona predstavlja okvir koji daje smjernice kako da se u posebnim strategijama i planovima inkorporiraju principi održivosti svakog od pojedinačnih sektora. Polazeći od toga neophodno je podržati proizvodnju i ugradnju eko građevinskih materijala preko usvajanja sistema sa posebnim beneficijama. U prilogu ovome je i činjenica da je Crna Gora, oktobra 2008. godine ratifikovala Evropsku konvenciju o predjelima kojom se obavezala da se zakonom prizna predio kao važan element čovjekovog okruženja, raznolikosti zajedničke kulturne i prirodne baštine.

Pravci djelovanja u okviru STRATEŠKOG OPREDJELJENJA 1**INTEGRACIJA CRNE GORE U EU I ODRŽIVI RAZVOJ****1. Intenzivirati aktivnosti u okviru akcionog plana za uspostavljanje decentralizovanog implementacionog sistema (DIS) kako bi Crna Gora sama upravljala sredstvima iz Evropske Unije i povećala efikasnost njihove fizičke realizacije**

- 1.1. Uspostavljanje DIS jedinice u okviru Ministarstva finansija.
- 1.2. Intenzivirati aktivnosti na realizaciji softverskih projekata koji će podržavati sve glavne aktivnosti SEI.

2. Uspostaviti jedinicu za pripremu i realizaciju projekata iz IPA programa u Agenciji za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo

- 2.1. Intenzivirati pripremu Višegodišnjeg indikativnog planskog dokumenta za I i II komponentu IPA, kao i višegodišnjeg IPA programa za period 2009-2011, Sedmog okvirnog programa za istraživanje (FP7), Okvirnog programa za konkurentnost i inovativnost 2007-2013 (CIP), Kulturu 2007-2013, Erasmus Mundus, Tempus program i Mladi u akciji. Uključiti sve relevantne moguće učesnike po pojedinim programima kako bi se blagovremeno informisali i pripremili za učešće i definisanje odgovarajućih prihvatljivih predloga za finansiranje u okviru datih programa.
- 2.2. Definirati i implementirati plan obuke i seminara za pripremu projekata za razne komponente IPA fondova za različite nivoe zaposlenih u operativnoj strukturi, zajedničkom tehničkom sekretarijatu i krajnjih korisnika. Program obuke izvesti uz pomoć eksperata iz zemalja sa najvećim brojem uspješnih pripremljenih aplikacija i finansiranih projekata od strane Evropske Komisije.
- 2.3. Do perioda realizacije obuke domaćeg kadra za korišćenje predpristupnih fondova angažovati konsultante/konsultantske kuće iz Evropskih zemalja na pripremi predloga projekata za korišćenja EU fondova.

3. Intenzivirati aktivnosti na praćenju harmonizacije nacionalnog zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU, uključujući i primjenu inoviranog Obrasca za ocjenu usklađenosti propisa, sa detaljnom tabelom usklađenosti.

- 3.1. Formirati koordinativno tijelo za praćenje harmonizacije u okviru Agencije za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo za oblast građevinarstva: eurokodovi, katastar, građevinski proizvodi, energetska efikasnost, zaštita životne sredine, politika zaštite i unapređenja predjela (do formiranja Agencije, funkciju preuzima Sektor za međunarodnu saradnju i održivi razvoj i Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija).

4. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 2 PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR KAO OKOSNICA RAZVOJA GRAĐEVINARSTVA CRNE GORE

4.1. UVOD

Crna Gora je u posljednjih nekoliko godina imala veliki rast stranih direktnih investicija, što je uticalo na izuzetno visoku stopu rasta u oblasti građevinarstva, a očekuju se i nove velike investicije. U narednom periodu planirane su investicije vrijedne nekoliko milijardi EUR-a u oblastima turizma, putne privrede, vodosnabdijevanja i prečišćavanja otpadnih voda, energetici...

Posebnu boljku za realizaciju investicionih projekata u ovom trenutku predstavljaju izuzetno dugi rokovi za pribavljanje raznih dokumenata i saglasnosti za gradnju, pri čemu je nadležnost za izdavanje različitih uslova i saglasnosti određena ne samo Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata već i drugim propisima vezanim za zaštitu životne sredine, za zaštitu i spašavanje u vanrednim okolnostima i sl. Postojanje različitih zahtjeva koji se postavljaju pred investitora, a nisu skoncentrisani u jednom dokumentu, dodatno otežava posao budućim investitorima.

Dokaz o pravu svojine, odnosno dokaz o drugom pravu na građevinskom zemljištu je jedan od dokumenata koji je potreban za dobijanje građevinske dozvole. U vrijeme izrade ove Strategije Katastrom nepokretnosti je pokriveno oko 51% teritorije Crne Gore. Zbog toga je neophodno što prije dovršiti formiranje katastra nepokretnosti na cijeloj teritoriji Crne Gore i obezbijediti njegovo ažurno održavanje.

S obzirom na sve veći značaj energije potrebno je unaprijediti sistem za energetske efikasnost objekata i donijeti odgovarajuće propise i pravilnike.

Standardizacija u oblasti građevinarstva je postala preduslov za uspješno poslovanje. Zbog toga je u Crnoj Gori otpočeo postupak uvođenja Eurokodova i potrebno je donošenje čitavog niza pravilnika sa obaveznom primjenom u oblasti građevinarstva. Proces standardizacije treba primijeniti i u oblasti ugovaranja, pa treba razmotriti usvajanje FIDIC uslova ugovora kao obavezne osnove za ugovaranje radova u sistemu javnih nabavki.

Racionalnost ulaganja, u sferi javnih nabavki radova, potrebno je provjeriti putem odgovarajuće studije na osnovu kojih se donosi odluka o investiranju. Donošenjem Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata (2008.godine) ukinuta je obaveza izrade prethodne studije opravdanosti i studije opravdanosti, pa bi za javne nabavke radova trebalo ponovo predvidjeti obavezu njihove izrade.

4.2. PROCJENA STANJA INSTITUCIONALNE UREĐENOSTI SISTEMA PLANIRANJA I UREĐENJA PROSTORA I IZGRADNJE OBJEKATA

4.2.1. Ključni akteri u sistemu – institucije

Kao ključni akteri u oblasti investicionih projekata identifikovani su organi uprave koji obavljaju poslove iz oblasti: planiranja i uređenja prostora, izgradnje objekata, zaštite životne sredine, izgradnje objekata primarne infrastrukture, izgradnje puteva i željeznica i katastra i upravljanja nekretninama.

4.2.1.1. Ministarstvo uređenje prostora i zaštite životne sredine¹⁶ i Agencija za zaštitu životne sredine

U toku izrade ove Strategije (djelimično i na osnovu preporuka iz Nacrta Strategije iz marta 2009. godine), došlo je do transformacije organizacije državne uprave, tako da je formirano novo Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine u čiji su djelokrug rada prešle nadležnosti iz oblasti uređenja prostora, građevinarstva, stambenih poslova i zaštite životne sredine. Na ovaj način stvoreni su početni preduslovi za efikasnije i racionalnije sprovođenje upravnih poslova u navedenim oblastima.

Osnovna djelatnost ovog Ministarstva oslanja se na poslove propisane Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata i Zakonom o životnoj sredini i odgovarajućim podzakonskim aktima. U ovom Ministarstvu skoncentrisani su poslovi uređenja prostora i zaštite životne sredine sa prioritarnim ciljevima:

- povećanja efikasnosti monitoringa u navedenim oblastima i njihovog unaprjeđenja,
- stvaranja adekvatne systemske podrške za korišćenje finansijskih sredstava iz pristupnih fondova EU i sredstava međunarodnih finansijskih institucija i
- koordinisane podrške za realizaciju projekata od posebne važnosti sprovođenjem aktivnosti „u cilju iznalaženja optimalnog balansa između zahtjeva investitora i propisa iz oblasti planiranja i uređenja prostora, izgradnje objekata i zaštite životne sredine“¹⁷.

Organizaciona šema Ministarstva odgovara realizaciji navedenih ciljeva:

- sektori su podijeljeni po osnovu oblasti rada (upravljanje prostorom, građevinarstvo, stanovanje, životna sredina, komunalni razvoj, međunarodna saradnja i održivi razvoj, inspekcijski nadzor i prekršajni postupak),
- u svakom sektoru predviđeno je posebno odjeljenje za monitoring i razvoj, odnosno podršku, analize i unaprjeđenje,
- predviđeno je formiranje posebne Kancelarije za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti, pri čemu je unutrašnja organizacija kancelarije sprovedena saglasno oblastima na koje se odnose prioritetni projekti.

Pod nadležnošću Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine formirana je i **Agencija za zaštitu životne sredine** koja vrši stručne i sa njima povezane upravne poslove koji se između ostalog odnose na:

- organizovanje, planiranje i učestvovanje u monitoringu i izvještavanje o stanju životne sredine;
- analizu pojava i događaja koji mogu ugroziti životnu sredinu i predlaganje i preduzimanje mjera za njihovo sprječavanje i otklanjanje;
- vođenje informacionog sistema u ovoj oblasti i katastra zagađivača;
- vođenje prvostepenog upravnog postupka u oblastima zaštite od raznih vrsta zagađivanja među kojima i upravljanja otpadom, strateške procjene uticaja i procjene uticaja na životnu sredinu; izdavanja integrisanih dozvola za rad postrojenja;
- poslove inspekcijskog nadzora u oblasti životne sredine.

S obzirom da je životna sredina obiman i širok sektor u kojem djeluje brojna regulativa ili je u procesu transformacije, sa evidentno komplikovanim procedurama, veoma često se takvim ambijentom ovaj sektor javlja kao biznis barijera.

4.2.1.2. Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine¹⁸ i Direkcija javnih radova

U okviru svojih nadležnosti u oblasti ekonomskog i privrednog razvoja Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, između ostalog, vrši poslove uprave koji direktno imaju uticaja na građevinarstvo kroz stvaranje adekvatnih strateških ekonomskih i privrednih uslova.

Direkcija javnih radova¹⁹ nalazi se pod nadzorom Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine i vrši poslove koji se između ostalog odnose na:

¹⁶ Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave Sl. list RCG 59/09

¹⁷ Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine (septembar 2009.)

¹⁸ Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave Sl. list RCG 59/09

- stručne poslove u vezi sa izgradnjom i rekonstrukcijom objekata primarne tehničke infrastrukture, objekata državnih organa, zdravstva, obrazovanja, kulture i sporta, kompleksa i objekata na atraktivnim turističkim lokacijama i drugih objekata koji su od javnog interesa i čiju izgradnju finansira država, a koji se odnose na prethodne i pripremne radove, studije, istražne radove i investicione programe, davanje stručne ocjene na dokumentaciju za donošenje investicionih odluka, pribavljanje urbanističko-tehničkih uslova za pojedine objekte;
- izradu i tehničku kontrolu tehničke dokumentacije, pribavljanje saglasnosti i građevinskih dozvola;
- javno oglašavanje i sprovođenje postupka ustupanja radova, zaključivanje ugovora o građenju;
- vršenje stručnog nadzora i kontrole kvaliteta, tehnički pregled, prijem izvedenih radova, pribavljanje upotrebnih dozvola;
- evidenciju, plaćanje i kontrolu finansijskog utroška sredstava, kao i druge poslove koji su joj određeni u nadležnost.

S obzirom na izmjene koje je u oblasti izgradnje donio novi Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata, jedan dio poslova Direkcija neće moći neposredno da obavlja, s obzirom da ne ispunjava osnovni uslov, odnosno nije privredno društvo.

4.2.1.2.1. Ministarstvo finansija²⁰ i Uprava za nekretnine

U nadležnosti Ministarstva finansija su, između ostalog, poslovi uprave koji direktno utiču na oblast građevinarstva. Treba naglasiti poslove u oblasti svojinsko-pravnih odnosa, državne imovine, premjera i katastra nepokretnosti i eksproprijacije zemljišta. Ove poslove Ministarstvo obavlja kroz Sektor za imovinsko pravne poslove²¹ odnosno njegov Odsjek za imovinsko pravne poslove, koji između ostalog vrši nadzor u sprovođenju propisa iz imovinsko-pravne oblasti i nadzor nad zakonitošću i cjelishodnošću rada Uprave za nekretnine.

Uprava za nekretnine²² vrši poslove koji su od značaja na monitoring i planiranje prostora, a koji između ostalog obuhvataju poslove u oblasti: državnog premjera i kartografije, katastra nepokretnosti i geodetsko katastarskog informacionog sistema.

4.2.1.3. Ostala ministarstva i organi državne uprave i njihove nadležnosti u vezi sa građevinarstvom i investicijama

U organizaciji državne uprave, osim nabrojanih ministarstava i pojedina druga ministarstva imaju određene nadležnosti koje, široko posmatrano, indirektno mogu imati uticaja na građevinarstvo i njegov strateški razvoj: Ministarstvo turizma, Ministarstvo prosvjete i nauke, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo saobraćaja pomorstva i telekomunikacija pod čijom nadležnošću djeluju Direkcija za saobraćaj i Direkcija za željeznice, Ministarstvo kulture, sporta i medija, Ministarstvo za evropske integracije. Ministarstvo unutrašnjih poslova i javne uprave u svojoj nadležnosti ima upravljanje rizicima u vanrednim situacijama što podrazumijeva određene ingerencije ovog Ministarstva u domenu revizije tehničke dokumentacije i vršenju tehničkog pregleda kao i izradi nacionalnih i opštinskih planova za zaštitu i spašavanje koji se izrađuju na osnovu elaborata o procjeni ugroženosti po pojedinim hazardima.

Direkcija za saobraćaj nad kojom nadzor vrši Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija, takođe ima znatnu ulogu u obavljanju poslova iz domena građevinarstva, prvenstveno zato što od osnivanja vrši poslove iz domena upravljanja, razvoja, gradnje, rekonstrukcije, održavanja i zaštite državnih puteva Crne Gore; učestvuje u izradi strategije, srednjoročnog programa i godišnjih planova; priprema pozive na nadmetanje i sprovodi postupke ustupanja radova za: izradu tehničke dokumentacije, izvođenje radova na izgradnji, rekonstrukciji, redovnom i investicionom održavanju.

¹⁹ Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave Sl. list RCG 59/09

²⁰ Isto

²¹ Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva finansija (jul 2009.)

²² <http://www.nekretnine.co.me>; i Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave Sl. list RCG 59/09

Osnovne podloge za projektovanje i gradnju građevinskih objekata obezbjeđuju i specijalizovane stručne institucije kao što su, Zavod za geološka istraživanja, Seizmološki zavod i Hidrometeorološki zavod.

4.2.1.4. Organi i institucije na lokalnom nivou

Prema Zakonu o lokalnoj samoupravi („Sl. List RCG“, br. 42/03, 28/04, 75/05, 13/06) i Zakonu o uređenju prostora i izgradnji objekata i opštine imaju određene nadležnosti u ovoj oblasti. Opština, u skladu sa zakonom i drugim propisima, donosi:

- planove i programe razvoja;
- program uređivanja građevinskog zemljišta;
- prostorne i urbanističke planove;
- budžet i završni račun budžeta;
- plan kapitalnih poboljšanja i investicionu politiku;
- planove i programe u pojedinim upravnim oblastima, u skladu sa posebnim zakonima;
- program razvoja i zaštite životne sredine,

Radi obezbjeđivanja vršenja poslova od neposrednog interesa za lokalno stanovništvo opština osniva: organe lokalne uprave: sekretarijati, uprave, direkcije, biro i sl, javne službe; a za vršenje poslova koji zahtijevaju posebna stručna znanja i samostalnost u radu mogu se, odlukom predsjednika opštine osnivati agencije (agencije za izgradnju i razvoj opštine, za planiranje prostora, za uređenje građevinskog zemljišta...)

U skladu sa Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata organ lokalne uprave nadležan za poslove uređenja prostora i izgradnje objekata ima brojne nadležnosti:

- vodi dokumentacionu osnovu o prostoru;
- jednom godišnje podnosi izvještaj o stanju uređenja prostora;
- vodi jedinstveni informacioni sistem o prostoru skupa sa organom uprave;
- sprovodi javni konkurs za izuzetno složene i atraktivne djelove urbanih cjelina i drugih prostora i lokaliteta koji su predviđeni planskim dokumentom;
- nosilac je pripremnih aktivnosti na donošenju lokalnog planskog dokumenta;
- izdaje izvod iz planske dokumentacije na zahtjev zainteresovanih lica, za objekte predviđene lokalnim planskim dokumentom;
- priprema separat sa urbanističko tehničkim uslovima i objavljuje ih na internet stranici;
- trajno čuva dva primjerka tehničke dokumentacije na koju je izdata građevinska dozvola;
- prima i objavljuje zahtjev za izdavanje građevinske dozvole na internet stranici;
- izdaje građevinsku dozvolu za objekat koji se gradi po lokalnom planskom dokumentu i objavljuje je na internet stranici;
- prima i provjerava prijavu za radove koji se ne smatraju rekonstrukcijom;
- prima i objavljuje zahtjev za izdavanje upotrebne dozvole na internet stranici;
- izdaje upotrebnu dozvolu za objekat za koji je ranije izdao građevinsku dozvolu i objavljuje je na internet stranici;
- odobrava uklanjanje objekata čija je stabilnost ugrožena i koji predstavljaju opasnost.

Neefikasnost u ovom dijelu, značajno utiče na stanje u građevinarstvu i može da predstavlja značajnu biznis barijeru.

4.2.2. Osnovni principi održivosti i razvoja sektora u nacionalnim dokumentima

4.2.2.1. Prostorno planiranje u okviru Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore (NSOR)²³

Sistem prostornog planiranja u Crnoj Gori zasniva se na hijerarhiji planova – od Prostornog plana Crne Gore kao plana najvišeg reda, preko prostornih planova područja posebne namjene (kakva su nacionalni parkovi i područje morskog dobra) i opština, pa sve do detaljnih urbanističkih planova (DUP), lokalnih studija lokacije i urbanističkih projekata.

²³ Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore, 2007.g.

Uprkos dugoj i značajnoj tradiciji prostornog planiranja, sistem pripremanja, donošenja i ostvarivanja planova u dosadašnjem periodu pokazao je brojne slabosti koje se prije svega manifestuju kroz promjenu namjene prostora, nekontrolisanu urbanizaciju i neplansku ili nelegalnu («divlju») gradnju sa velikim brojem nelegalnih objekata širom Crne Gore. Proces sanacije (legalizacije) takvog stanja je izuzetno složen i predstavlja veliki izazov za sistem prostornog planiranja.

Problemi koji su posebno izraženi u samom sistemu planiranja, a koji pogoduju razvoju negativnih trendova su: zastarjelost dijela planske dokumentacije, nedostatak kapaciteta na lokalnom nivou za pripremu potrebne prostorno planske dokumentacije, kao i slabosti u sistemu sprovođenja planova, odnosno nepoštovanje planova.

Izraženi problemi u prostornom planiranju bili su razlog pokretanja reforme sistema koji je započeo donošenjem Zakona o planiranju i uređenju prostora (maja 2005. godine), Zakona o strateškoj procjeni uticaja i Zakona o procjeni uticaja.

Od posebnog je značaja izrada Prostornog plana (PP) Crne Gore (april 2008. godine) kao integralnog dokumenta prostornog razvoja koji ima snagu zakona, a čiji je cilj osiguranje dugoročnog razvoja države. U Nacionalnoj strategiji održivog razvoja Crne Gore u oblasti prostornog planiranja kao prioritetni zadaci navedeni su: a) donošenje novih i ažuriranje postojećih prostornih planova na svim nivoima (od PP Crne Gore do opštinskih DUP), i integracija zahtjeva održivosti u prostorno plansku dokumentaciju; i b) zaštita prirodnog i kulturnog pejzaža.

U tom smislu treba donijeti nove prostorne, prostorno-urbanističke i detaljne urbanističke planove na lokalnom nivou (posebno u primorskim i opštinama na čijoj se teritoriji nalaze nacionalni parkovi). Nadležno ministarstvo je nakon donošenja Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata započelo obiman posao usvajanjem Prostornog plana Crne Gore, Prostornog plana područja posebne namjene (PPPN) Morsko dobro, detaljnog prostornog plana za koridor autoputa Bar – Boljare i započinjanjem izrade PPPN za područje Bjelasice i Komova, Durmitorskog područja, regiona Skadarskog jezera, izrade državnih studija lokacija za lokacije na primorju i u okviru nacionalnih parkova (oko dvadesetak studija lokacije), Detaljnog prostornog plana za prostor višenamjenskih akumulacija na rijeci Morači i Komarnici i korišćenje prostora za valorizaciju sunčeve energije i drugih, čime bi se stvorila objektivna mogućnost strateškog investicionog ulaganja na interesantnim lokacijama obuhvaćenim pomenutom planskom dokumentacijom.

U procesu ažuriranja postojeće i donošenja nove planske dokumentacije neophodno je raditi na razvoju kapaciteta (posebno na lokalnom nivou) i formiranju institucija koje mogu doprinijeti razvoju kapaciteta i osigurati adekvatno učešće javnosti. Konačno, potrebno je sprovesti niz aktivnosti da bi se osigurao veći stepen poštovanja planske dokumentacije, a sa tim je povezano i uspostavljanje integralnog informacionog sistema (katastar, prostorno planiranje, urbanizam, infrastruktura). U toku je i Projekat implementacije informacionog sistema podrške prostornog planiranja, urbanizma i građevinarstva čime se stvaraju uslovi za efikasnije pribavljanje građevinskih dozvola i investiranje.²⁴

Kod zaštite pejzaža, potrebno je definisati odgovarajuću politku i pristupiti identifikaciji i procjeni tj. vrednovanju pejzaža, u skladu sa odredbama Predione konvencije Savjeta Evrope.

4.2.2.2. Sistem prostornog planiranja Crne Gore

Postojeće planiranje prostora u Crnoj Gori sprovodi se na dva nivoa – državnom i lokalnom. Podjela nadležnosti definisana je konkretno Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata i Zakonom o lokalnoj samoupravi. Sistem planiranja, odnosno uređenja prostora zasniva se na „ostvarivanju politike održivog prostornog razvoja, međusobnom usklađivanju sektorskog planiranja u prostoru, pripremanju stručnih podloga, cjelovitom tretiranju prostora, uključivanju javnosti i demokratizaciji odlučivanja“.²⁵

²⁴ Eliminisanje biznis barijera za razvoj preduzetništva - Uređenje prostora i izgradnja objekata - Analiza propisa sa predlozima za reviziju zakonskih rješenja, Ministarstvo za ekonomski razvoj, 2009. g.

²⁵ Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine, 2008.g., str. 13.

„Uređenje prostora zasniva se na načelima: usklađenog ekonomskog, socijalnog, ekološkog, energetskog, kulturnog razvoja prostora Crne Gore; održivog razvoja; podsticanja ravnomjernog ekonomskog razvoja prostora Crne Gore; racionalnog korišćenja i zaštite prostora i prirodnih resursa; usaglašenosti sa evropskim normativima i standardima; zaštite integralnih vrijednosti prostora; policentričnosti; konkurentnosti i kohezije; decentralizacije; zaštite i unaprjeđenja – stanja životne sredine; zaštite kulturne baštine; usaglašavanja interesa korisnika prostora i prioriteta djelovanja u prostoru; javnog interesa; privatnog interesa ali ne na štetu javnog interesa; javnosti u postupku uređenja prostora; uspostavljanja informacionog sistema o prostoru u cilju efikasnijeg uređenja prostora; aseizmičkog planiranja.“²⁶

Bez obzira na ostvareni razvoj ovog sistema još uvijek se javlja nepotpuno međusektorsko usklađivanje i nedostatak horizontalnog i vertikalnog povezivanja i usklađivanja među raznim planskim akterima. Time se između ostalog znatno produžava postupak izmjena prostornih i urbanističkih planova, što dovodi do nezadovoljstva i negodovanja učesnika u procesu planiranja i uređenja prostora. Korisnici prostora više su naklonjeni fleksibilnim planovima, koji nažalost daju i više mogućnosti za odstupanje od planova. Osim toga „nedovoljno regulisan odnos između javnih i privatnih interesa, dodatno smanjuje značaj planskih odluka i njihovu obaveznost“²⁷. Značajan nedostatak predstavljaju nerazvijenost sistema pokazatelja o korišćenju prostora i prostornom razvoju i nedovoljan i neefikasan nadzor nad sprovođenjem planova.

Od donošenja novog Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata (2008. godina) i pored napora koji su učinjeni, nije u potpunosti izvršeno usaglašavanje lokalnih planskih dokumenata sa novim zakonom, niti je u potpunosti izvršeno usklađivanje planova nižeg reda sa planovima višeg reda u roku koji je Zakonom definisan.

U praksi ministarstvo nema podatake od kojih subjekata je nosilac pripremnih poslova tražio ulazne podatke za izradu plana, a prilikom traženja mišljenja od subjekata nema adekvatnog odgovora, tj. isti ili ne dostave traženo mišljenje ili je ono formalno – jako šturo sa nekim uopštenim uputima. Zbog ovakvog pristupa postoji objektivna nemogućnosti resornog ministarstva za poslove uređenja prostora i izgradnje objekata da utiče na ozbiljnije i studioznije pregledanje planova, što ostavlja sumnju da ni planovi nove generacije koji se upravo rade neće zadovoljiti kvalitetom koji je propisan Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata²⁸.

Osim toga, pojednostavljenje dobijanja urbanističko-tehničkih uslova, samo je djelimično ostvareno, jer mnoga planska dokumenta još uvijek nijesu usklađena sa Zakonom i ne sadrže propisani separat sa urbanističko-tehničkim uslovima. U pojedinim planovima koji su urađeni u skladu sa zakonom, usljed nedovoljnih sektorskih planova i programa, nijesu u potpunosti mogli biti definisani svi urbanističko-tehnički uslovi, već se neki od njih moraju prikupiti od nadležnih organa i organizacija prema posebnim postupcima.

Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine usvojen je 2008. godine i predstavlja „opšti strateški okvir za održivi prostorni razvoj, kao osnovu za usklađivanje raznih opštih i sektorskih politika koje imaju (i) prostorne posljedice“. Zasnovan je na analizi ostvarenja prethodnog plana i procjeni stanja sa potencijalima, ograničenjima i uočenim konfliktima, koja je prvenstveno predstavljena kroz analizu stanja životne sredine. Na osnovu toga, kao i na osnovu ciljeva koji su definisani određenom analizom i dostignutim socio-ekonomskim razvojem, urađena je projekcija razvoja. Planom se ostvaruje međusektorsko usaglašavanje uključujući smjernice za prostornoplane dokumente nižeg reda.²⁹

Regionalni i lokalni aspekti sistema planiranja. Regionalni nivo planiranja je gotovo potpuno zapostavljen, iako je bio predviđen zakonskim rješenjima iz 1995. godine, a djelimično i novim Zakonom. Ovo predstavlja veliki nedostatak sistema i prakse, budući da je upravo regionalni nivo (ili više njih) najpogodniji za usklađivanje interesa između lokalnih zajednica i države, o čemu svjedoči i evropska praksa u posljednjih 10-15 godina. Naime, zajedničke interese lokalnih

²⁶ Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata 50/08

²⁷ Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine, 2008.g, str.13

²⁸ Eliminisanje biznis barijera za razvoj preduzetništva - Uređenje prostora i izgradnja objekata - Analiza propisa sa predlozima za reviziju zakonskih rješenja, Ministarstvo za ekonomski razvoj, 2009. g.

²⁹ Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine, 2008.g, str.1 i 2

zajednica, izražene kroz, ili kao interes konkretnog regiona, mnogo je lakše iskazati na ovom nivou, te uskladiti sa državnim interesima, a naročito u oblastima upravljanja i zaštite životne sredine, razvoja privrednih aktivnosti, definisanja infrastrukturnih prioriteta i upravljanja infrastrukturnim sistemima. Prema Zakonu od 2008. godine predviđeno je da se rade planovi posebne namjene za teritoriju jedne ili više opština koje imaju neke zajedničke karakteristike (čl. 21).

4.2.3. Principi prostornog planiranja u evropskim dokumentima

S obzirom na strateško opredeljenje Crne Gore da postane članica EU, prilikom izrade prostornih planova treba imati u vidu i evropske dokumente koji regulišu uređenje prorrora.

Evropski koncept prostornog razvoja (EUREK) je ukupni prostorni koncept usvojen 1998/1999 kao evropski masterplan koji omogućuje zemljama EU uticaj na prostorno planiranje na nivou EU. U dijelu Evropa 2000-Program utvrđuje se kompatibilnost prostornog planiranja svih zemalja članica EU. Za članice EU nema obavezujuće pravno dejstvo. Cilj EUREK-a je definiranje političkih ciljeva i opštih principa prostornog razvoja na nivou EU radi postizanja održivog i uravnoteženog razvoja teritorije EU.

Politički instrumenti koji treba da utiču na prostorni razvoj su :

- Strukturni fondovi (predviđena podrška regionima sa nedovoljnim razvojem, podrška regiona koji se nalaze u fazi prestrukturiranja i podrška zajedničkih inicijativa kao INTERREG za pogranične regione, URBAN za gradske oblasti i LEADER za seoske / vangradske regione);
- Zajednička agrarna politika (potreba proizvodnje hrane u korelaciji sa kontrolom uticaja na ekologiju);
- Transevropska mreža (TEN) (razvoj transevropskih mreža u domenu saobraćaja, telekomunikacija i snabdijevanja energijom);
- Ekologija (uticaj zakona o ekologiji u odnosu prema investicijama u opštini, kontrola podnošljivosti za prirodnu okolini, ograničenje zagađivanja vazduha kao i podrška primjene obnovljivih energija);
- Nauka, tehnologija, razvoj (saradnja privrede i naučnih institucija).

Poseban značaj ima CEMAT (Conference europeenne des Ministres responsables de l'Amenagement du Territoire), Evropska konferencija ministara za prostorni razvoj, na kojoj se diskutuju sljedeće teme :

- ciljevi i zahvati u oblasti prostornog planiranja u zemljama članicama;
- regionalna politika;
- evropska strategija planiranja regionalnih tipova;
- evropska strategija planiranja;
- prostorno planiranje i problemi urbanizacije.

Finansijsku podršku sprovođenju planova, pored sredstava iz budžeta EU, pruža i Evropska Investiciona Banka (EIB).

4.2.4. Pregled postojećih zakona i drugih propisa

U oblasti urbanizma, prostornog planiranja i građevinarstva prioritetan je Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata koji je osnovni zakon koji reguliše oblast uređenja prostora i izgradnje objekata (Sl. List CG br. 51/08), a koji za cilj ima podizanje na veći nivo kontrola i zaštite prostora, uz normativnu deregulaciju i kodifikaciju propisa u ovoj oblasti. Ovim su zakonom objedinjene četiri oblasti koje su ranije bile definisane posebnim zakonima (planiranje i uređenje prostora, izgradnja objekata, građevinsko zemljište i inspekcijски nadzor nad planiranjem i građenjem), što svakako predstavlja racionalizaciju.

Jedna od glavnih zamjerki investitora odnosi se na činjenicu da se pojedina pitanja u vezi izgradnje objekata tretiraju nizom drugih zakona i podzakonskih akata (više od 20)³⁰ koji su djelimično

³⁰ Eliminisanje biznis barijera za razvoj preduzetništva - Uređenje prostora i izgradnja objekata - Analiza propisa sa predlozima za reviziju zakonskih rješenja, Ministarstvo za ekonomski razvoj, 2009. g.

međusobno neusaglašeni u djelovima koji se odnose na izgradnju objekata, dok su pojedine odredbe nedorečene i nesaglasne sa Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata. U oblasti urbanizma i građevinarstva donešen je i veliki broj podzakonskih akata usklađen sa Zakonom, mada nijesu donešeni svi akti navedeni u Zakonu.

S obzirom na značaj **zaštite životne sredine**, smatramo da treba posebno pomenuti i zakone u ovoj oblasti od uticaja na uređenje prostora i izgradnju objekata:

- Zakon o životnoj sredini (Sl. List CG 48-08),
- Zakon o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađivanja životne sredine (Sl. List RCG, br. 080/05-12.),
- Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu (Sl. List RCG br. 080/05-7),
- Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (Sl. List RCG br. 020/05-1).

U ovoj oblasti donešeno je i desetak pratećih podzakonskih akata u vezi sa procjenom uticaja na životnu sredinu i izdavanjem integrisanih dozvola. Ovim aktima predviđena je strogo definisana, ali i duga procedura koju investitor treba da ispuni u smislu dostavljanja dokaza o ispunjenju zahtjeva zaštite životne sredine pri realizaciji investicionih projekata. Prilikom sprovođenja ovih zakona treba imati u vidu da nije cilj stvaranje nove biznis barijere, stoga predviđene procedure treba sprovoditi u što kraćim rokovima ne utičući na kvalitet i pouzdanost odluka.

Donošenjem **Zakona o koncesijama (Sl. List CG 08/09)** ostvarena je normativna uređenost kao preduslov realizacije velikih investicionih projekata od državnog interesa putem koncesije.

4.2.5. Pregled postojećih tehničkih normativa i standarda

Pregled postojećih tehničkih normativa i standarda koji se odnose na oblast uređenja prostora, izgradnje objekata i građevinarstva uopšte, dat je u okviru dijela ove Strategije koji se odnosi na tehničku regulativu. Predstoji usklađivanje i donošenje novih nacionalnih standarda za materijale, projektovanje i građenje posebno u dijelu izgradnje puteva. Usklađivanje treba izvršiti sa evropskim normama i direktivama i novim zakonom i pravilnicima, u okvirima Instituta za standardizaciju.

4.2.6. Osvrt na postojeće stanje katastra

Savremeni sistem zemljišne administracije je nezaobilazan faktor uspjeha održivog razvoja države, jer je on sam po sebi znači efikasan, pravno legitiman i autoritativan segment upravljanja nepokretnostima i obezbeđuje zaštitu vlasništva i drugih stvarnih prava. Zasniva se na širokom spektru podataka i informacija koji mora biti podržan informatičkom tehnologijom i jedinstvenom državnim infrastrukturom za distribuciju podataka.

Znajući činjenicu da na cijeloj teritoriji Crne Gore nije uspostavljen katastar nekretnina koji je od izuzetne važnosti, u narednom periodu moraju da se u područjima gdje je na snazi katastar zemljišta i/ili popisan katastar, uspostave principi registracije i administracije sa pravima i realnim stanjem za nekretnine na čitavoj teritoriji države.

Saglasno ovim zahtjevima kao i implementaciji preporuka iz dokumenta Katastar 2014, Vlada Crne Gore je donijela srednjoročni program za radove na premjeru i izradi katastra nepokretnosti za period 2008-2013. godine čiji se projekti postepeno realizuju. Danas je teritorija Crne Gore katastrom nepokretnosti pokrivena sa oko 51% površine teritorije (pretežno urbana područja), što u odnosu na podatke o broju imalaca prava iznosi oko 75,5%, ili što iznosi oko 79% katastarskih parcela i 285.000 etažnih djelova objekata, zatim 67.700 upisanih tereta i ograničenja.

4.3. PRAVCI DJELOVANJA

4.3.1. Ministarstvo

U toku izrade ove Strategije (na osnovu preporuka iz Nacrta Strategije iz marta 2009. godine), došlo je do transformacije organizacije državne uprave, tako da je formirano novo **Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine** u čiji su djelokrug rada prešle nadležnosti u oblastima uređenja prostora, građevinarstva, stambenih poslova i zaštite životne sredine.

Novoformirano ministarstvo ima zadatak da prati, i brže i efikasnije unapređuje navedenu oblast kako bi se u projektovanom periodu do 2020. godine realizovale planirane investicije vrijedne više milijardi EUR-a u oblastima turizma, putne privrede, vodosnabdjevanja i prečišćavanja otpadnih voda, energetici... uz valorizaciju prostora, kao najznačajnijeg resursa svake države, na najkvalitetniji način uz primjenu strategije održivog razvoja.

Posebno važan zadatak ovog Ministarstva bilo bi omogućavanje adekvatne systemske podrške za uspješnu realizaciju kapitalnih projekata naročito u uslovima globalne ekonomske krize kada je ulaganje u infrastrukturne i druge kapitalne objekte jedan od osnovnih mehanizama za prevazilaženje problema.

4.3.2. Vladin savjet za prioritetne projekte

Formiranjem posebnog Vladinog savjeta za prioritetne projekte koji bi se bavio investicionim projektima od nacionalnog značaja sa zadatkom usklađivanja rada državnih organa i rješavanja problema vezanih za prioritetne projekte na najvišem nivou, omogućilo bi se efikasno odlučivanje i upravljanje u ovom domenu od ideje do realizacije.

Savjetom bi predsjedavao premijer, dok bi u njegovom stalnom sastavu bili ministar zadužen za pitanja uređenja prostora i zaštite životne sredine, ministar finansija i ministar ekonomije. Povremeni članovi ovog Savjeta bili bi ministri zaduženi za oblast u kojoj se realizuje prioritetni investicioni projekat kao i određena eminentna stručna lica iz odgovarajućih oblasti.

4.3.3. Preporuka za osnivanje Agencije za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo

Preporuka je da se izvrši analiza opravdanosti formiranja Agencije za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo (AOIRG), kao operativnog tijela koje bi se bavilo pitanjima u vezi sa prioritetnim investicionim projektima, a koja bi nastala udruživanjem postojećih funkcionalnih institucionalnih struktura. U konačnom stavu o ovom pitanju treba poći od rešenja do kojih se dođe u aktuelnom postupku sprovođenja reforme državne uprave. Ona bi bila poseban organ uprave sa svojstvom pravnog lica, pod direktnim nadzorom i odgovornošću za svoj rad Vladinom savjetu za prioritetne projekte. Izvršiće se analiza strukture agencije, tako da treba ispitati opravdanost da u sastav agencije budu inkorporirane postojeće institucije: Direkcija javnih radova, Direkcija za saobraćaj, Direkcija za željeznice, Uprava za vode, Agencija za zaštitu životne sredine, Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija, kao sektori u okviru Agencije za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo. Treba izvršiti analizu opravdanosti da se u okviru agencije formiraju i novi sektori, kao: sektor za održivi razvoj (preuzimanjem postojeće Kancelarije za održivi razvoj), sektor za planiranje prostora i regionalni razvoj, koji bi se dominantno bavio izradom i praćenjem realizacije Prostornog plana Crne Gore, kao i izradom prioritetnih urbanističkih planova i planiranjem razvoja regiona. Ukoliko bi analize pokazale opravdanost osnivanja agencije i u tom smislu se donese odluka, prirodno bi bilo da tokom vremena, sektor za energetske efikasnost, koji je sada formiran u okviru Ministarstva ekonomije, pređe u njen okvir. Svi pobražani subjekti zadržali bi vršenje već datih javnih ovlašćenja koja se zbog prednosti ujedinjenja mogu racionalizovati i dovesti do veće efikasnosti. Pri ovakvim integracijama, na osnovu iskustava iz prakse, broj zaposlenih se smanjuje najmanje za 25%, a zbog bolje koordinacije, efikasnost kod pripreme projekata se povećava, jer su svi relevantni subjekti pod jedinstvenom kapom, pri čemu su i procedure za obezbjeđivanje finansiranja znatno jednostavnije. Svaki od sektora imao bi mogućnost dalje podjele na neophodan broj odjeljenja. U određenom periodu, ovako integrisani sistem agencije od 8 sektora predstavljao bi visokokvalitetnu konsultantsku organizaciju koja bi mogla da se u potpunosti finansijski održava na tržištu kao nezavisni subjekt koji neće predstavljati teret budžetu države.

Na početku, zadatak ove agencije bio bi da za prioritetne projekte bude „jedan šalter“. Ona bi za potrebe investitora obavljala poslove na pripremi i prikupljanju potrebnih podloga, podataka i uslova, a služila bi i kao kontakt i koordinator sa nadležnim ministarstvima, organima lokalne samouprave i javnim preduzećima.

Šematski prikaz kreiranja Agencije za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo – „AOIRG“

Sl. 4. Organizaciona šema predloženog modela Agencije

Za uvođenje sistema „Jednog šaltera“ neophodno je uraditi prethodnu analizu postojećeg stanja i mogućnosti informatičkog povezivanja organa, predložiti potrebne promjene u domenu informatičke i ostale zakonske regulative za ostvarivanje funkcionalnosti i sigurnosti sistema, utvrditi dinamiku aktivnosti neophodnih promjena i nadgradnje u svim organima koji će biti dio sistema „Jedan šalter“, kao i utvrditi mogućnost fazne realizacije i dogradnje sistema. Fazna realizacija je veoma važan segment, jer „Jedan šalter“ u potpunoj realizaciji predstavlja jedinstveni centralni informacioni sistem, povezan sa bazama podataka na lokalnom i centralnom nivou (uprave, agencije, zavodi itd.) za koji je neophodan duži period realizacije. S obzirom da se u Agenciji predviđa formiranje centralnog jezgra informacione baze prostorno-informacionih podataka na nivou različitih lejera/strukture za cjelu državu Crnu Goru, očekuje se da će realizacija ovakvog sistema dati najveći efekat u postupku uklanjanja biznis barijera ukoliko početna pozicija uspostavljanja tog sistema bude sama agencija.

4.3.4. Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija

Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija ima veoma bitnu ulogu u realizaciji i monitoringu Strategije. Sprovođenje koordinacije, implementacije i monitoringa nad realizacijom Strategije predviđeno je kroz saradnju svih ministarstava sa Ministarstvom uređenja prostora i zaštite životne sredine i, ukoliko se nakon izvršenih analiza prihvati prethodna preporuka sa budućom novoformiranom institucijom – agencijom za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo, uz glavnu koordinirajuću ulogu kancelarije za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija koja je u okviru Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine s potpunom političkom podrškom Vladoznog Savjeta za prioritetne projekte.

Zadatak kancelarije za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija je da vrši "koordinisanu podršku za realizaciju projekata u cilju iznalaženja optimalnog balansa između zahtjeva investitora i propisa iz oblasti planiranja i uređenja prostora, izgradnje objekata i zaštite životne sredine". Sa usvajanjem Strategije, treba formirati i koordinativno tijelo za praćenje realizacije Strategije koje će pratiti i koordinirati rad u okviru kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija. Ukoliko se donese odluka o osnivanju agencije za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo, sa činom formiranja agencije, Kancelarija bi sa najvećim dijelom aktivnosti preći u djelokrug agencije.

Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija treba u punom kapacitetu da ima tri sektora sa ukupno 14 zaposlenih (Prvi sektor 4, Drugi sektor 5 i Treći sektor 5 zaposlenih).

Prvi sektor radiće na evidenciji i građenju kapaciteta preduzeća u građevinarstvu, u saradnji sa Odborom za građevinarstvo Privredne komore Crne Gore, MONSTAT-om, Direkcijom javnih radova i Inženjerskom komorom. U nadležnosti ovog sektora je:

- uspostavljanje informacionog sistema radi povezivanja svih institucija za prikupljanje podataka, direktnih i indirektnih od važnosti za razvoj građevinarstva,
- rad na postupku klasifikacije i kvalifikacije u javne radove sa vođenjem registra preduzeća po različitim kategorijama od interesa za praćenje stanja u građevinarstvu (vrstama usluga, registrovanih i licenciranih preduzeća, broj i struktura zaposlenih, vrijednost radova u zemlji i inostranstvu s vrstom i visinom dugovanja i naplate, učešće stranih preduzeća sa vrijednošću izvedenih radova i brojem nerezidentnih radnika, učešće građevinarstva u BDP zemlje....),
- preduzimanje mjera podsticaja za unaprjeđenje ljudskih resursa i preduzeća u cjelini, odnosno za unaprjeđivanje tehničke, organizacione i druge osposobljenosti građevinske operative (posebno za tehnologije projektovanja i gradnje obnovljivih izvora energije),
- sprovođenje aktivnosti na uvođenju njemačkog ili britanskog sistema sertifikacije za projektovanje i građenje energetski efikasnih objekata i razrada stimulansa za upotrebu ekoloških materijala u građevinarstvu,
- rad na programu obuke i jačanja kapaciteta preduzeća.

Drugi sektor daje podršku Vladinom savjetu za prioritetne projekte. On je odgovoran za proces razrade projektnih ideja, proces pripreme i izradu fizibiliti studija, obezbjeđivanje finansijskih sredstava i početak realizacije. Osnovni instrument u tom procesu je izrada i publikovanje dvogodišnjih programa javnih investicija čija izrada treba da bude u nadležnosti ovog sektora uz komunikaciju s ostalim ministarstvima u kojima se planiraju prioritetni projekti. Ovaj sektor posebnu pažnju usmjerava na saradnju sa EU i njenim mehanizmima finansiran, kao i na implementiranje planova obuke i seminara za pripremu projekata za razne komponente IPA fondova za različite nivoe zaposlenih u operativnoj strukturi. U nadležnosti drugog sektora je i vođenje informativnog registra domaćih i međunarodnih tendera kako bi se podstaklo učešće domaćih preduzeća na ovim tenderima. Veoma značajna aktivnost ovog drugog sektora biće izrada programa promocije Crne Gore kao sigurne destinacije za strana ulaganja s najznačajnijim projektima i obavljanje kontinuirane i organizovane promocije u cjelini.

Treći sektor je odgovoran za vođenje procesa harmonizacije nacionalnog zakonodavstva s pravnim tekovinama EU u građevinarstvu i uvođenje sertifikovanog sistema upravljanja kvalitetom i upravljanja izvršavanjem (ISO 9000, ISO 10006 i ISO 14000 u građevinskim preduzećima, eurokodovi, katastar nepokretnosti, građevinski proizvodi, energetska efikasnost, zaštita životne sredine...) Ovaj dio obavljao bi se u saradnji s Institutom za standardizaciju Crne Gore, Akreditacionim tijelom Crne Gore, Odborom za građevinarstvo Privredne komore Crne Gore i Građevinskim fakultetom. U nadležnosti ovog sektora bilo bi i vođenje procesa formiranja Sektora za planiranje prostora (predstavljao bi dio sistema AOIRG-a ako bi se ista osnovala) i rad na analizi opravdanosti formiranja agencija za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo s planom za uključivanje ostalih direkcija i agencija u okvir AOIRG-a. Ovaj sektor takođe, treba da inicira kreiranje Integrisanog informacionog sistema za državu sa centralnom bazom podataka (u početku integrisanog prostornog informacionog sistema) u okviru kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija (koji će eventualno postati dio agencije za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo).

Pravci djelovanja u okviru STRATEŠKOG OPREDJELJENJA 2**PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR KAO
OKOSNICA RAZVOJA GRAĐEVINARSTVA CRNE GORE****1. Jačanje katastra nepokretnosti**

- 1.1. Implementacija preporuka iz dokumenta Katastar 2014. – dovršiti formiranje katastra nepokretnosti na cijeloj teritoriji Crne Gore
 - 1.1.1. Uspostavljanje državnog referentnog sistema
 - 1.1.2. Osnivanje metrološke geodetske laboratorije
 - 1.1.3. Osnivanje katastra nepokretnosti na nepremjerenim djelovima države i dopuna postojećih baza podataka katastra nepokretnosti
 - 1.1.4. Modernizacija katastra nepokretnosti morskog dobra
 - 1.1.5. Osnivanje katastra vodova
 - 1.1.6. Izrada-ažuriranje osnovne državne karte, topografske i pregledno-topografske karte države
 - 1.1.7. Premjer, označavanje i obnavljanje graničnih oznaka na državnoj granici i formiranje evidencije o državnoj granici
 - 1.1.8. Izrada registra kućnih brojeva, ulica i trgova
 - 1.1.9. Evidencija prostornih jedinica
 - 1.1.10. Modernizacija geodetsko-katastarsko informacionog sistema
 - 1.1.11. Uređenja zemljišne teritorije komasacijom
 - 1.1.12. Modernizacija i izgradnja prostora uprave za nekretnine i područnih jedinica za katastar nepokretnosti
 - 1.1.13. Modernizacija državnog arhiva dokumentacije o državnom premjeru i nepokretnostima
- 1.2. Uvesti dodatni uslov za tehnički pregled – obavezu da ovlašćena agencija uradi geodetski snimak objekta i da se zapisnik sa snimkom proslijeđuje i Katastru nepokretnosti

2. Formiranje Vladinog savjeta za prioritetne projekte**3. Analiza opravdanosti formiranja agencije za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo – „AOIRG“**

- 3.1. Izrada analize opravdanosti formiranja „AOIRG“-a
- 3.2. Izrada i sprovođenje prostornog plana, planova regija, nacionalnih parkova, područja od posebnog interesa, drugih strateških dokumenata, stručnih analiza, urbanističkih planova
- 3.3. Uspostavljanje i održavanje integrisanog prostorno informacionog sistema sa svim lejerima i izrada tematskih karti

4. Priprema prostornih planova za cijelu teritoriju Crne Gore

- 4.1. Pristupiti ubrzanom izradi prostornih i urbanističkih planova tamo gdje oni ne postoje
- 4.2. Izrada katastra državnih puteva

5. Uvođenje programa za jačanje kadrovskih kapaciteta organa uprave i lokalne samouprave zaduženih za izdavanje građevinskih dozvola i drugih dokumenata vezanih za izgradnju

- 5.1. Dodatna edukacija kadrova u organima uprave i lokalne samouprave, vezano za informatiku, kao alatke za efikasno rješavanje zahtjeva

6. Ubrzanje razvoja informacionog sistema u oblasti uređenja prostora i izgradnje objekata,

- 6.1. Uspostavljanje i rukovođenje centralnom bazom podataka u AOIRG-u

7. Uvođenje sistema „Jedan šalter“ za predaju zahtjeva

- 7.1. Izraditi analizu postojećeg stanja i mogućnosti informatičke povezanosti organa, predložiti potrebne promjene u domenu informatičke zakonske regulative za ostvarivanje funkcionalnosti i sigurnosti sistema, utvrditi dinamiku aktivnosti neophodnih promjena i nadgradnje u svim organima koji će biti dio sistema „Jedan šalter“ kao i utvrditi mogućnost fazne nadgradnje sistema

7.2. Izgraditi informatičku povezanost organa

7.3. Usvojiti realne protokole za izdavanje i vršenje provjere u sistemu „Jedan šalter“

8. Donošenje Uputstva-Vodiča o potrebnim dokumentima / uslovima u procesu od dobijanja urbanističko-tehničkih uslova do tehničkog pregleda i upotrebne dozvole

8.1. Usaglašavanje i formiranje jedinstvene procedure za izdavanje uslova, kontrolu i davanje saglasnosti na tehničku dokumentaciju, a koji proizilaze iz većeg broja drugih zakona

5. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 3 TEHNIČKA REGULATIVA KAO OSNOVA SISTEMA KVALITETA U GRAĐEVINARSTVU

5.1. UVOD

Tehnički propisi i standardi su dva pojma koja omogućavaju lakšu i jednostavniju svjetsku trgovinu.

Tehnički propisi su dokumenta kojima se definišu određene karakteristike proizvoda ili postupka koji je vezan za određeni proizvod i proces njegove proizvodnje, koja uključuje i obavezne administrativne procedure. Oni su obavezni i njihovo donošenje je pod isključivom nadležnošću države.

Standard (ISO/IEC Guide 2:2004) je dokument, utvrđen konsenzusom i odobren od priznatog tijela, kojim se utvrđuju, za opštu i višekratnu upotrebu, pravila, smjernice ili karakteristike za aktivnosti ili njihove rezultate radi postizanja optimalnog nivoa uređenosti u datom kontekstu. Standardi treba da budu zasnovani na provjerenim rezultatima nauke, tehnologije (tehnik) i iskustva radi postizanja optimalne koristi za društvo. Ukoliko se propis poziva na standarde (koji su inače dobrovoljni za upotrebu, jer je to jedan od osnovnih principa standardizacije), onda ti standardi postaju sastavni dio propisa što određuje i njihovu obaveznost u primjeni.

Dostignuća uvođenjem standarda u biznisu su višestruka: unapređenje kvaliteta proizvoda i usluga, privlačenje novih kupaca, povećanje konkurentnosti, povećanje povjerenja korisnika i kupaca, smanjenje pojave grešaka, smanjenje troškova, skladnost proizvoda, usaglašenost sa regulativom, olakšanje izvoza na stranim tržištima, povećanje mogućnosti uspjeha biznisa.

Sertifikacija proizvoda može biti obavezna (kada se odnosi na usaglašenost sa propisima) ili dobrovoljna (kada se odnosi na usaglašenost sa zahtjevima standarda).

Sertifikati izdati od ovlaštenog tijela neće biti prihvaćeni u drugim državama, ukoliko ne postoji:

- međunarodni ugovor o priznavanju o međusobnom prihvatanju sertifikata između država,
- ugovor o kooperaciji, koji podrazumijeva prihvatanje nalaza iste laboratorije, što je osnov za dobijanje i drugih nacionalnih sertifikata,
- akreditacija, gdje akreditovana tijela rade na harmonizaciji postupaka za akreditaciju tijela koja izdaju sertifikate,
- ovlaštenje Vlade određenom inostranom tijelu - laboratoriji, van teritorije, da daje akreditaciju koja važi u svakoj zemlji dobijenih ovlaštenja,
- unilateralno priznavanje na svojoj teritoriji sertifikata o usklađenosti izvjesnog proizvoda sa tehničkim standardima druge države.

Evropska Unija ima jedinstven pristup sertifikaciji kroz harmonizovanje zakona zemalja članica, radi slobodnog kretanja proizvoda. U okviru direktiva EU „Novog pristupa” utvrđeni su tzv. bitni zahtjevi koje proizvod mora da ispuni da bi se mogao staviti na tržište EU. Bitne zahtjeve je najlakše ispuniti primjenom harmonizovanih standarda.

U Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju potpisanom između Evropske Unije i zemalja članica i Crne Gore u martu 2007. godine, u dijelu o stabilizaciji i pridruživanju koji se tiče standardizacije, metrologije, akreditacije i ocjene usaglašenosti, u članu 77, predviđa se da Crna Gora preduzme neophodne mjere kako bi postepeno postigla usaglašenost s tehničkim propisima Unije i evropskom standardizacijom, metrologijom, akreditacijom i postupcima za ocjenu usaglašenosti.

5.2. SISTEM STANDARDIZACIJE U CRNOJ GORI

Sistem standardizacije na nacionalnom nivou se ostvaruje kroz saradnju države, privrede i drugih zainteresovanih strana preko Nacionalnog tijela za standardizaciju, koje je po preporukama EU, nezavisna i nepristrasna organizacija, ali pod posebnom pažnjom države.

Potreba za uspostavljanjem i stalnim jačanjem sistema standardizacije u Crnoj Gori definisana je kroz sljedeće političke dokumente i odluke³¹, a koje su od suštinskog značaja za tekuće integracione procese:

- Sporazum Svjetske Trgovinske Organizacije o tehničkim preprekama u trgovini (WTO/TBT), koji sadrži Kodeks dobre prakse za izradu, donošenje i primjenu standarda,
- Nacionalna strategija Crne Gore za pristupanje Evropskoj Uniji, kojom se utvrđuje dugoročna politika Crne Gore prema Evropskoj Uniji,
- Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Evropskoj Uniji (SSP), koji se članom 77. odnosi na obavezu jačanja sistema standardizacije u Crnoj Gori,
- Nacionalni program za integracije u Evropsku Uniju (NPI), koji tačkom 3.1.1.1 definiše kratkoročne i srednjeročne prioritete za razvoj standardizacije u Crnoj Gori,
- Centralnoevropski Sporazum o slobodnoj trgovini (CEFTA), koji se članom 13. odnosi na obavezu jačanja sistema standardizacije u Crnoj Gori,
- Uslovi evropskih organizacija za standardizaciju koje mora ispuniti Nacionalno tijelo za standardizaciju da bi steklo status punopravnog članstva u tim organizacijama (devet uslova CEN/CENELEC).

U cilju ispunjenja obaveza koje je Crna Gora preuzela gore navedenim dokumentima, a radi ostvarivanja ciljeva standardizacije, ispunjavanja zahtjeva međunarodne zajednice i Evropske Unije po pitanju standardizacije kao i sprovođenja aktivnosti na donošenju crnogorskih standarda, Vlada Crne Gore je na sjednici 29. marta 2007. godine donijela Odluku o osnivanju Instituta za standardizaciju Crne Gore (*"Službeni list RCG", br.21/2007*) kao Nacionalnog tijela za standardizaciju, a 2008. godine usvojila je i Zakon o standardizaciji (*"Službeni listu CG", br. 13/08*).

Slijedeći misiju, viziju, strategiju i opšte ciljeve, Institut za standardizaciju Crne Gore je postao Correspondent member Svjetske organizacije za standardizaciju (ISO), Affiliate member Evropskog komiteta za standardizaciju (CEN), Associate member u Međunarodnoj elektrotehničkoj komisiji (IEC) i Affiliate member Evropskog komiteta za standardizaciju u oblasti elektrotehnike (CENELEC).

Evropske organizacije za standardizaciju CEN i CENELEC svojim pridruženim članicama (Affiliate members), nacionalnim organizacijama za standardizaciju država koje su potencijalni kandidati i kandidati za pridruživanje Evropskoj Uniji, postavljaju dodatne uslove za prijem u punopravno članstvo kojima u tranzicionom periodu treba posvetiti posebnu pažnju.

Za zadovoljenje navedenih uslova moraju biti ispunjene zakonske, organizacione i tehničke pretpostavke koje su važan dio usklađivanja sa zahtjevima i preporukama Evropske Unije. Napredak u ispunjavanju uslova u području standardizacije jedan je od elemenata za ocjenu opšte spremnosti zemlje za djelovanje prema evropskim zahtjevima. Kriterijumi za ostvarivanje statusa punopravnog člana evropskih organizacija za standardizaciju CEN/CENELEC definisani su kroz tzv. "devet uslova CEN/CENELEC".

Za preuzimanje evropskih standarda i standardizacijskih dokumenata u oblasti građevinarstva potrebno je formirati određeni broj tzv. „mirror“ tehničkih komiteta koji bi pratili rad 57 CEN tehničkih komiteta koji se bave oblašću građevinarstva. Osim toga, postoji i izvjestan broj ISO tehničkih komiteta iz oblasti građevine čiji bi rad takođe pratili gore pomenuti nacionalni tehnički komiteti.

³¹ Podaci preuzeti sa web-strane Instituta za Standardizaciju Crne Gore-ISME, www.isme.me

5.3. ANALIZA EU DIREKTIVA IZ OBLASTI GRAĐEVINARSTVA I NJIHOVA TRANSPOZICIJA U NACIONALNO ZAKONODAVSTVO

Jedan od preduslova za integraciju Crne Gore u Evropsku Uniju je i prilagođavanje nacionalnog zakonodavstva sa evropskim, što podrazumijeva i transpoziciju evropskih direktiva i regulativa u nacionalne propise i zakone.

U okviru Strategije razvoja građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine analizirane su samo evropske direktive koje se direktno odnose na sektor građevinarstva.

5.3.1. EU Direktiva za građevinske proizvode

Direktiva o građevinskim proizvodima (*Construction Product Directive*, CPD) **89/106/EEZ** od 21. decembra 1988. godine je jedna od Direktiva Novog Perioda. To je direktiva za aproksimaciju zakona, regulativa i administrativnih odredbi država članica EU koja se odnosi na građevinske proizvode i sa kojom se određuju:

- bitni zahtjevi za građevinu, jednaki za sve države članice i
- upotrebljivi građevinski proizvodi, kao proizvodi s takvim svojstvima koja osiguravaju da će građevina ispunjavati bitne zahtjeve (pri čemu je uslovljeno da sam proizvod zadovoljava određene zahtjeve i da je ispravno ugrađen).

Direktivom se uređuju zahtjevi za plasiranje građevinskih proizvoda na tržištu. Proizvodi se mogu plasirati na tržištu samo ako su adekvatni njihovoj namjeni, što podrazumijeva da objekti u koje će proizvodi biti ugrađeni ispunjavaju suštinske zahtjeve propisane ovom Direktivom, a to su:

- mehanička otpornost i stabilnost,
- sigurnost od požara,
- higijenska i zdravstvena sigurnost kako i bezbjednost životne sredine,
- bezbjednost pri upotrebi,
- zaštita od buke,
- ušteda energije i zadržavanje toplote.

Implementacija Direktive CPD u nacionalno zakonodavstvo treba da bude u formi nacionalnog **Zakona o građevinarskim proizvodima**. Na osnovu ove Direktive neophodno je donijeti i sljedeće propise:

- Propis o suštinskim zahtjevima građevinskih proizvoda,
- Propis o načinu atestiranja, postupak o atestiranju, označavanje građevinskih proizvoda i sadržaj dokumenata za usaglašavanje,
- Propis o požarnoj klasifikaciji građevinskih proizvoda i
- Propis o načinu dodjeljivanja evropske tehničke saglasnosti.

Država mora stvoriti infrastrukturu koja će omogućiti transponiranje Direktive, a to je:

- državna administracija koja će biti odgovorna za implementaciju Direktive, objavljivanje tehničkih specifikacija, davanje ovlaštenja organima za sertifikaciju,
- radna grupa za praćenje „*standing committee on construction*“,
- tijelo za utvrđivanje saglasnosti proizvoda sa zahtjevima u tehničkim specifikacijama,
- tijelo za tehnička odobrenja,
- tržišni inspektorat koji će pratiti da li proizvodi koji su izašli na tržište zadovoljavaju propisane zahtjeve i da li su pravilno označeni sa „CE“ oznakom.

Institut za standardizaciju je već počeo proces usvajanja standarda koji se odnose na Direktivu CPD 89/106 i dosad je usvojeno ukupno 349 standarda.

5.3.2. EU Direktive o energetske efikasnosti

Direktiva 2006/32/EZ Evropskog parlamenta i Savjeta za energetske efikasnost krajnjih korisnika i energetske usluge (*Directive 2006/32/EC of the European Parliament and of the Council on*

energy end-use efficiency and energy services). U ovoj Direktivi, sa aspekta građevinarstva, značajne su sljedeće odredbe koje treba da budu implementirane: postavljanje nacionalnih indikativnih ciljeva za postizanje energetske uštede od 9% ukupne potrošnje energije do 2016. godine i donošenje Akcionog plana za energetske efikasnosti; imenovanje nacionalnih agencija odgovornih za praćenje i kontrolu sprovođenja Akcionih planova; postavljanje šema za određivanje energetske štetnje, kao i šeme za akreditaciju i sertifikaciju lica koja se bave energetskim uslugama i ocjenama; osnivanje fondova za energetske efikasnosti preko kojih će se omogućiti realizacija programa i mjera za subvencioniranje energetske efikasnosti, osiguranje grantova, kredita, finansijskih garancija ili drugih finansija koje garantuju postizanje rezultata.

Direktiva 2002/91/EZ Evropskog parlamenta i Savjeta za energetske karakteristike zgrada (*Directive 2002/91/EC of the European Parliament and of the Council on the energy performance of buildings*)³² ima 10 članova koji se odnose na zasebne djelove oblasti. Navedeni su generalni ciljevi, definicije, donošenje metodologije za proračun energetske karakteristike zgrada, kao što su navedene i energetske karakteristike novih i postojećih zgrada, uvođenje sertifikata za energetske karakteristike zgrada, inspekcija kotlova i sistema za klimatizaciju i uspostavljanje sistema za ocjenu energetske efikasnosti zgrada od strane nezavisnih eksperata.

Motivacija za implementaciju Direktiva o energetskoj efikasnosti u Crnoj Gori i donošenje neophodne tehničke dokumentacije proizlazi iz sljedećih statističkih podataka:

- troškovi grijanja zimi i hlađenja ljeti čine 60-70% ukupnih troškova održavanja objekta,
- gubici toplote zbog slabe izolacije zidova, tavanica i podruma čine čak 70% od ukupnih gubitaka energije u objektu,
- toplinski dobro izolovan objekat znatno povećava svoju vrijednost.

U okviru implementacije ovih Direktiva u proteklom periodu urađeni su početni koraci. Energetska politika Crne Gore je usvojena u aprilu 2003. godine. U junu 2007. godine izrađen je nacrt dokumenta Strategija razvoja energetike³³, poslije čega je slijedila izrada Akcionog plana implementacije Strategije za prvih 5 godina (2008-2012). **Ovaj Akcioni plan je još važeći.** Strategija za energetiku je prepoznala i uvažila niz postojećih zakona i propisa, kao i drugih dokumenata u izradi, te ukazala na potrebu izrade i usvajanja zakonskih predloga i podzakonskih propisa, kao i dokumenata na području energetske efikasnosti, korišćenja obnovljivih izvora energije, tehničkih standarda i ostalih dokumenata koji su prije svega vezani za pravni poredak Evropske Unije, kao i kontinualna potreba održavanja nivoa primjenjivosti i adekvatnosti postojećih zakonskih rješenja.

Sa aspekta tehničke dokumentacije u oblasti građevinarstva, pored Zakona o energetici, Nacionalne strategije razvoja energetike, Zakona o zaštiti životne sredine i Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata, koji su već donijeti, neophodno je donošenje i **Zakona o energetskoj efikasnosti i Pravilnika za energetske efikasnosti građevinskih objekata**. Ovaj Pravilnik treba da definiše pravila i uslove za postizanje energetske efikasnosti ne samo novih, već i postojećih objekata putem njihove rekonstrukcije. Da bi ovaj Pravilnik ispunio svoj zadatak potrebno je donijeti i širu listu **standarda za toplinsku zaštitu objekata i uštedu energije**, koji definišu proceduru za određivanje deklarirane i projektovane toplinske vrijednosti.

Da bi se obezbijedila efikasna primjena svih ovih zakona i propisa donesenih na bazi Direktiva o energetskoj efikasnosti potrebno je podići javnu svijest i obezbijediti fiskalne mjere za podsticanje izgradnje novih i rekonstrukciju već postojećih objekata, koji će zadovoljiti sve uslove koje energetska efikasnost nalaže.

5.3.3. EU direktive o vodama

Okvirna direktiva o vodama (Water Framework Directive – WFD- 2000/60/EC) koja za cilj ima uspostavljanje adekvatnog okvira koji bi obezbijedio zaštitu, unapređenje i sprečavanje dalje

³² Directive 2002/91/EC of the European Parliament and the Council of 16 December 2002 on the energy performance of buildings, Official Journal of the European Communities, 2003

³³ Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2023. godine, Institut za istraživanja u energetici, ekologiji i tehnologiji, Podgorica, novembar 2007. godine

degradacije svih vodnih resursa. Taj okvir je integralno upravljanje rječnim basenima, što između ostalog podrazumijeva uspostavljanje efikasnih mehanizama za razrješavanje potencijalno konfliktnih vidova korišćenja voda uz balansiranje interesa svih aktera.

U cijelini, WFD je transponirana u Zakonu o vodama, sa zabilješkom da je većina članova generalno transponirana. Ovim zakonom je predviđeno donošenje brojnih podzakonskih akata među kojima je i Uredba o sadržaju i načinu pripreme plana upravljanja vodama na vodnom području rječnog sliva ili na njegovom dijelu („Sl. List CG“, br.39/09 od 17. juna 2009. godine) u kojoj je dat sadržaj Plana upravljanja vodama.

Član 7.2 Direktive o vodama odnosi se na kvalitet vode i on se treba transponovati u novi Program sistematskog ispitivanja kvaliteta vode na vodozahvatima i javnim kupalištima koji se treba donjeti, a zasad se radi po starom Programu.

Direktiva za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda (Urban Waste Water Treatment Directive – UWWTD- 91/271/EEC) koja se odnosi na odvođenje, prečišćavanje i ispuštanje komunalnih otpadnih voda i ispuštanje otpadnih voda pojedinih industrijskih sektora. Cilj ove direktive je zaštita životne sredine od negativnog uticaja gore navedenih ispuštanja otpadnih voda.

Analiza transponiranosti ove Direktive u Zakonu o vodama pokazuje da su samo generalni stavovi i opšte preporuke transponirane i da veći dio Direktive treba da se uskladi u bliskoj budućnosti.

5.3.4. EU direktive o otpadu

EU direktive o otpadu čine brojnu familiju direktiva. Sa aspekta razvoja građevinarstva, analizirane su samo dvije od njih koje u određenoj mjeri imaju uticaj na građevinarstvo (šire posmatrano) i to

- **EU direktiva o otpadu (Directive 2006/12/EC on Waste - DoW)** čiji je osnovni cilj zaštita čovjekovog zdravlja, životne sredine i kulturnog bogatstva od štetnih uticaja prouzrokovanih sakupljanjem, transportom, obradom, odlaganjem i pretovarom otpada, a koja je u cijelini ugrađena u Zakon o upravljanju otpadom.
- **Direktiva za deponije otpada (Council Directive on the Landfill of Waste – DoLW- 1993/31/EC)** koja se odnosi se na definisanje mjera, procedura i uputstava za prevenciju ili smanjivanje koliko je moguće, negativnih uticaja na životnu sredinu, a posebno zagađenja površinskih i podzemnih voda, zemljišta, i vazduha i uticaja na globalnu životnu sredinu, uključujući i efekat staklene bašte, kao i rizik za čovjekovo zdravlje, od odlaganja otpada tokom cijelog životnog ciklusa deponija. Analiza transponiranosti ove Direktive u Zakonu o upravljanju otpadom pokazuje da su skoro svi članovi Direktive transponirani, osim člana 13. i djelimično člana 12, koji se odnose na procedure za zatvaranje deponija i za održavanje, monitoring i kontrolu u periodu poslije zatvaranja, kao i procedure za kontrolu i monitoring deponija u operativnoj fazi.

5.3.5. Direktiva 2006/123/EU o uslugama na unutrašnjem tržištu

Direktiva 2006/123/EU³⁴ odnosi se na usluge na unutrašnjem tržištu. Cilj ove direktive je olakšavanje prekograničnog protoka i prijema usluga i stvaranje uslova za odstranjivanje zakonskih i administrativnih barijera za formiranje jedinstvenog tržišta za usluge u granicama Evropske Unije. EU Komisija je saglasna da regulativa zemalja koja nije u saglasnosti sa *Direktivom 2006/123/EU* stvara barijere za slobodan protok usluga, a naročito za davaoce usluga koji žele da svoje usluge pružaju i u zemljama članicama EU koje nijesu zemlje njihovog osnivanja.

Transponovanjem ove direktive u crnogorske zakone i pravilnike relevantne za uređenje prostora i izgradnju objekata stvaraju se uslovi za integrisanje crnogorskog tržišta usluga iz oblasti uređenja prostora i izgradnju objekata u jedinstveno tržište usluga u granicama Evropske Unije.

³⁴ Direktive 2006/123/EC Evropskog Parlamenta i Savjeta od 12. decembra 2006. godine za usluge na unutrašnjem tržištu (Sl. list EU L 376, 27. decembar 2006. godine, str.36)

5.4. ANALIZA EU TEHNIČKIH REGULATIVA I STANDARDA IZ OBLASTI GRAĐEVINARSTVA I NJIHOVA PRIMJENA U CRNOJ GORI

Crna Gora je nakon sticanja nezavisnosti 3. jula 2006. godine nastavila da koristi standarde u oblasti građevinarstva koji su bazirani na 'JUS' standardima iz 1981. godine, a koje je naslijedila iz prethodne zajedničke države. Naime, aktuelni Tehnički propisi, Pravilnici i Standardi na osnovu kojih se vrši proračun konstrukcija u visokogradnji, niskogradnji, hidrogradnji i geotehnici nijesu usklađeni sa propisima i standardima EU, što predstavlja kočnicu za slobodno kretanje (protok) roba – građevinskih proizvoda. Posebno se treba istaći da se seizmički proračun konstrukcija vrši na bazi još važećeg *Pravilnika o tehničkim normativima za izgradnju objekata visokogradnje u seizmičkim područjima* (Sl. list SFRJ, br. 31/81, 49/82, 29/83, 21/88, 52/90). Anuliranje te kočnice je moguće stvaranjem preduslova za usklađivanje nacionalnih propisa i standarda za proračun konstrukcija sa propisima i standardima EU i izgradnjom kapaciteta za njihovo uspješno usvajanje, implementaciju i upotrebu.

5.4.1. Eurokodovi – Evropska pravila za projektovanje konstrukcija

Eurokodovi predstavljaju normiranje pravila za projektovanje konstrukcija za zgrade i inženjerske građevine, uzimajući u obzir odnos između pravila za projektovanje i pretpostavke o materijalima, izvođenju i kontroli.

Eurokodovi su rezultat političke odluke – potpisa Rimskog ugovora država članica prije nekoliko decenija. Kao unificirana pravila prihvaćeni su od strane svih članica EU, a razlikuju se samo u dijelu nacionalnog dodatka, u kome su određeni specifični nacionalni parametri. Godina 2010. je sporazumno utvrđena kao godina obavezne primjene Eurokodova.

Razlozi za prihvatanje i usvajanje Eurokodova u Crnoj Gori su: politički, ekonomski i tehnički. Politički, jer se time ispunjava jedan od uslova za članstvo u EU. Time će se stvoriti uslovi za slobodno tržište proizvoda, usluga i kapitala. Ekonomski, jer će se olakšati pristup crnogorskih firmi proširenom evropskom tržištu. Tehnički razlozi proizlaze iz potrebe za inoviranjem zastarjelih tehničkih propisa sa ciljem dostizanja najvišeg bezbjednosnog i tehničkog kvaliteta crnogorske gradnje, što posebno dolazi do izražaja u ovom periodu intenzivne izgradnje, kad se izvode mnoge nove, značajne građevine.

Eurokodovi služe kao referentni dokumenti prepoznat od strane vlada država članica EU i Evropskog udruženja slobodne trgovine za sljedeće svrhe:

- kao sredstvo da se dokaže usklađenost građevine i građevinskih radova s Osnovnim zahtjevima Direktive o građevinskim proizvodima (Council Directive 89/106/EEC), naročito Osnovni uslov 1: mehanička otpornost i stabilnost, te dio Osnovnog uslova 2: Sigurnost u slučaju požara.
- kao osnova za određivanje ugovora za javne građevinske radove i povezane inženjerske usluge. Ovo se odnosi na Direktivu o koordinaciji postupaka za dodjelu ugovora o javnim radovima, ugovora o javnoj nabavci i ugovora o javnim uslugama (Direktiva 2004/18/EZ Evropskog parlamenta i Savjeta).
- kao okvir za izradu usklađenih tehničkih specifikacija za građevinske proizvode (usklađenih Evropskih standarda i Evropska tehnička odobrenja).

Eurokodovi će postati preporučeni način proračuna konstrukcija jer:

- osiguravaju zajedničke proračunske kriterijume i metode za ispunjenje posebnih zahtjeva za mehaničku otpornost i stabilnost, požarnu otpornost, kao i pitanja trajnosti i ekonomičnosti,
- osiguravaju platformu za razumijevanje između vlasnika, izvođača, korisnika, projektanta i proizvođača građevinskih proizvoda,
- olakšavaju razmjenu građevinskih usluga između država članica,
- olakšavaju marketing i upotrebu materijala i proizvoda čija svojstva ulaze u proračune.

Eurokodovi su skup od 10 evropskih standarda koji sadrže zajednička pravila za projektovanje konstrukcija i koje pokrivaju na sveobuhvatan način sve glavne građevinske materijale (beton,

čelik, drvo, ozid i aluminij), sva važnija područja konstrukcije (osnovni projekat konstrukcije, opterećenje, protivpožarna zaštita, geotehnika, zemljotres i sl.) i širok raspon vrsta i struktura proizvoda (zgrade, mostovi, jarboli i tornjevi, silosi, itd.). Oni predstavljaju unificirana pravila za projektovanje koja pružaju **najviši tehnički kvalitet i sigurnost u projektovanju**.

Određivanje nivoa bezbjednosti građevinskih radova, uključujući i aspekte trajnosti i ekonomičnosti ostaje unutar nadležnosti zemlje koja implementira Eurokodove. Nacionalni izbor predviđa Eurokodove sa skupom preporučenih vrijednosti, klasa, simbola i alternativnih metoda koji će se koristiti kao nacionalno određeni parametri (NDP). Nacionalno Određeni Parametri uzimaju u obzir razlike u geografskim, geološkim i klimatskim uslovima (npr. mape vjetera, snijega i seizmičke mape), omogućavaju zemljama koje implementiraju Eurokodove da odluče o nivou bezbjednosti. Nacionalno Određeni Parametri pojedinih zemalja će biti uključeni u nacionalnim dodacima za svaki Eurokod.

Da bi se usvojio svaki od 58 djelova Eurokodova, CEN je zatražio od nacionalnih vlada i nacionalnih organa za standarde da:

- prevedu Eurokod na službeni nacionalni jezik ili usvoje na jednom od tri službena jezika CEN,
- postave nacionalno određene parametre koji će se primjenjivati na njihovoj teritoriji,
- objave nacionalni standard koje zamjenjuje Eurokod i Nacionalni Aneks,
- prilagode svoje nacionalne propise, tako da se Eurokod može koristiti na njihovoj teritoriji,
- povuku sve konfliktne nacionalne standarde.

Eurokodovi sadrže oko 5 000 stranica tehničkog teksta, čiji je prevod na nacionalni jezik ogroman zadatak i zahtijeva ne samo jezičku, već i visok nivo tehničke stručnosti zbog potrebe uvođenja novih tehničkih termina u nacionalni tehnički vokabular. Osim toga, Eurokodovi sadrže 1500 nacionalno određenih parametara. Neke od njih preporučuju CEN vrijednosti koje mogu biti prihvaćene nakon stručne rasprave na nacionalnom nivou. Ostatak nacionalno određenih parametara, a posebno oni koje se odnose na lokalne geografske, geološke i klimatske uslove (npr. mape vjetera, snijega i seizmičke mape) i nivo bezbjednosti (npr. faktori djelimične bezbjednosti) bi trebalo biti određen kako bi se omogućila primjena Eurokodova u Crnoj Gori.

Komparativne studije Eurokodova kao tehničkih pravila i crnogorskih standarda za projektovanje armiranih betonskih konstrukcija, zidanih konstrukcija, mostova, te seizmičko projektovanje su sprovedene na Građevinskom fakultetu u Podgorici. Oni pokazuju da ni jedan Eurokod ne može biti uveden u standardizaciju Crne Gore za projektovanje konstrukcija zbog značajnih razlika u faktorima bezbjednosti. Zato treba težiti implementaciji svih dijelova Eurokodova u tematskim paketima, kao što to predviđaju Smjernice L (Guidance Paper L1).³⁵

Imajući u vidu da se Crna Gora nalazi na seizmički aktivnom području, posebna pažnja se treba posvetiti pripremi za usvajanje Eurokoda 8 (Eurokod za seizmički proračun konstrukcija) i za izradu nacionalnog aneksa za Eurokodove - nacionalni aneks Eurokodu 8, dio 1 "Proračun konstrukcija otpornih na zemljotres - Opšta pravila, seizmičke aktivnosti i pravila za izgradnju". Ovo je glavni dio Eurokoda 8, koji određuje seizmičke aktivnosti i pravila za seizmičko projektovanje zgrada. U fazi izrade ovog aneksa, kao i za usvajanja Eurokoda 8, neophodna su značajna naučna istraživanja, za što je potrebno formirati i dinamičku laboratoriju za modelska ispitivanja zemljotresa.

Pri definisanju seizmičke mape trebaju se iskoristiti i rezultati NATO projekta Nauka za mir i sigurnost "Usaglašavanje mapa seizmičkog hazarda za zemlje Zapadnog Balkana", koji se sprovodi za određivanje seizmičke aktivnosti. Projekt, čiji je konačni cilj izrada seizmičke mape zapadnog Balkana u skladu sa zahtjevima Eurokoda 8, pokrenut je u oktobru 2007. godine, a konačni rezultati očekuju se u ljeto 2010. godine.

Posebnu pažnju treba posvetiti i planiranju prostora sa asprekta povećanja seizmičke bezbjednosti objekata, što se može postići jedino preko donošenja propisa o planiranju prostora u seizmički aktivnim područjima, kao i adekvatne obuke planera prostora za primjenu tih propisa. Pri tom se ne

³⁵ Evropska Komisija – (Guidance Paper L) Smjernice L (vezano za Direktivu o građevinskim proizvodima – 89/106/EEC) Primjena i upotreba eurokodova

treba zanemariti i aspekt civilne bezbjednosti u slučaju vanrednih situacija³⁶, jer pravilno planiranje prostora treba da omogući i sprovođenje niza mjera i radnji koje se preduzimaju u cilju otkrivanja i sprečavanja opasnosti od prirodnih nepogoda (zemljotresa, poplava, klizišta).

Razmjena mišljenja, stručnosti i podataka sa susjednim zemljama koje su zainteresovane, ili su u procesu usvajanja Eurokodova bi trebalo da podstiče regionalno umrežavanje u pripremi prevoda djelova Eurokodova, i u pripremi mapi vjetra, snijega, izotermalnih i seizmičkih mapa. U tu svrhu značajnu finansijsku pomoć mogu predstavljati EU fondovi, kao IPA, TAIX i sl. Naravno da je neophodna i finansijska pomoć vlada zemalja učesnica u jednom takvom zajeničkom projektu.

Nosilac svih aktivnosti oko usvajanja Eurokodova kao nacionalnih propisa za projektovanje konstrukcija treba da bude ISME. Institut treba da formira Tehnički komitet (TK) čiji će „Mirror“ Komitet biti CEN/TC 250. Za svaki dio Eurokodova treba da se formiraju posebni Potkomiteti (PK), što znači da ih je ukupno 9. Treba da se formiraju i 3 Radne grupe (RG) za: prevod, izradu nacionalnih aneksa, EC0-Osnove projektovanja, Eurokod koji se odnosi na sve ostale eurokodove. Radne grupe rezultate svog rada (norme, nacionalno definisane parametre i nacionalne anekse) šalju Potkomitetima i Tehničkom komitetu, dok PK za svoj rad podnose izveštaj TK.

Prihvatanju Eurokodova kao nacionalnih propisa za projektovanje konstrukcija prethodi niz aktivnosti, za šta je potreban dug period od najmanje 5 godina. Te aktivnosti su:

- uvođenje novih metoda proračuna u nastavne programe fakulteta (beton, čelik, drvo, zidarija),
- izrada novih udžbenika, priručnika i softverskih paketa za proračun konstrukcija koji sadrže Eurokodove,
- organizovanje seminara, konferencija, savjetovanja, na kojima bi se nove metode prezentovale za projektante, planere, izvođače, investitore, inspekciju, nadzorna tijela.

Aktivnosti koje ISME u sardnji sa Ministarstvom uređenja prostora i zaštite životne sredine, Inženjerskom komorom Crne Gore, Građevinskim i Arhitektonskim fakultetom; Ministarstvom unutrašnjih poslova, Seizmološkim zavodom, nevladinim organizacijama iz ove oblasti (Crnogorska asocijacija za zemljotresno inženjerstvo i Udruženje konstruktora Crne Gore); Privrednom komorom, Hidrometeorološkim zavodom i Geološkim zavodom treba da organizuje su:

- saglasno definisanom prioritetu, da izvrši prevode Eurokodova;
- definiše nazive i uskladi ih na nivou TK (izrada terminološkog rečnika). Mogući problemi pri tom su: novi nazivi, jezični problemi, koordinacija;
- izradi nacionalne anekse koji sadrže nacionalno definisane parametre i sprovede javne rasprave o njihovoj adekvatnosti;
- definiše karte za snijeg, vjetar, temperaturu i zemljotres.

Prije usvajanja moraju se definisati i periodi koegzistencije (paralelne primjene) s postojećim propisima. Obično je taj period od 3 do 5 godina, ali u sadašnjoj situaciji, kad se Eurokodovi moraju primjenjivati nakon 2014. godine, taj rok ne može biti duži od 2 godine, jer najoptimističniji scenario predviđa da se Eurokodovi mogu prihvatiti do 2012. godine.

Novi način projektovanja utiče i na proizvodnju i na ocjenjivanje kvaliteta, što zahtijeva obezbjeđivanje akreditovanih tijela za tu svrhu (veza sa CPD 89/106/EEC). Obezbeđivanje akreditovanih laboratorija je takođe dug proces, jer osim adekvatne opreme za konkretna ispitivanja treba obezbijediti i adekvatno obučeni kadar za rukovođenje tim laboratorijama, kao i sprovesti proces akreditacije na bazi zadovoljavanja definisanih uslova, što je uslovljeno prethodnim usvajanjem adekvatnih standarda.

5.4.2. Tehnička regulativa iz oblasti geotehnike

U pogledu raznih standarda za geomehnička i geotehnička ispitivanja, do donošenja novih, treba se pridržavati uglavnom tzv. JUS B. standarda. Paralelno se mogu koristiti preporučene metode i postupci predloženi od strane međunarodnih stručnih i naučnih asocijacija.

³⁶ Zakon o zaštiti i spašavanju, „Službeni list Crne Gore“, broj 13/07

Imajući u vidu težnju za priključivanjem Evropskoj Uniji, treba da se pristupi usvajanju Eurokoda 7 kao koda koji se odnosi na geotehniku i treba da se pripreme nacionalni dokumenti za primjenu eurokodova, odnosno nacionalni aneksi. U njima bi trebalo da se definišu određene specifičnosti koje se odnose na Crnu Goru. Određeni dio koji tretira geotehničke probleme je povezan i sa Eurokodom 8 (EC8) "Design of Structures for Earthquake Resistant" (dio 5 ovog koda). Ovaj Eurokod se u principu odnosi na projektovanje i izvođenje građevinskih objekata u seizmički aktivnim regionima, kao što je i područje Crne Gore.

Potrebno je i znatno ulaganje u opremu i razvoj akreditovanih laboratorija za geotehnička istraživanja i ispitivanja.

5.4.3. Tehnička regulativa u oblasti niskogradnje

U pogledu raznih standarda i propisa koji se koriste pri projektovanju objekata niskogradnje (putevi, željeznice, aerodromi, vodeni putevi i pristaništa, hidrotehničke konstrukcije), do donošenja novih, treba se pridržavati uglavnom tzv. JUS standarda³⁷ koji su istovjetni sa ICS standardima. Treba napomenuti da je jedan dio ovih standarda i propisa zastario, ali do donošenja novih, treba se njih pridržavati. Na nivou EU ne postoje unificirani standardi i propisi koji pokrivaju ovu oblast. Svaka zemlja ima svoje nacionalne propise i standarde.

5.4.4. Tehnička regulativa u oblasti hidrogradnje, vodovoda i kanalizacije

U ovom poglavlju posebnu pažnju treba posvetiti propisima o projektovanju brana, koje zbog interaktivnog dejstva brane, tla i vodenog fluida, predstavljaju veoma kompleksne objekte. U eurokodovima ne postoji poseban dio koji pokriva kriterijume koje brana treba da ispuni. Legislativa o sigurnosti brana sa svih aspekata mora postojati, što znači da svaka zemlja treba sama da donese svoje nacionalne kodove. Nacionalni kodovi treba da budu bazirani na preporukama ICOLD-a (International Commity Of Lagre Dans), koje su date u Biltenima izdatim od strane ove organizacije.

U cilju donošenja nove regulative u oblasti vodovoda i kanalizacije potrebno je da se nacionalno zakonodavstvo usaglasi i harmonizuje sa pravnim sistemom EU. S obzirom da je za oblast vodovoda i kanalizacije pored Evropske regulative neophodna i nacionalna regulativa, neophodna je saradnja sa nekom od zemalja EU kako bi se kroz tu saradnju blagovremeno stvorila nacionalna regulativa koja će biti harmonizovana sa odgovarajućim propisima Evropske Unije, i nezavisna od privrednih interesa i političkih uticaja. Iskustvo njemačkog udruženja, na primjer, može da pomogne i u implementaciji tehničke regulative i efikasnost u radu.

5.5. PRAVCI DJELOVANJA

Opšti zaključak je da je za jačanje standardizacije u Crnoj Gori u oblasti građevinarstva, pored uvođenja Eurokodova, neophodno i **izraditi detaljne Tehničke specifikacije za različite vidove građevinskih radova i objekata**: putevi (autoputevi, magistralni i regionalni putevi), mostovi, tuneli, uređenje vodenih tokova, geotehnika, objekti od različitih materijala (beton, čelik, drvo), sanacije, zatim ispitivanja materijala itd. Ovakve Tehničke specifikacije mogu imati i trajni karakter jer, za razliku od standarda, mogu davati detaljna objašnjenja, propisivati različite postupke i metode, načine, vrijeme i učestalost kontrolnih ispitivanja, alternativne postupke mjerenja itd. Ovakvi Tehnički uslovi mogu biti sastavni dio tenderskih dokumentacija za različite vidove građevinskih objekata, ili čak mogu biti donešeni kao podzakonski akti za čije je donošenje zaduženo nadležno ministarstvo za poslove građevinarstva.

U fazi pripreme i donošenja Tehničkih specifikacija neophodno je uzeti u obzir i sve zakone [39,40, 41] koje se odnose na bezbjednost građana u slučaju prirodnih nepogoda (zemljotresa, poplava, klizišta), tehnički-tehnoloških nesreća (požar, eksplozija), mjere za sanaciju nastalih posljedica, kao i preventivne i zaštitne mjere bezbjednosti pri izgradnji i rekonstrukciji objekata za proizvodnju, skladištenje, držanje, promet, rukovanje i upotrebu zapaljivih tečnosti i gasova.

³⁷ Katalog jugoslovenskih standarda i propisa za 2000. godinu, Savezni zavod za standardizaciju, Beograd 2000.

Pravci djelovanja u okviru STRATEŠKOG OPREDELJENJA 3**TEHNIČKA REGULATIVA KAO OSNOVA
SISTEMA KVALITETA U GRAĐEVINARSTVU**

- 1. Punopravno članstvo Instituta za standardizaciju Crne Gore u evropskim organizacijama za standardizaciju CEN i CENELEC**
 - 1.1 Ispunjavanje svih 9 uslova za članstvo u CEN i CENELEC.
 - 1.2 Usvajanje minimum 80% evropskih standarda, kao jedan od 9 uslova.
- 2. Jačanje nacionalne tehničke infrastrukture**
 - 2.1 Formirati određen broj tehničkih komiteta koji bi pratili rad jednog ili više tehničkih komiteta evropskih i međunarodnih organizacija za standardizaciju.
 - 2.2 Potpisivanje ugovora za bilateralnu saradnju sa stranim nacionalnim tijelima za standardizaciju.
- 3. Promotivna kampanja za aktivno učešće biznis zajednice u procesu standardizacije**
- 4. Učešće u primjeni i implementaciji NPI plana** - Cilj učešća je primjena *acquis communautaire* u oblasti slobodnog kretanja roba i identifikovanje svih mjera koje se trebaju preduzeti radi jednakog učešća na tržištu EU. Ovo se odnosi samo na EU harmonizovane sektore koji su obuhvaćeni Direktivom o građevinskim proizvodima (CPD Direktiva 89/106/EEZ) i Direktivom o koordinaciji postupaka za dodjelu ugovora za javne radove, ugovora o javnoj nabavci i ugovora o javnim uslugama (Direktiva 2004/18/EZ).
- 5. Usvajanje Eurokodova kao nacionalnih propisa i normi za projektovanje konstrukcija**
 - 5.1 Formiranje Tehničkog komiteta, Podkomiteta i Radnih grupa koji će raditi na usvajanju Eurokodova.
 - 5.2 Prevođenje Eurokodova na služben, nacionani jezik.
 - 5.3 Izrada nacionalnih aneksa koji sadrže nacionalno definisane parametre i definisanje karata za snijeg, vjetar, temperaturu i zemljotres i sprovođenje javne rasprave o njihovoj adekvatnosti.
 - 5.4 Uspostavljanje regionalne saradnje sa susjednim zemljama koje su zainteresovane, ili su u procesu usvajanja Eurokodova, zbog obezbjeđivanja ekspertске pomoći i smanjenja troškova u fazi definisanja parametra i donošenja navedenih karata.
 - 5.5 Obezbeđivanje sredstva za neophodne aktivnosti preko budžeta i evropskih fondova: IPA, TAIEX i dr.
 - 5.6 Donošenje propisa o planiranju prostora u seizmički aktivnim područjima.
 - 5.7 Uvođenje novih metoda proračuna i planiranja prostora u nastavne programe fakulteta.
 - 5.8 Izrada novih udžbenika i priručnika koji sadrže eurokдове.
 - 5.9 Organizovanje seminara, konferencija, savjetovanja, na kojima bi se prezentovale nove metode za projektante, planere, izvođače, investitore, inspekciju i nadzorna tijela. **Uvesti u pravilnik Inžinjerske komore da je jedan od uslova za produženje ovlaštenja i licenci pohađanje ovih seminara i obuka.**
- 6. Osnivanje dinamičke laboratorije za modelska ispitivanja konstrukcija na dejstvo zemljotresa**
- 7. Donošenje propisa za projektovanje u oblasti niskogradnje, hidrogradnje i geotehnike, u skladu sa propisima zemalja EU**
 - 7.1. Izraditi detaljne Tehničke specifikacije za različite vidove građevinskih radova i objekata: putevi (autoputevi, magistralni i regionalni putevi), mostovi, tuneli, uređenje vodenih tokova, geotehnika, objekti od različitih materijala (beton, čelik, drvo), sanacije, zatim ispitivanja materijala itd.
- 8. Donošenje zakona i propisa o građevinskim materijalima i energetske efikasnosti objekata i stvaranje mehanizma za primjenu zakona i propisa**
 - 8.1. Donijeti zakone i propise o građevinskim materijalima i energetske efikasnosti objekata.
 - 8.2. Donijeti širu listu **standarda za toplinsku zaštitu objekata i uštedu energije**, koji definišu proceduru za određivanje deklarirane i projektovane toplinske vrijednosti.
 - 8.3. Radna grupa za praćenje „*standing committee on construction*“.
 - 8.4. Tijelo za utvrđivanje saglasnosti proizvoda sa zahtjevima u tehničkim specifikacijama.
 - 8.5. Tijelo za tehnička odobrenja.

- 8.6. Tržišni inspektorat koji će pratiti da li proizvodi koji su izašli na tržište zadovoljavaju propisane zahtjeve i da li su pravilno označeni sa „CE“ oznakom.
- 8.7. Organizovati kampanju za podizanje javne svijesti.
- 8.8. Promocija i sprovođenje projekata za povećanje energetske efikasnosti u javnom sektoru (škole, bolnice, administracija...) i domaćinstvima.

9. Osnivanje akreditovane laboratorije za testiranje građevinskih materijala.

- 9.1. Opremiti laboratorije najsavremenijom opremom za testiranje materijala i proizvoda.
- 9.2. Obezbijediti stručna lica za upravljanje laboratorijama.
- 9.3. Sprovesti proces akreditacije.

6. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 4 KONTINUITET KAPITALNIH INVESTICIJA

6.1. OKVIR POLAZNIH MAKROEKONOMSKIH PRETPOSTAVKI

Održavanje kontinuiteta kapitalnih investicija predstavlja najznačajniju pretpostavku razvoja Crne Gore. To je, istovremeno osnovna pretpostavka planiranja kontinuiteta razvoja crnogorske građevinske operative. Građevinarstvo doprinosi oko 10% ukupnoj ekonomiji Crne Gore i predstavlja jedan od najdinamičnijih sektora privrede. Ova tendencija se može zaustaviti u budućnosti zbog Globalne finansijske krize i pojava recesije u razvijenim tržišnim privredama koja se očekuje se da će uticati na usporavanje ekonomskog rasta Crne Gore (na primjer, u oktobru 2008. godine industrijska proizvodnja zabilježila je pad od 21% u odnosu na prethodnu godinu, a 16% u odnosu na septembar 2008. godine). Procjenjuje se da su grane koje mogu biti najviše pogođene: finansijski sistem, industrija, građevinarstvo, izvozni sektor i turizam. S tim u vezi, ekonomskom politikom za 2009. godinu, naročita pažnja je posvećena sektorima na koje će se negativne posljedice krize najviše reflektovati. Održavanje relativno visokih stopa rasta BDP kao u performansama ostvarenim u periodu 2007-2008. godine, a možda i većim, treba da bude prioritet, u zavisnosti od dosljednosti i uspješnosti ostvarivanja reformi i iskorišćavanja potencijala privrede.

Pojedinačni ciljevi makroekonomske politike su orijentisani na izgradnju infrastrukturnih projekata i animiranje interesa novih investitora u Crnoj Gori; podsticanje preduzetništva u okviru malih i srednjih preduzeća; jačanje konkurentnosti privrede i ostvarivanje ravnomjernijeg razvoja zemlje, u prvom redu preko bržeg razvoja sjevernog regiona.³⁸ Građevinarstvo je značajno za izgradnju putne i druge saobraćajne infrastrukture, kao i za izgradnju zgrada i stanova. Na značaj ove djelatnosti u okviru makroekonomske politike, ukazuje visoka stopa rasta koja u 2006. u odnosu na 2005. godinu je najveća u zemlji i iznosi 62.7%.³⁹

Tabela 1. Projektovani makroekonomski indikatori za 2009. godinu⁴⁰

Tabela 1.	2007.	2008. ocjena	2009. procjena
BDP u tekućim cijenama, mil. €	2.807,9	3.338,0	3.715,0
Rast realnog BDP, %	10,7	8,1	5,0
Bilans razmjene roba i usluga, % BDP	-32,5	-35,9	-31,0
Spoljni dug, mil. EUR	462,1	481,7	710,0
Spoljni dug, % BDP	16,5	14,4	19,1
Neto strane direktne investicije, tekuće cijene, mil. EUR	524,9	550	460
Neto strane direktne investicije, % of BDP	18,7	16,5	12,4

Realizacija pojedinačnih ciljeva makroekonomske politike u tijesnoj je vezi sa aktivnostima u oblasti građevinarstva i građevinske industrije. Oni ukazuju na značaj ove djelatnosti i industrije za ukupni razvoj zemlje na kratak, a naročito na srednji i dugi rok. Ostvarivanje prethodno navedenih pojedinačnih ciljeva makroekonomske politike imaće direktne i indirektne efekte ne samo na razvoj građevinarstva i građevinske industrije, već i na razvoj ukupne privrede i zaposlenosti.

³⁸ Ekonomska politika Crne Gore za 2009. godinu, str.4.

³⁹ Ekonomski i fiskalni program za Crnu Goru 2006 – 2008. Podgorica 2006, str.6.

⁴⁰ Ekonomska politika Crne Gore za 2009. godinu, str.7.

6.2. ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA

6.2.1. Makroekonomsko okruženje i razvoj preduzetništva

Stvaranje povoljnog makroekonomskog okruženja je od izuzetnog značaja za razvoj preduzetništva, za investicije i za ukupni razvoj privrede i društva. Povoljnim makroekonomskim okruženjem stvorice se uslovi za veće iskorišćavanje razvojnih resursa zemlje, što će se odraziti na dinamiku rasta realnog BDP, zaposlenosti i životnog standarda stanovništva. Crna Gora, kao zemlja u razvoju, ima veliki broj nedovoljno iskorišćenih prirodnih, finansijskih i ljudskih resursa. Neki resursi (naročito pojedina prirodna bogastva), uopšte nijesu iskorišćeni, a drugi nedovoljno ili neefikasno se koriste. Poboljšanje makroekonomskog okruženja predstavlja neophodan uslov za veće privlačenje i inostranih investitora.

U mjerama ekonomske politike za 2009. godinu predviđene su neke mjere podrške i olakšice s ciljem da se ohrabre investitori i poveća njihova likvidnost. To se odnosi na smanjenje opterećenja na zaradu, prevremenu otplatu unutrašnjeg duga, ukidanje naknade za korišćenje građevinskog zemljišta, ukidanje naknade za autoputeve, smanjenje cijene električne energije za malu i srednju privredu, nastavljajući subvencioniranje najugroženijih kategorija stanovništva, kao i povećanje produktivne kapitalne potrošnje (jačanje investicija u infrastrukturu).

Podrška i razvoj preduzetništva odnosi se na stvaranje povoljnog ambijenta za razvoj mikro, malih i srednjih preduzeća. Iako se u vladinim dokumentima posebna pažnja posvećuje razvoju malih i srednjih preduzeća⁴¹, ne treba zanemariti velika preduzeća, s obzirom na njihov veliki značaj i doprinos razvoju privrede i u formiranju BDP proizvoda zemlje, a i na njihovu ulogu u razvoju malih i srednjih preduzeća.

Posebna pažnja posvećuje se programima za olakšanje pristupa finansijama kroz postojeće kreditne linije, a i novim posebnim kreditnim linijama za podršku MSP, kao i formiranje kreditnog garantnog fonda sa ciljem da se smanji potreba obezbjeđivanja osiguranja kredita (kolateral). Mjere za podsticanje MSP obuhvataju i unapređenje znanja preko više obrazovnih programa, kao i promocija preduzetništva MSP preko unapređivanja marketinških aktivnosti, unapređivanja odnosa s javnošću, promocija osnivanja novih preduzeća i drugo.⁴²

U oblasti poreza i poreske politike, nastoji se da ova politika bude u funkciji podsticanja preduzetništva i zapošljavanja, a putem smanjivanja poreske osnovice i širenja poreske osnove. Uvođenjem PDV-a poreski sistem se orijentiše na indirektno poreze što povoljno utiče na poslovno okruženje, a rezultat je uticaja smanjenja poreskog opterećenja na rad, povećavanja priliva domaćih i stranih investicija, smanjivanja sive ekonomije, kao i povećavanja zaposlenosti i zarada.

Biznis okruženje u velikoj mjeri je determinisano efikasnošću administracije i institucija države. Nedovoljno efikasne institucije u znatnoj mjeri mogu destimulisati preduzetništvo i usporiti ekonomski razvoj zemlje. To nalaže, pored napora za reformama i prilagođavanje zakonske regulative prema standardima EU, u isto vrijeme da se osposobljavaju institucije i ljudski resursi koji će sprovesti u život reforme, zakone i propise.

6.2.2. Finansiranje i izvori finansiranja

6.2.2.1. Finansiranje projekata budžetskim sredstvima

Predviđene investicije u energetici, saobraćaju, vodosnabdijevanju i otpadnim vodama i u okviru regionalne politike, po pravilu, su kapitalno intenzivne, a efekti se odnose na cijelo društvo i privredu. Obim i karakter ovih ulaganja nijesu atraktivni za privatni sektor koji traži brz povrat uložених sredstava i relativno visoke prinose. Zbog toga, finansiranje ovih investicija treba da bude iz budžetskih sredstava i to najvećim dijelom iz centralnog budžeta države.

Implementacija ove strategije u Crnoj Gori, **zahteva strukturiranje centralnog budžeta s ciljem da se realizuje politika javnih radova.** To nalaže postojeća budžetska struktura s ciljem da se obezbijede potrebna sredstva, utvrdi njihova struktura i procijeni održivost tekućih budžetskih

⁴¹ Strategija za razvoj malih i srednjih preduzeća 2007-2010. Podgorica, 2007.

⁴² Ekonomska politika za 2009, str.14-15 i Ekonomski i finansijski program za Crnu Goru 2007-2010, str.71.

rashoda, a s ciljem da se ostvari cjelovita realizacija ovih projekata. S tim u vezi, Vlada treba da obezbijedi programsko planiranje budžeta, povećanje budžetske potrošnje za javne radove, da se poboljša koordinacija i implementacija različitih sektorskih strategija, kako i da se sprovodi neophodan stalni monitoring i evaluacija.⁴³

6.2.2.2. Bankarski sistem i finansijsko tržište

Bankarski sektor predstavlja najznačajniji finansijski posrednik i izvor sredstava za finansiranje ekonomije i stanovništva. Relativna nerazvijenost ukupnog finansijskog sektora Crne Gore, u prvom redu tržišta kratkoročnih i dugoročnih sredstava, nalaže investitorima u najvećoj mjeri da se naslanjaju na banke i bankarske kredite kao izvore sredstava za finansiranje.

U bankarskom kapitalu dominira inostrani kapital koji učestvuje sa oko 80% u kapitalu. Bankarski sistem karakteriše diverzifikacija i kontinuiran rast obima aktivnosti i ponude novih bankarskih proizvoda i usluga.

Pored toga, u poslovanju banaka manifestuje se sve veći porast depozita, štednje i ukupne aktive (na primjer, štednja krajem 2006. godine u odnosu na 2000. povećala se za trinaest puta, a aktiva banaka povećala se za skoro dvadeset puta).⁴⁴ Veliki porast depozita, a naročito aktive, je znak visokog povjerenja klijenata, s jedne strane, i rastućeg učešća banaka u kreditiranju privrede i stanovništva. Bankarsko poslovanje, a naročito upravljanje rizicima, sve više se reguliše donošenjem odgovarajuće podzakonske regulative.

Iako u bankarskom poslovanju dominiraju klasični bankarski poslovi, banke mogu da doprinesu povećanom finansiranju raznih investicionih projekata. Pored poboljšanja upravljanja rizicima, banke treba da stvaraju uslove za opadanje kamatnih stopa i ostalih troškova kod korišćenja sredstava.

Danas tržište kapitala ima relativno malu ulogu u obezbjeđivanju sredstava za finansiranje. Međutim, na srednji, a naročito na dugi rok, treba očekivati mnogo veće učešće u finansiranju privrede posredstvom tržišta kapitala.

6.2.2.3. Finansiranje inostranim sredstvima

Inostrana sredstva predstavljaju alternativni izvor sredstava za finansiranje projekata za koja su potrebna velika i dugoročna ulaganja. U ove investicije spadaju, prije svega, ulaganja u oblasti transporta i energetike gdje su potrebna velika sredstva i višegodišnja izgradnja. Izgradnja velikih energetske i infrastrukturnih objekata, ima više direktnih i indirektnih efekata na dinamiku ekonomskog razvoja zemlje.

Crna Gora ima relativno mali spoljnji dug⁴⁵ (sa učešćem od 16,5% u BDP za 2007, 14,4% za 2008, 19,1% za 2009. godinu, i procjenjeni 26,7% za 2010. godinu), **što omogućava relativno veće zaduživanje države u cilju finansiranja velikih i skupih projekata.** Ova sredstva bi bila namijenjena za one sektore u kojima je interes privatnog sektora veoma mali, odnosno u izgradnji velikih energetske i infrastrukturnih objekata. U oblasti, pak, turizma i dijelom u stanovanju, treba očekivati veći interes privatnog sektora.

6.2.2.4. Drugi finansijski izvori

Pored domaćih finansijskih izvora, za finansiranje razvojnih i infrastrukturnih projekata značajan izvor predstavljaju inostrani izvori. U okviru ovih, treba pomenuti strane direktne investicije (SDI), koncesije, kredite međunarodnih privatnih i državnih banaka, kao i donacije inostranih Vlada i međunarodnih organizacija. Ova sredstva dolaze iz privatnih i javnih izvora što utiče na njihovu cijenu (kamatne stope, rok povrata i drugo) i druge uslove korišćenja.

⁴³ Nacionalna strategija orživog razvoja Crne Gore, Vlada Republike Crne Gore, 2007, str.69-70.

⁴⁴ Ekonomski i fiskalni program Crne Gore, str.83-84.

⁴⁵ Ekonomska politika Crne Gore za 2009.godinu, str.7. i Ekonomska politika Crne Gore za 2010.godinu, str.6

Korišćenje inostranih finansijskih sredstava pogodno je za neke vrste kapitalnih ulaganja koja angažuju velika sredstva na duži rok. Na primjer, treba navesti iskustvo sa Evropskom investicionom bankom koja je u Crnoj Gori kreditirala projekte iz saobraćajne infrastrukture.⁴⁶

6.2.3. Uticaj globalne ekonomske krize na ukupna ekonomska kretanja i građevinarstvo

Uprkos globalnoj ekonomskoj krizi možemo reći da su dugoročne perspektive za razvoj crnogorskog građevinarstva izuzetno povoljne. U ovom trenutku je vrlo teško predvidjeti dinamiku krize, ali jasno je da će u narednom periodu biti snažna nastojanja nosioca ekonomske politike da se dobave sredstva za rješavanje problema nelikvidnosti banaka i privrede u cjelini kako i obezbijede sredstva za pokriće očekivanog budžetskog deficita. Svi koraci koje Vlada preduzima vode u tom pravcu.

Smanjivanju posljedica globalne ekonomske krize može doprinijeti efikasnija politika postizanja veće konkurentnosti privrede, privlačenje inostranih investicija, a naročito politika uklanjanja biznis barijera koje će doprinijeti daljem dinamičnom razvoju građevinarstva. Jedan od ciljeva Zakona o uređenju prostora i planiranju objekata je uklanjanje biznis barijera i pojednostavljenje procedura. Na ovo se nadograđuje i kompletiranje podzakonskih akata i analiza i predlog revizije zakonske regulative povezane sa izdavanjem građevinske dozvole koja je u toku.

Smatra se da je naročito važno za sektor građevinarstva u predstojećem periodu globalne finansijske krize, stvaranje preduslova za obezbjeđenje kritične mase infrastrukturnih investicija, u prvom redu preko kapitalnog budžeta, a s ciljem da se obezbijedi dinamiziranje ukupnog privrednog rasta. Infrastruktura, u mnogim domenima, prije svega saobraćajnu infrastrukturu, komunalna i druga ekološka infrastruktura kao i energetska, postala je ograničavajući faktor razvoja privrede i posebno nekih privrednih grana, kao što je, na primjer, turizam.⁴⁷

Ova kriza je pokazala da strane direktne investicije i međunarodno tržište kapitala nisu jedini na šta treba da se oslanja rast crnogorske ekonomije, već se mora balansirati i sa dobro planiranim investicijama države iz budžeta za kapitalne projekte, pogotovo u infrastrukturi. Ovaj balans je veoma važan za kontinuitet razvoja građevinarstva.

Usljed krize došlo je do usporavanja, a potom i zaustavljanja gradnje i onih objekata koji imaju dugoročnu perspektivu. Ovdje se prvenstveno misli na investicije u razne turističke kapacitete. U sadašnjoj situaciju na ogromnom broju gradilišta nema aktivnosti, za mnoge završene stanove nema kupaca i da se od mnogih planiranih projekata odustalo. Ogroman kapital je vezan za završene neprodane stanove i za obustavljene građevinske radove. Izvori ovog kapitala su pak u bankarskim kreditima. Procjene o visini bankarskih kredita građevinara se kreću od 400 do 600 miliona eura. Ako se radovi u toku ne nastave i ukoliko se tako završeni objekti zajedno sa već završenim objektima ne prodaju, neće biti moguće otplatiti uzete kredite. Očito je da će to predstavljati jak udar na bankarski sistem, Zbog toga se moraju razmotriti mjere za prevazilaženje krize u obliku i kapacitetu koje Vlada može da ponese u ovom trenutku kao što su⁴⁸:

- Da se Država javi kao kupac određenog broja stanova koji bi postali njeno vlasništvo i koji bi služili kao važan resurs sistema *socijalne zaštite i udovoljavanju potreba za prvi stan mladim bračnim parovima*. Kako je primjećeno u analizama stanovanja, sistem socijalne zaštite je u Crnoj Gori gotovo na nultom nivou, pa bi ovakav jedan poduhvat predstavljao značajan korak u njegovom etabliranju i razvoju. Podrazumijeva se da bi kod ovakvih kupovina stanova cijena stana morala biti jednaka prosječnim troškovima gradnje u datom gradu. Nikakav profit ne bi se smio ostvariti kroz ovakve transakcije. Isključiva korist koju bi građevinari, koji se za ovakve prodaje opredijele, trebali imati je povećanje njihove likvidnosti i završetak započetih objekata.
- Poslije očekivane podrške bankarskog sistema sa oko 150 miliona eura od kredita koji će prispjeti od Evropske investicione banke i od Njemačke razvojne banke, kao i mogući

⁴⁶ Bilten Ministarstva finansija, broj XII / 2008, str.15.

⁴⁷ Uticaj globalne finansijske i ekonomske krize na crnogorsku ekonomiju, Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica, 2008, str.5.

⁴⁸ Mogućnosti za prevazilaženje krize u građevinarstvu Crne Gore, Privredna Komora Crne Gore, Prof. dr. Milenko Popović

kreditni aranžman sa MMF-om, treba sagledati opravdanost i realne mogućnosti za reprogramiranje dijela bankarskih kredita građevinara, ali za samo započete projekte koji imaju dugoročnu tržišnu perspektivu kao što je gradnja nekih turističkih kapaciteta i ostale privredne investicije, u koje ne spada i gradnja stanova zbog činjenice da već u ovom trenutku ima 5400 izgrađenih i neprodanih stanova.

- Građevinari koji dominantno grade iz sopstvenih sredstava i koji imaju mali nivo bankarskih kredita u svojoj pasivi mogu ući u sferu finansija, tj. kreditiranja kupovine svojih stanova ili izdavanje stanova. Ovime se njihove trenutno nelikvidne zalihe stanova konvertuju u tokove budućih prihoda od zakupnina.

- Postoji određen broj mjera koje se mogu podvesti pod zahtjev za smanjivanje biznis barijera, ali se često javljaju u vremenima ekonomske krize kao zahtjevi i moguća rješenja, pa ih treba razmotriti: Smanjivanje određenih poreskih stopa (ovaj zahtjev je u suprotnosti sa preporukama MMF-a, što se mora imati u vidu); smanjenje određenih doprinosa (važi isto ograničenje kao i u prethodnom slučaju); povoljnije ugovaranje naknada za komunalije; odlaganje plaćanja određenih obaveza prema državi; kompenzacija određenih obaveza prema opštinama i državi poslovnim i drugim prostorom u objektima na koje se obaveze odnose. U slučaju da se na ovaj način dobiju stambene jedinice one bi se mogle uključiti u ranije pomenuti fond „socijalnih“ stanova. Nije isključena ni mogućnost, pogotovo u manjim sredinama gde se javlja problem nedostatka kadrova, da se na ovaj način riješe određeni kadrovski problemi opština i raznih ustanova.

6.2.4. Investicije u građevinske radove u opštinama

Ostvareni obim investicija lokalnih samouprava u građevinskim radovima (Tabela 2) u periodu 2005-2008. godine pokazuje veoma visok porast (indeks 685,4). Najveće investicije su usmjerene na hidrogradnju i izgradnju puteva (indeks 836,0 i 829,8), visok obim investicija je ostvaren i u oblasti visokogradnje (679,2), dok investicije u završne zanatske radove i izvođenje građevinskih instalacija ostvaruju manji porast (446,9 i 498,0).

Tabela 2.

Obim investicija lokalnih samouprava u građevinskim radovima u periodu 2005-2008 (Euro i %)

Godina i %	Građevinski radovi					Ukupno
	Visokogradnja	Izgradnja puteva	Hidrogradnja	Izvođenje građevinskih instalacija	Završni zanatski radovi	
2005	2.865.138	4.456.558	717.721	2.841.427	301.205	11.182.049
%	25,6	39,9	6,4	25,4	2,7	100,0
2006	2.912.514	8.105.707	991.300	2.622.792	685.299	15.317.612
%	19,0	52,9	6,5	17,1	4,5	100,0
2007	5.730.099	10.836.779	1.810.993	4.578.124	1.111.481	24.067.476
%	23,8	45,0	7,5	19,0	4,6	100,0
2008	19.460.000	36.981.840	6.000.000	12.699.600	1.500.000	76.641.440
%	25,4	48,3	7,8	16,6	2,0	100,0
Indeks 2008/2005	679,2	829,8	836,0	446,9	498,0	685,4

Izvor: Anketa sprovedena u 2008/2009 god. od strane konsultanta.

U 2008. godini, najveće investicije su ostvarene u opštinama Bijelo Polje i Bar (50,0% i 25%). Prema rezultatima anketnog istraživanja, u nekim opštinama nije ostvarena investiciona aktivnost lokalnih samouprava (to se odnosi na opštine Žabljak, Berane, Mojkovac, Šavnik u periodu 2005-2006. godine, a za opštine Žabljak i Šavnik u 2008. godini). Nažalost, u toku ankete nisu dostavljeni podaci od strane najvećih opština (Podgorica, Budva...) koje zbog toga nijesu mogle biti dio ove analize.

Izvori finansijskih sredstava opština u najvećem dijelu su od državnih i lokalnih izvora. Za 2009. godinu kapitalni budžet lokalne samouprave je predviđen na 115,59 miliona eura, što predstavlja

34% od ukupnog Kapitalnog budžeta države koji ima vrijednost od 340,69 miliona eura⁴⁹. Korišćenje državnih izvora najviše je prisutno u opštinama Andrijevici 70%, Plavu 48% i Beranama 64%, opštine Mojkovac, Kolašin i Bijelo Polje imaju nešto manje učešće državnih fondova (37%, 30% i 36%), opština Šavnik 5%, a u opštinama Žabljak i Bar ne postoji korišćenje državnih fondova. Finansiranje investicija opštinskim sredstvima najviše je prisutno u opštini Bar (100%) i opštini Kolašin (70%), dok ostale opštine imaju znatno manje učešće vlastitih sredstava u strukturi investicija (jedino opština Žabljak nema investicija iz opštinskih izvora). U skladu sa programima javnih radova koji će se implementirati kroz kapitalni budžet, Direkcija javnih radova će realizirati 105 projekata u 2009. godini u vrijednosti od 122,6 miliona eura.

Ostali izvori za finansiranje građevinskih radova u opštinama, i to na bazi emisija obveznica, samoispitljivih projekata, koncesija, donacija i drugo, formiraju manji dio u ukupnoj strukturi sredstava. Ovi izvori najveći su u opštini Šavnik gdje formiraju 90% izvora za investicije u 2008. godini.

Veoma malo učešće ostalih izvora u formiranju sredstava za finansiranje investicija u građevinarstvu opština, odražava nedovoljnu razvijenost finansijskog tržišta koje je u Crnoj Gori u razvoju. Međutim, ohrabruje činjenica da se ostali izvori finansija primjenjuju u većem dijelu opština, tako da u narednim godinama treba očekivati njihovo relativno veće učešće u ukupnim izvorima investicija opština.

Investicije u građevinarstvu u opštinama za period 2009-2011. godine planiraju se na 59.940 hiljada eura u 2009. godini, 65.313 hiljada eura u 2010. godini i 70.479 hiljada eura u 2011. godini. Najveći dio investicija biće uložen u izgradnju puteva (oko 34-38%), slijedi visokogradnja (oko 19-28%), izvođenje građevinskih instalacija (oko 23-26%) i hidrogradnja (oko 13-14%).

6.3. STRATEŠKI PRAVCI INVESTICIJA I OBIM INVESTICIJA

6.3.1. Analiza i prognoze investicionih poduhvata do 2020. godine

Prilikom detaljne analize i prognoze investicionih poduhvata u budućnosti obuhvaćeno je 5 sektora za koje se smatra da će predstavljati najaktivnija područja investiranja s obzirom na usvojene pravce razvoja od strane Vlade i definisana područja u glavnim strateškim dokumentima Crne Gore. Uglavnom se mogu podijeliti u tri gupe: **sektore infrastrukture** (energetiku, zaštitu životne sredine, vodosnabdijevanje, prečišćavanje otpadnih voda, odlaganje čvrstog otpada, transportna infrastruktura), **sektor vodećeg ekonomskog razvoja-turizam**, **bazični sektor-stanovanje**, koji u razvijenim zemljama ima dominantnu ulogu u građevinarstvu i investicijama.

Trenutni prostorni i ekonomski razvoj države uslovljava uzajamnu povezanost i uticaj sva tri sektora, a posebno je izražen kod infrastrukture i turizma. Ovo, u neku ruku otežava proces samog investiranja, jer traži podjednake investicije u svakom od tih sektora, tako da zahtijeva planiran i strogo kontrolisan dinamički plan investiranja kako bi se mogli izvući najveći ekonomski efekti od uložених sredstava.

Investicione aktivnosti su tijesno povezane sa građevinarstvom, tako da veće investicije, po pravilu, znače veće angažovanje građevinarstva i industrije građevinskih materijala. Detaljne analize koje su napravljene u okviru ove strategije za pojedine sektore pokazuju da će **investicije u turizmu** prednjačiti ispred ostalih sa 10,437 milijardi eura do 2020. godine⁵⁰. Ove su vrijednosti dobijene iz Master plana razvoja turizma u Crnoj Gori i inovirane Strategije za razvoj turizma Crne Gore do 2020. godine. Već su otpočete aktivnosti za realizaciju na projektima Luštica, H.Novi i Tivat u vrijednosti od 1,35 milijardi eura u periodu od 5-12 godina. Projekat Velika plaža akumuliraće 7 milijardi eura do 2020. za njegovu realizaciju. Realizacija prve milijarde eura predviđena je u prve tri godine kao osnova za realizaciju narednih 3 milijarde eura. U procesu tenderiranja su i projekti na Valdanosu (lokacija sa 4 miliona m²), Ostrvo Cvijeca, Sveti Marko sa ukupno 17 lokacija i predviđene izgradnje od 100.000m² u periodu od 5 do 10 godina, Heceg Novi sa izgradnjom hotelskih kapaciteta od 100.000m², Budva- Skoči Đevijka (100.000m²) i Crvena

⁴⁹ Ekonomska politika Crne Gore za 2009. godinu, str.10

⁵⁰ Strategija razvoja turizma crne Gore- 2008. godina, str.87

Glavica (50.000m²), Bar – Maljković i Čanj (80.000m²), Kotor- Urt i Fjord (32.000m²), Budva-centar i Bečići sa 200 do 300.000m².

Sektor stanovanja je drugi po investicijama u ovim analizama iako u evropskim zemljama on ima uvijek vodeću investicionu ulogu i obuhvata oko 63% ukupnih investicija u građevinarstvu. Osnov za vršenje projekcije do 2020 godine su podaci iz „Akcionog plana politike stanovanja u Crnoj Gori”. Osnovni cilj demografske politike Crne Gore, koju treba definisati posebnom strategijom, je ublažavanje negativnih demografskih kretanja u poslednjih 20 godina, naročito u regionalnoj raspodjeli stanovništva.

Demografske projekcije kombinovane sa realnim statističkim podacima trebaju biti osnov za planiranje, razvijanje i praćenje potreba stanovanja u različitim regionima Crne Gore. Karakteristično je da i pored viška stambenih jedinica u odnosu na domaćinstva u Crnoj Gori, 27.000 domaćinstava nema riješeno stambeno pitanje na adekvatan način, što znači da u postojećim ekonomskim uslovima, prinuđeni su da plaćaju visoku zakupninu za stan u odnosu na ostvarena mjesečna primanja. Koristeći podatke iz projekcije za 2021. godinu iz analiza prostornog plana utvrđene su potreba za izgradnjom stanova. S obzirom na statističku prognozu, broj stanovnika povećaće se za 65.000. Ukoliko se zadrži kao reper podatak od 2003. godine da na svaka 2,4 stanovnika dolazi po jedna stambena jedinica to, pokazuje da ćemo krajem 2020. godine imati potrebe za novih 27.083 stambenih jedinica. Ukoliko se uzme da za 2,4 stanovnika odgovara dvoiposobni stan sa 72m², onda je potrebno izgraditi 1.949.976m². Raspoređeno u vremenskom razdoblju od 11 godina, godišnja potrebna izgradnja svodila bi se na 177.264m² ili 2462 stambene jedinice. U okviru prognoze stambene izgradnje uzeto je da će od 2009-2014. godine porast cijene/m² biti 7% godišnje, dok od 2015-2020. godišnji porast cijene će biti 4%. Za polaznu cijenu proračuna uzeta je početna cijena u 2009. godini od 1000 EUR/m². Koristeći ove pretpostavke, dolazi se do ukupne potrebne investicije od 2,983 milijardi eura. Ukoliko se uzme u obzir da već sada 27.000 domaćinstava nemaju riješeno stambeno pitanje, do kraja 2020. godine moguća potražnja bi se udvostručila na 5,966 milijardi eura. U konačnoj tabeli ipak ćemo uzeti samo vrijednost baziranu na statistički očekivanom prirastu stanovništva. S druge strane, budući da je Crna Gora potpisnik Bečke deklaracije, težiće potpunom regionalnom rješavanju neformalnih naselja do 2015. godine uz analizu aktuelne situacije 90.000 bespravno izgrađenih objekata u cilju smanjenja seizmičkog rizika, urbane organizacije naselja i infrastrukturnog uređenja životnog prostora, i pokušati ih pretvoriti u formalna naselja. Uticaj ovog poduhvata na građevinarstvo biće ogroman, kako sa aspekta procesa rekonstrukcije objekata i naselja, tako i sa aspekta poboljšanja infrastrukture i finansijskog efekta. Ako se pretpostavi da legalizacija jednog objekta u prosjeku košta 10.000 eura, realizacija cjelokupnog projekta bi iznosila oko 900.000.000 eura. Zbog svega ovoga, u sektoru stanovanja, kao konačna potreba investiranja do 2020. godine može se utvrditi vrijednost od 3,883 milijardi EURA.

Analize koje su urađene i dokumentovane u Strategiji razvoja energetike Crne Gore do 2025. godine i njenom akcinom planu, jasno pokazuju da su potrebna značajna sredstva od 2,031 milijarde eura da bi se Strategija realizovala u svim djelovima: Ulaganja u nove obnovljive izvore energije, Revitalizacija postojećih elektrana, Ulaganja u elektroenergetsku mrežu, Sektor tehničkih gasova, Sektor elektroenergetike i daljinskog grijanja. Otpočet je pretkvalifikacioni tender za branu Andrejevo na Morači u vrijednosti od 500 miliona eura sa rokom završavanja do 2016, a još tri manje su unešene u prostorni plan za realizaciju. Za branu Komarnicu se u trenutku radi fizibiliti studija sa Austrijskim partnerom za investicionu vrijednost od 182 miliona eura. U blizini Pljevala se predviđa investicija na bazi koncesija od 600 miliona eura za izgradnju termoelektane na lignitu. Date su koncesije za 23 male hidroelektrane u vrijednosti investicija od 90 miliona eura, a planira se tender za novih 10 u vrijednosti investicije do 100 miliona eura. Istraživanja za izgradnju vjetroelektana na području Možura i Krnova pokazala su mogućnost za investiranje od 280 miliona eura. Ovo pokazuje da izgledna investiciona ulaganja u ovom trenutku iznose 1,75 milijardi eura.

Planirani projekti i investicije u transportnoj infrastrukturi definisane su u Strategiji razvoja saobraćaja Crne Gore 2006. sa dinamikom investiranja 2006-2015. godine u vrijednosti od 1,334 milijarde eura. Ovoj vrijednosti ne pripada projekat Bar-Boljare čije je ugovaranje u toku.

U sektoru zaštite životne sredine (vodosnabdijevanje, prečišćavanje otpadnih voda i odlaganje čvrstog otpada), ukupne investicije za izgradnju objekata za odvođenje i prečišćavanje

otpadnih voda na teritoriji cijele Crne Gore u saglasnosti sa Master planom za kanalizaciju i otpadne vode u centralnom i sjevernom regionu Crne Gore iz 2004. godine i Konceptnim projektnim rješenjem iz 2006. godine, iznose 355,281,105 € u periodu do 2020. godine. U razvoju snabdijevanja vodom naselja u Crnoj Gori trebaće da se uloži oko 175.000.000 EUR, od tog iznosa oko 50% otpada na izgradnju regionalnog vodovoda Crnogorskog primorja, a ostatak na ostale gradske vodovode i na seoske javne vodovode. Strateški Master Plan za upravljanje otpadom predviđa investicije u vrijednosti od 61 milion eura. **Ukupna ulaganja u ovom sektoru su 591 milion eura.** S obzirom da se u sektoru voda već obezbjedilo za realizaciju 175,5 miliona eura što je više od 30 % predviđenih investicija u ovom sektoru,⁵¹ realna ukupna ulaganja bi se umanjila na 416 miliona u ovom sektoru. Master planom za upravljanje čvrstim otpadom⁵², planirano je sedam regionalnih sanitarnih deponija (Bar, Kotor, Nikšić, Bijelo Polje, Pljevlja, Berane i Podgorica) za koje je Vlada finansirala izradu potrebne projektne dokumentacije. Za realizaciju je potrebno 70 miliona eura. Vlada je obezbijedila kredit Evropske Investicione banke u iznosu od 27 miliona eura, kredit Svjetske banke od 3,6 miliona i sredstva od kapitalnog budžeta.

Tabela 3. Potrebna ulaganja do 2020. godine po sektorima

NAZIV	milioni EUR
Sektor TURIZAM	10.437
Sektor STANOVANJE	3.883
Sektor ENERGETIKA	2.031
Sektor TRANSPORTNA INFRASTRUKTURA	1.334+(koncesija Bar-Boljare 2.770)
Sektor ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE (vodosnabdijevanje, prečišćavanje otpadnih voda i odlaganje čvrstog otpada)	416 (591 planirano)
UKUPNA ULAGANJA	18.100-(20.100)

Kako je prikazano u Tabeli 3. potreban je visok nivo investicionih ulaganja u vrijednosti od **18,1-20,1 milijardi € do 2020. godine** (varijacija od – do proizlazi iz sektora putne infrastrukture gdje je koncesija autoputa Bar-Boljare odvojena od ostalih) ili u prosjeku po **1,64-1,82 milijardi € godišnje** **ukoliko se prate predviđeni planovi realizacije projekata u strateškim dokumentima za pet glavnih sektora.** Zbog ovako velike vrijednosti potrebnih finansijskih ulaganja, neophodno je uraditi dinamiku najprioritetnijih projekata kako bi se na najodgovarajući način dimenzionisao i iskoristio kapacitet ulaganja države u kapitalne projekte. Zato je neophodno izrađivati dvogodišnji Program javnih investicija (PIP- Public Investment Program) u kontinuitetu sa kojim će se dobijati jasna slika potrebnih investicija i stepen realizacije.

U Ekonomskom i fiskalnom programu za Crnu Goru 2008-2011⁵³ navedene su pretpostavke koje se ogledaju u smanjenju uvoza i potrošnje, usporavanju rasta bankarskih kredita i padu javnih prihoda. Realni scenario pretpostavlja korekcija ekonomskog rasta naniže za 2 procentna poena (sa definisanih 7% na 5%) za 2009. godinu i blagi oporavak u 2010. i 2011. godini koji bi se reflektovao kroz rast od oko 5% uz bolje fiskalne pokazatelje. Pesimistički scenario pretpostavlja još veći pad ekonomske aktivnosti, sa budžetskih 7% rasta, pretpostavljen je pad na oko 2,5% rasta. Zakon o budžetu za 2009. godinu omogućava realizaciju oba scenarija rasta, jer se u slučaju slabijeg ostvarivanja prihodne strane predviđa mogućnost zaduživanja radi finansiranja kapitalnog dijela budžeta. Ovo je moguće, jer Crna Gora još uvijek spada u nisko zadužene zemlje.

⁵¹ Iz Ekonomске politike Crne Gore za 2009.godinu, str.33-34: ove godine se produžava rad na projektu "Odvođenje otpadnih voda na Crnogorskom primorju- Faza III" i na prethodnim projektima za vodosnabdjevanje i kanalizaciju za Herceg Novi, Kotor, Bar i Tivat u okviru saradnje sa KfW bankom sa vrijednošću ugovora od 53,5 miliona eura, sa Evropskom investicionom Bankom implementiraće se projekat "Vode i kanalizacija u Crnoj Gori" u vrijednosti od 57miliona eura, od kapitalnog budžeta za Regionalni vodovod predviđena su 22,54 miliona eura, 4,2 miliona eura za sanitarne deponije, za prečišćavanje otpadnih voda u Plavu, Cetinju i Ulcinju, 3,3 miliona eura, a sa EIB zaključen je ugovor o finansiranju i faze izgradnje deponija u Baru, Kotoru, Nikšiću, Bijelom Polju, Pljevljima, Beranama i Podgorici u vrijednosti od 35miliona eura

⁵² Master plan za upravljanje čvrstim otpadom, GOPA, 2004

⁵³ Ekonomskom i fiskalnom programu za Crnu Goru 2008-2011- Ministarstvo Financija Crne Gore

Planirane kapitalne investicije u 2009. godini, navedene u Vladinom dokumentu Ekonomska politika Crne Gore za 2009. godinu, iznose oko 340 miliona eura (kapitalni budžet Crne Gore 225,10 mil.€ i kapitalni budžet lokalne samouprave 115,59 mil.€). **Ovaj izuzetno veliki procenat od 9,84% iz BDP-a za kapitalne investicije u 2009. godini ima cilj da ublaži efekte svjetske krize na domaću ekonomiju i procjena je da na dugi rok, saglasno praksi u drugim zemljama, tako veliki procenat i velika izdvajanja za kapitalne investicije ne bi bili održivi.**

Za procjenu kapitalnih investicija i procjenu investicija u saobraćajnoj infrastrukturi kao procenti iz BDP-a, prihvatamo sljedeća scenerija porasta BDP-a.

Scenario 1: od 2009. do 2020. rast od 2,0%

Scenario 2: od 2009. do 2020. rast od 5,0%

Scenario 3: od 2009. do 2020. rast od 7,0%

Scenario 1: Procijenjeni porast BDP, ukupne kapitalne investicije i investicije u transportnu infrastrukturu za predviđeni godišnji porast BDP od 2%

God.	Procijenjeni BDP	Procent iz BDP za ukupne kapitalne investicije	Ukupne kapitalne investicije	Procent iz BDP za kapitalne investicije u transportnu infrastrukturu	Ukupne investicije u transportnu infrastrukturu
2009.	3 370	9,8%	332	3,0%	101.1
2010.	3 505	8,0%	275	3,0%	103.1
2011.	3 645	7,0%	245	3,0%	105.2
2012.	3 791	6,0%	215	2,0%	71.5
2013.	3 942	6,0%	219	2,0%	73.0
2014.	4 100	6,0%	223	2,0%	74.4
2015.	4 264	5,0%	190	2,0%	75.9
2016.	4 435	4,5%	174	1,5%	58.1
2017.	4 612	4,5%	178	1,5%	59.2
2018.	4 797	4,0%	161	1,5%	60.4
2019.	4 988	4,0%	164	1,5%	61.6
2020.	5 188	4,0%	168	1,5%	62.9

Izvor: procjena konsultanta

Scenario 2: Procijenjeni porast BDP, ukupne kapitalne investicije i investicije u transportnu infrastrukturu za predviđeni godišnji porast BDP od 5%

God.	Procijenjeni BDP	Procent iz BDP za ukupne kapitalne investicije	Ukupne kapitalne investicije	Procent iz BDP za kapitalne investicije u transportnu infrastrukturu	Ukupne investicije u transportnu infrastrukturu
2009.	3 370	9,8%	332	3,0%	101.1
2010.	3 539	8,0%	283	3,0%	106.2
2011.	3 715	7,0%	260	3,0%	111.5
2012.	3 901	6,0%	234	2,0%	78.0
2013.	4 096	6,0%	246	2,0%	81.9
2014.	4 301	6,0%	258	2,0%	86.0
2015.	4 516	5,0%	226	2,0%	90.3
2016.	4 742	4,5%	213	1,5%	71.1
2017.	4 979	4,5%	224	1,5%	74.7
2018.	5 228	4,0%	209	1,5%	78.4
2019.	5 489	4,0%	220	1,5%	82.3
2020.	5 764	4,0%	231	1,5%	86.5

Izvor: procjena konsultanta

Scenario 3: Procijenjeni porast BDP, ukupne kapitalne investicije i investicije u transportnu infrastrukturu za predviđeni godišnji porast BDP od 7%

God.	Procijenjeni BDP	Procent iz BDP za ukupne kapitalne investicije	Ukupne kapitalne investicije	Procent iz BDP za kapitalne investicije u transportnu infrastrukturu	Ukupne investicije u transportnu infrastrukturu
2009.	3370	9,8%	332	3,0%	101.1
2010.	3606	8,0%	288	3,0%	108.2
2011.	3858	7,0%	270	3,0%	115.7
2012.	4128	6,0%	248	2,0%	82.6
2013.	4417	6,0%	265	2,0%	88.3
2014.	4727	6,0%	284	2,0%	94.5
2015.	5057	5,0%	253	2,0%	101.1
2016.	5411	4,5%	244	1,5%	81.2
2017.	5790	4,5%	261	1,5%	86.9
2018.	6196	4,0%	248	1,5%	92.9
2019.	6629	4,0%	265	1,5%	99.4
2020.	7093	4,0%	284	1,5%	106.4

Izvor: procjena konsultanta

Od 2010. pa do 2020. prognoze kapitalnih investicija su napravljene na osnovu prethodno navedenih procenta procijenjenog rasta BDP-a. Procijenjena veličina BDP-a u 2009. godini uzeta je za prognoze kapitalnih investicija. Procijenjene veličine finansijskih sredstava koje bi bile namijenjene za kapitalne investicije, kao i dio za saobraćajnu infrastrukturu u periodu 2010. do 2020. predstavljene su u gornjim tabelama.

Procjena je da je dugoročno potrebno godišnje obezbijediti minimum od 28 do 35 miliona € za redovno održavanje postojeće putne i željezničke infrastrukture. Procjena finansija zasnovana na porastu BDP-a, saglasno sa scenarijima 1, 2 i 3 pokazuje da je moguće obezbijediti ove sume iz sopstvenih izvora. Saglasno prethodnim pretpostavkama o rastu BDP i stopi izdvajanja za transportnu infrastrukturu, pored obezbjeđivanja potrebnih sredstava za redovno održavanje infrastrukture (oko 35-40 miliona eura godišnje), trebalo bi da ima još oko ukupno 480 miliona eura u periodu 2009-2020. U Scenariju 1 (2% porast BDP-a), ili oko 630 miliona eura u Scenariju 2 (5% porast BDP-a), odnosno oko 740 miliona eura u Scenariju 3 (7% porast BDP-a) za druge kapitalne investicije u transportnoj infrastrukturi.

6.4. PRAVCI DJELOVANJA

Posmatrajući strukturu i veličinu investicija po sektorima može se zaključiti da 32% pripada realizaciji investicionih projekata u sektoru niskogradnje i 68% u sektoru visokogradnje. Međutim, mora se napomenuti da se crnogorsko građevinarstvo može brzo prilagoditi i sa manje ulaganja u sektor visokogradnje, i izvući maksimalna dobit u korist domaćih preduzeća, dok se u niskogradnji kod velikih investicionih projekata ne može očekivati konkurentnost i brzo podizanje kapaciteta u odnosu na strane firme.

S obzirom da država nije u mogućnosti da finansira cijeli opseg predviđenih investicija potrebno je da preuzme ulogu kreiranja politike boljih investicionih uslova, regulaciju sektora i vlasništvo nad strateški značajnim infrastrukturnim projektima. Takođe država mora pojednostaviti sve pravne i administrativne procedure u cilju brže realizacije predviđenih projekata i privlačenja stranih investicija. Prije svega preko donošenja Zakona o stranim ulaganjima kao podsticaja za lakše i efikasnije privlačenje stranih investicija, kroz lakše rješavanje reziducijalnog statusa i boravka stranih lica (dobijanje crnogorskog pasoša i državljanstva) koji žele investirati u projekte preko 1 miliona eura. Poznati su dosadašnji ograničavajući faktori i zbog toga treba uzeti iskustva iz Njemačke, Kanade, Australije, Hrvatske i dr. zemalja u koje se uz ulaganje od 500.000 eura dobija i mogućnost dobijanja državljanstva i pasoša. Za upotpunjavanje okvira privlačenja potencijalnih stranih investitora i kupaca nekretnina u Crnu Goru treba obezbijediti uslove za otvaranje stranih škola za zadovoljavanje potreba familijarnog statusa novih građana. Za privlačenje stranih investicija u građevinarstvu neophodno je razmišljati na širem, globalnom nivou. Zbog toga

neophodno je prije svega razmišljati o proširenju ili izgradnji novih aerodroma, povećavanju broja letova prije svega internacionalnih (iz Rusije, Norveške, Engleske i dr.) i boljem funkcionisanju aviokompanija. Međutim, iskustva iz drugih zemalja govore da sve ovo ne bi bilo dovoljno ukoliko se ne izvrši i programirana, jaka, promocija Crne Gore kao sigurne luke za strane investicije uz afirmaciju specifičnih prirodnih bogatstava kao atraktivne destinacije za investicije u marine, golf terene, turističke risorte i dr.

Strategija zato pretpostavlja da će država svojom zakonskom regulativom i propisima doprinijeti bržem ulasku privatnog kapitala u svim sektorima. U ovakvim okolnostima potreba velikih ulaganja, privatni sektor bi preuzeo uloge finansiranja kao budući investitor, upravljač određenih sistema ili u kombinaciji posljednja dva. Odluke o učešću državnog kapitala povezane su i sa stvarnim interesima stranih investitora, što zapravo podvlači tržišno orijentisan pristup i u realizaciji ove Strategije.

Tokom gradnje objekata vezanih za objekte iz svih 5 sektora, značajna sredstva ulaze u privredu Crne Gore, što omogućava ne samo znatno uvećanje prihoda domaćinstava, već i razvoj određenih struktura. Stvaranje građevinske operative i kadrovske osnove tokom gradnje svih objekata ima takođe za posljedicu stvaranje uslova za intenzivniju realizaciju komplementarnih projekata (gradnje akumulacije, putne mreže, irigacionih sistema, kanalizacionih sistema itd.), tako da je u pitanju dugoročni efekat koji ima značajne socijalne posljedice.

Treba napomenuti da je potreban kontinuirano efikasan i organizovani rad zaduženih institucija za realizaciju državnih investicija, odnosno kapitalnog budžeta. Prije svega, treba potencirati rad Direkcije za javne radove, koja je uglavnom zadužena za društvenu infrastrukturu, Direkcije za saobraćaj koja realizuje značajne projekte iz domena saobraćajne infrastrukture (iznos opredjeljenih sredstava u Kapitalnom budžetu je uglavnom proporcionalan na nivou cca 50% za jednu odnosno drugu Direkciju) i ostalih institucija koje realizuju velike državne projekte kao što su izgradnja regionalnog vodovoda, izgradnja komunalne infrastrukture kao i državnih institucija koje su uključene u izgradnju autoputa Bar-Boljare.

Pravci djelovanja u okviru STRATEŠKOG OPREDJELJENJA 4	
KONTINUITET KAPITALNIH INVESTICIJA	
1. Izvršiti uravnoteženu privatizaciju preostalih kompanija od strateškog značaja za Crnu Goru	
1.1. Reinvestirati prikupljena sredstva od privatizacije za kapitalne objekte ili koristiti za su-investiranje sa strateškim partnerima.	
2. Izrada usmjerenog plana javnih nabavki	
2.1. Kreiranje dinamičkog plana realizacije javnih nabavki uzimajući u obzir i kapacitete građevinarstva Crne Gore.	
3. Utvrđivanje mjera ekonomske politike za ublažavanje posljedica globalne ekonomske krize na građevinarstvo za period 2010-2012.	
3.1. Usvajanje mjera podrške i olakšice sa ciljem povećanja likvidnosti.	
3.1.1. Utvrđivanje kriterijuma za preduzeća kojima će država omogućiti pomoć.	
3.2.2. Smanjenje stope PDV-a u sektoru građevinarstva.	
3.2.3. Obustavljanje plaćanja akontacije poreza na dobit na osnovu prethodne godine kod očekivanog poslovanja sa gubitkom u ovoj godini.	
3.2. Usvajati program rješavanja stambenih pitanja građanin i ublažavanja efekata ekonomske krize na sektor građevinarstva.	
3.3. Za građevinska preduzeća koja u trenutku ekonomske krize ne mogu da završe građenje stanova ili završene stanove da plasiraju na tržište, potrebno je obezbijediti kreditno finansiranje uz uslov da kredit otplaćuju izdavanjem stanova.	
4. Podsticaj i razvoj preduzetništva	
4.1. Kontinuirane mjere poboljšanja ambijenta za mala i srednja preduzeća.	
4.2. Praćenje i podsticaj razvoja velikih preduzeća u građevinarstvu sa građenjem kapaciteta za nastup na regionalnom tržištu.	
4.3. Kreiranje ambijenta za realizaciju projekata na principu javnog i privatnog partnerstva i koncesija.	

5. Produžiti aktivnosti na uklanjanju biznis barijera u građevinarstvu

- 5.1. Dovršiti proces poboljšanja regulative u urbanizmu i izgradnji objekata sa podzakonskim aktima.
- 5.2. Uraditi izmjene Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata.

6. Nastaviti sa podsticanjem investicija i težiti razvojnoj komponenti Budžeta

- 6.1. Izrada i publikovanje dvogodišnjih Programa Javnih Investicija (PIP- Public Investment Program) u kontinuitetu.
 - 6.1.1. Izrada planskog dokumenta za prioritete i realizaciju investicija od strane Vlade, koji je javno dostupan.
 - 6.1.2. Prikaz projekt fisova prije i u fazi realizacije za sljedeće sektore: energetika, saobraćaj, vodoprivreda, komunalne usluge, zaštita životne sredine, turizam, obrazovanje i nauka, kultura, zdravstvo, stanovanje i socijalna zaštita.
 - 6.1.3. Prikaz projekt fisova za projekte u pripremi sa indikativnim planom realizacije.
 - 6.1.4. Poboljšanje koordinacije i implementacije različitih sektorskih strategija.
- 6.2. Pristupiti izradi fisibiliti studija, odgovarajuće tehničke i druge dokumentacije i stvoriti sve preduslove za realizaciju infrastrukturnih projekata.
- 6.3. Programski stvoriti pretpostavke da udio građevinarstva u BDP srednjoročnom periodu dostigne do 10% (do 2015 godine), a na duži rok (do 2020. godine) od 10%-14%.
 - 6.3.1. Prilikom realizacije infrastrukturnih projekata, prioritet dati onim projektima u čijoj realizaciji veće učešće može imati domaća građevinska operativa.

7. Izrada Programa projekata u odnosu na mogućnost izvora obezbjeđivanja finansijskih sredstava za oblasti: energetike, zaštite životne sredine, vodosnabdijevanja i tretmana otpada i otpadnih voda, transportne infrastrukture, izgradnje turističkih kompleksa, kao i izgradnje stanova

- 7.1. Korišćenje finansijskog potencijala postojećih preduzeća – kompanija („pristup kapitalu“) za finansiranje izgradnje novih kapaciteta.
- 7.2. Aktivni razvoj koncepta i uslova za korišćenje scenarija JPP (Javno-Privatno Partnerstvo).
- 7.3. Ulaganje uz pomoć finansijskih institucija.
- 7.4. Privatizacija dijela određenog sektora, te ulaganje kapitala u razvoj.
- 7.5. Primjena koncesionog, BOT i sličnih modela.
- 7.6. Korišćenje finansijske tehnologije Javnih i Specijalnih obveznica ("Public and Municipal Bonds").
- 7.7. Direktno državno investiranje (uz pomoć Nacionalne banke za podršku održivom razvoju Crne Gore) u projekte od najvećeg prioriteta i sa relativno nižim stepenom povrata investicija.
- 7.8. Raspis državnih obveznica za pojedine projekte s obzirom da buduće investicije nijesu rizičnog karaktera.
- 7.9. Kreditna sredstva od međunarodnih finansijskih organizacija EBRD, EIB, WB, JICA, KfW.
- 7.10. Obezbeđenje sredstava putem dokapitalizacije i izlaskom kompanija na referentnu berzu.
- 7.11. Drugi finansijski pristupi u skladu sa pozitivnom praksom u svijetu i okruženju u ovoj oblasti.

8. Povećanje nivoa ekonomske razvijenosti u regionima

- 8.1. Podsticaj razvoja industrije građevinskih materijala na bazi evidentiranih prirodnih resursa ili reaktiviranje postojećih.
- 8.2. Podsticaj nivoa investicija posebno za planinski i ruralni turizam u sjevernom regionu.
- 8.3. Poboljšanje infrastrukture na regionalnom nivou.

9. Definirati dugogodišnju strategiju stambene izgradnje

- 9.1. Utvrditi mjere prihvatljivog finansiranja preko Vladinog programa državnog podsticanja stanogradnje, subvencioniranje stambenih kredita i sl.
- 9.2. Utvrditi mjere za legalizaciju neformalnih naselja u cilju smanjenja seizmičkog rizika, urbane organizacije naselja i infrastrukturnog uređenja životnog prostora.
 - 9.2.1. Analiza prostora i postojećeg stanja izgrađenih 90.000 objekata bespravne gradnje.
 - 9.2.2. Studija izvodljivosti sa analizom problema i predlozima za njihovo otklanjanje i finansiranje.

10. Pristupiti ubrzanoj izradi prostornih i urbanističkih planova tamo gde oni ne postoje

11. Utvrditi usklađenu dinamiku investicionih aktivnosti u razvoj infrastrukture za aviosaobraćaj i aerodrome sa potrebom razvoja turizma i investicijama u turističke kapacitete

12. Privlačenje stranih investicija u građevinarstvu

- 12.1. Predložiti donošenje Zakona o stranim ulaganjima.
- 12.2. Izraditi program promocije Crne Gore kao sigurne luke za strana ulaganja, akcentirajući unikatne specifičnosti zemlje, njenih prirodnih bogatstva koji je valorizuju u ekološku državu i atraktivnu destinacije za ulaganja u marine, golf terene i dr.
- 12.3. Ostvariti uslove za otvaranje i organizaciju stranih škola u cilju podsticaja privlačenja stranih investicija i kupovine nekretnina.

7. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 5 JAČANJE KONKURENTNOSTI GRAĐEVINSKE OPERATIVE

7.1. UVOD

Globalizacija na svim područjima i nivoima ljudskog djelovanja unijela je nova saznanja o pravcima mogućeg optimalnog razvoja nacionalnih ekonomija. Velike i razvijene zemlje se udružuju na svim nivoima sa izraženim protekcionizmom i snažnom evidentnom kontrolom ekonomskih i političkih zbivanja u cilju zaštite svojih povlašćenih pozicija i tehnološke dominacije. Male zemlje u koje spada i Crna Gora, imaju praktično zanemarljiv kapacitet i ekonomsku snagu da bi iole značajnije mogli da utiču na takav tok razvoja svjetskog poretka. Ove zemlje treba da razvijaju i unapređuju komparativne prednosti uz angažovanje raspoloživih kadrovskih i materijalnih resursa.

7.1.1. Osnovna svojstva građevinskog proizvodnog sistema

Posebnosti proizvodnje i poslovanja u građevinarstvu u odnosu na industriju uobičajeno se artikulišu kroz ekonomsko zapažanje o (a) nepokretnosti građevinskih objekata kao rezultata rada, (b) obimnosti i nedjeljivosti građevinskih objekata kao proizvoda, (c) dužini proizvodnog procesa, (d) upotrebi velikih količina materijala za građenje i ugrađivanje, (e) sezonskom karakteru građevinske proizvodnje, (f) pojedinačnom karakteru građevinske proizvodnje, (g) proizvodnji po narudžbi i u drugome, pa to upućuje na zaključak da postoji mnogo toga, interno i eksterno uslovljenog, po čemu se građevinarstvo i građevinsko poslovanje razlikuju od drugih privrednih segmenata, što znači da unutar njega vladaju i bitno drugačiji odnosi i da se javljaju problemi drugačiji od onih u industriji. Pri tome se, građevinarstvo karakteriše kao projektni tip industrije, ali projektni tip industrije nije isključivo odlika samo građevinske industrije.

Kao kvalitativni pokazatelji osnovnih svojstava građevinske produkcije ističu se visoki inicijalni troškovi, dugotrajnost korišćenja proizvoda, veliki socijalni značaj građenja i otvorenost socio-ekonomskog sistema, kompleksnost i imobilnost, značaj gradilišne produkcije, građenje kao produkcija prototipova, inkontrolabilnost procesa građenja, postojanje neformalnog upravljačkog sistema i organizacije, nizak nivo standardizacije, visok nivo manuelno-zanatske produkcije, podjela autoriteta između kupca, projektanta, izvođača, podizvođača i stakeholder-a iz okruženja projekta, odvajanje uloga projektovanja i proizvodnog oblikovanja od proizvodnje, pokretljivost mjesta rada pojedinih radnih skupina i dr.

Za održiv razvoj jednog građevinskog preduzeća⁵⁴ potrebna su tri različita oblika resursa:

Finansijski resursi obuhvataju finansijska sredstva, novčana sredstva, kreditni kapital, akcijski kapital i ostale oblike vrijednosnih hartija. Finansijski resursi se mogu potražiti i nikad nisu bili jeftini, makar bili u izobilju i u raznim formama, na svjetskom tržištu.

Fizičke resurse čine materijalna dobra kao što su zgrade, infrastruktura, oprema, mašine, uređaji, instalacije, sirovine, reprodukcijski materijali, polufabrikati i sl. i mogu se relativno brzo izgraditi.

Ljudski resursi, koje čine znanja, sposobnosti i vještine ljudi, procesi, poslovi, zadaci, funkcije i organizaciona struktura, menadžment, obrazovanje, iskustvo, poslovni dometi, izvršioci, obuka, motivacija, timovi, i sl. su najvažniji. Oni su glavni nosilac promjena u društvima. Nekada su 70%

⁵⁴ iako je u skladu sa Zakonom o privrednim društvima ispravnije upotrijebiti riječi građevinska privredna društva, radi pojednostavljenja u ovom dokumentu će se koristiti pojam "građevinsko preduzeće"

vrijednosti jedne kompanije činili njeni opipljivi potencijali. Danas ekonomisti govore da u prosjeku 63% vrijednosti kompanija čine njihovi neopipljivi resursi, uglavnom ljudi. Svaka nacionalna ekonomija i njen dugoročni razvoj zavisi gotovo isključivo od kvaliteta njenih ljudskih resursa. U tom slučaju, korišćenje tih resursa i ulaganje u njihov kvalitet primarni su faktori razvoja. Procjenjuje se da su one zemlje čija se razvojna politika ne temelji na koncepciji cjeloživotnog učenja osuđene na privrednu i političku marginalizaciju.

7.1.2. Uticaj okruženja za poslovanje u građevinarstvu

Kao i za druge grane tako i za razvoj građevinarstva, ključne mjere za eliminisanje barijera za razvoj preduzetništva odnose se na olakšavanje otpočinjanja biznisa (registracija preduzeća), unapređenje sistema licenciranja i dobijanja potrebnih dozvola i dokumenata, ubrzavanje prenosa pokretne imovine, kao i unapređenje pristupa finansijama i uvođenje konkurentne poreske politike.⁵⁵ Imajući ovo u vidu Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine izvršilo je analizu propisa sa predlozima za reviziju zakonskih rješenja i procedura.⁵⁶

Više barijera sprječava brži rast preduzetništva i razvoj malih i srednjih preduzeća (MSP). Kao najznačajnije navode se: komplikovana i duga administrativna procedura; slab rad i koordinacija inspekcija; kupovanje zemljišta i nedostatak građevinskog zemljišta; spor proces prenosa nepokretne imovine; nizak stepen razvoja sektora osiguranja; nefleksibilnost tržišta rada; nedovoljan pristup finansijama. Poseban problem predstavlja siva ekonomija koja je od oko 60% svedena na oko 20% BDP⁵⁷. U građevinarstvu, siva ekonomija najviše se manifestuje u oblasti bespravne gradnje i zapošljavanja radnika na „crno“.

Imajući u vidu parametre koje nam daje studija Svjetske banke o lakoći poslovanja u cjelini, biznis okruženje zemlje ne ocjenjuje se kao povoljno. Prema rangiranju Svjetske banke i Međunarodne finansijske korporacije (ICI), u 2007. godini, Crna Gora je bila rangirana na 81. mjestu od ukupno 178 ispitanih zemalja. U 2006. godini zemlja je bila rangirana na 70. mjestu, a pogoršanje pozicije je rezultat napredovanja drugih zemalja.⁵⁸ Prema izvještaju iz 2009. godine, Crna Gora je na 71. mjestu, a u regionu istočno evropskih i azijskih zemalja na 15. mjestu.

Slični rezultati se dobijaju i preko Globalnog indeksa konkurentnosti prema kojima, iako privreda Crne Gore brzo napreduje i poboljšava svoj rang, još uvijek kompetitivnost daleko zaostaje iza prosjeka zemalja EU (u sličnoj situaciji se nalaze i ostale zemlje u regionu). Od brzine poboljšanja indeksa konkurentnosti i lakoće poslovanja u velikoj mjeri zavisiće obim investicija, iskorišćavanje razvojnih potencijala zemlje, zapošljavanje, životni standard stanovništva i dinamika rasta BDP. Ohrabrujuće brze promjene u kompetitivnosti i poboljšavanje ranga zemlje, ukazuju na riješenost i posvećenost vlade ovom pitanju usljed čega treba očekivati dalje poboljšavanje ranga zemlje, a i bolje rezultate privrede, na primjer, slično ostvarenim u 2006. i 2007. godini. U Tabeli 4. navedeni su i najproblematičniji faktori za poslovanje u upoređenju sa okruženjem i članicama EU.

7.2. ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA

Građevinarstvo u Crnoj Gori je oblast koja je doživjela značajnu ekspanziju poslednjih godina. Tome je najviše doprinijelo otvaranje crnogorskog tržišta u smislu povoljne investicione klime, koje je omogućilo veliki priliv direktnih stranih investicija. Profilisanje zemlje kao značajne turističke destinacije izazvalo je značajan rast tražnje za stambenim i poslovnim objektima od strane nerezidenata. Takođe, nedovoljno razvijena infrastruktura otvorila je prostor za angažovanje brojnih građevinskih preduzeća.

⁵⁵ Procjena napravljena od strane opštinske administracije u vezi efikasnosti oko izdavanja građevinskih dozvola ukazuje da je ona efikasna u 67% slučajeva, da je veoma efikasna u 11% slučajeva, a da je nedovoljno efikasna u 22% slučajeva. Izvor: Anketa za potrebe izrade Strategije 2008/2009.

⁵⁶ Eliminisanje biznis barijera za razvoj preduzetništva - Uređenje prostora i izgradnja objekata, Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, avgust 2009.

⁵⁷ Ekonomski i fiskalni program za Crnu Goru 2007-2010. Ministarstvo finansija Crne Gore, Pogorica 2007, str.69.

⁵⁸ Isto, str.70.

Izvjesno je da će globalna finansijska kriza i pojava recesije u razvijenim tržišnim privredama uticati na usporavanje ekonomskog rasta Crne Gore. Crna Gora, kao mala i visoko otvorena ekonomija, teško može izbjeći prenošenje uticaja sa globalnih tržišta, ali treba da nastoji da mjerama ekonomske politike, koliko je god je to moguće, minimizira njihova dejstva.

Tabela 4. Najproblematičniji faktori za poslovanje (Izvor: Regional Economic Forum SEE, MIT Centar)

FAKTOR	Crna Gora	SEE+	SEE-	EU 27
Neefikasna vladina birokratija	16.9	14.3	13.3	14.4
Neadekvatna infrastruktura	16.3	9.1	10.2	7.6
Neadekvatno obrazovana radna snaga	14.2	7.6	7.1	9.6
Restriktivne regulative vezane za rad	10.3	5.0	3.6	13.2
Slaba radna etika domaće radne snage	9.6	5.7	6.5	4.4
Korupcija	9.0	11.3	12.8	4.7
Pristup finansijama	6.1	7.7	8.8	7.2
Poreske stope	4.3	6.6	5.7	11.2
Kriminal i krađe	3.0	2.2	2.8	0.8
Poreska regulativa	3.0	8.6	12.2	13.1
Inflacija	2.9	6.6	5.3	7.5
Nestabilnost politika	1.9	8.9	9.9	4.7
Loše javno zdravlje	1.6	1.0	0.9	1.0
Regulative vezane za strane valute	0.7	1.5	1.3	1.0
Nestabilnost vlade	0.3	3.9	4.4	1.5

Crnogorsko tržište u sektoru građevinarstva u odnosu na tržišta ostalih evropskih zemalja je veoma malo tržište. Međutim, zbog udjela u bruto domaćem proizvodu i zbog činjenice da investicije u fiksni kapital i dalje daju najveći podsticaj rastu BDP-a, značaj građevinskog tržišta se ne može zanemariti. Do sada je u Crnoj Gori ponuda radne snage bila manja od tražnje za radnom snagom koju generira građevinarstvo. Broj angažovanih nerezidentnih fizičkih lica u oblasti građevinarstva u 2007. godini je iznosio 13.858, u 2008. godini 26.571, a do 3. jula 2009. godine 10.534.⁵⁹ Po ovom osnovu iz Crne Gore se odlivalo oko 150 do 200 miliona eura godišnje, koji bi su u slučaju da su realizovani od strane domaćih građevinskih preduzeća imali pozitivnog uticaja na učešće u BDP-u⁶⁰. Istovremeno, zapošljavanje u građevinarstvu predstavlja značajan faktor socijalnog mira, a investicijska izgradnja povezana je s ostvarivanjem društveno-ekonomskih i političkih ciljeva. Pri tome, udio javne nabavke bitno oblikuje tržište i utiče na određivanje tržišnih cijena. Stoga je razumljivo da je građevinsko tržište vrlo osjetljivo na političku i ekonomsku dinamiku i nestabilnost, koja je u prethodnom periodu u Crnoj Gori bila veoma prisutna.

Vrijednost izvršenih građevinskih radova u I-vom kvartalu 2009. godine manja je za 18,5 % u odnosu na isti kvartal 2008. godine, a vrijednost izvršenih građevinskih radova u I-vom kvartalu 2010 godine manja je za 13,7% u odnosu na I-vi kvartal u 2009. godinu. Vrijednost izvršenih efektivnih časova na građevinskim radovima u I kvartalu 2009. godine manji su za 17,2 % u odnosu na isti kvartal 2008. godine, dok je vrijednost izvršenih građevinskih radova u I-vom kvartalu 2010. godine i umanjena za 9,1% u odnosu na isti kvartal u 2009. godini. Vrijednost novih ugovora na zgradama u I-om kvartalu 2009. godine manja je za 52,8% u odnosu na isti kvartal 2008. godine, dok je vrijednost novih ugovora na zgradama u I kvartalu 2010. godine veća za 9,1% u odnosu na isti kvartal 2009. godine⁶¹. Vrijednost novih ugovora na ostalim građevinama u I-om kvartalu 2009. godine manja je za 58,3% u odnosu na isti kvartal 2008. godine, dok je vrijednost novih ugovora na ostalim građevinama u I-om kvartalu 2010. godine manja za 26,1% u odnosu na isti kvartal 2009 godine, što predstavlja kontinuitet u padu u dvije posljednje godine.

Vrijednost izvršenih građevinskih radova u 2008. godini, prema zvaničnim podacima Monstata, veća je za 45,7% u odnosu na 2007. godinu, dok je fizički obim radova, mjeren izvršenim

⁵⁹ Zavod za zapošljavanje Crne Gore- Izvještaj o zapošljavanju stranaca, Oktobar 2009

⁶⁰ Mogućnosti za prevazilaženje krize u građevinarstvu Crne Gore, Privredna Komora Crne Gore, 2009. Prof. dr. Milenko Popovic, strana 7.

⁶¹ Zavod za Statistiku Crne Gore, 'Mjesečni statistički pregled br. 5' 2010, strana 31.

efektivnim časovima, veći za 20,7%. Vrijednost novih ugovora na zgradama u 2008. manja je za 39,2%, a ostalim građevinama veća za 69,3% u odnosu na 2007. godinu, što u cjelini ukazuje na visok intenzitet aktivnosti u oblasti građevinarstva uslovljen snažnom investicionom tražnjom.⁶²

U uslovima djelovanja finansijske krize u toku tekuće godine oblast građevinarstva suočena je sa problemom nelikvidnosti u odsustvu bankarske podrške za realizaciju započetih projekata, naročito u sektoru stambene izgradnje i, s tim u vezi, problemom blokiranih sredstava u nezavršenim objektima sa svom složenošću reperkusija koje iz ovog odnosa proizilaze.

Konkretno stanje u građevinarstvu karakterišu tri osnovne pojave:

- značajno povećanje obima investicija u Crnoj Gori do 2008. godine, sa tendencijom pada u doba svjetske ekonomske krize;
- izmjena strukture investitora, izražena u dominantnom učešću stranih privatnih investicija, kao i investicija realizovanih kreditima stranih banaka i međunarodnih finansijskih institucija;
- inostrana konkurencija na domaćem tržištu.

Građevinarstvo, kao ekstenzivna i nisko profitna privredna grana, nepripremljeno je ušlo u proces privatizacije. Sporo i pogrešno sprovedena privatizacija dovela je do sloma velikog broja najvećih građevinskih kompanija. U poređenju sa drugim granama privrede, privatizacija građevinskih kompanija nije bila atraktivna stranim investitorima. Crnogorska građevinska preduzeća investicioni bum dočekala su nespremna, nerazvijena i nekompletirana, posebno u dijelu niskogradnje i montaže sa niskim nivoom organizovanosti i obučenosti, slabim menadžerskom strukturom i uspostavljenom vlasničko-menadžerskom strukturom koja je fokusirana na kratkoročne finansijske ciljeve.

U kontekstu građevinskih preduzeća i optimalnog razvoja nacionalnog građevinarstva nesporno je da transfer znanja, permanentna edukacija kadrova i sopstveni doprinos može odigrati presudnu ulogu u razvoju.

Stanje u građevinarstvu usko je povezano sa stanjem cijele privrede. Prilikom prikaza stanja neke grane u državi polazi se od osnovnih makroekonomskih pokazatelja, koji su dati u Tabeli 5. (Izvor: Monstat) i prikazuju, odnose i korelacije u domaćoj privredi.

Tabela 5	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
⁶³ Bruto Domaći Proizvod (000)	1.065.699	1.295.110	1.360.353	1.510.128	1.669.783	1.814.994	2.148.998	2.422.800
Bruto dodata vrijednost u građevinarstvu (000)	41.408	45.482	49.457	43.514	49.758	54.192	76.039	
Učešće građevinarstva u BDP %	3,9	3,5	3,6	2,9	3,0	3,0	3,5	
Stopa rasta građevinarstva u BDP		5,3	-5,2	-15,4	3,7	18,4		
Stanovništvo (u hilj.)	608.900	612.900	617.085	620.279	622.118	623.277	624.241	626.048
⁶⁴ Broj zaposlenih u građevinarstvu					6.879	7.563	6.853	6.647
Zaposlenost u građevinarstvu %					4,8	5,2	4,5	4,3
Indeksi kretanja proizvodnje u građevinarstvu⁶⁵								
-vr. građevinskih radova u milionima					54	73	204	198
-efekt. časovi rada u hiljadama					4514	5345	8424	8280
-prosječan broj radn ka					2011	2343	3525	3522

U indeksu kretanja proizvodnje u građevinarstvu može se zapaziti veliki rast od oko 40% od 2006. godine, dok je učešće građevinarstva u BDP u marginama od 3 do 4%, što je znatno ispod prosjeka zemalja EU gdje su te stope oko 11% do 12%, a mnogo ispod prosjeka npr. «istočnog

⁶² Tekuća privredna kretanja u I kvartalu 2009. godine sa ocjenom uticaja finansijske krize na građevinarstvo i predlog mjera za njeno prevazilaženje, Privredna komora Crne Gore – Odbor udruženja građevinarstva, IGM i komunalne privrede str. 2, 3 i 4

⁶³ Saopštenje o BDP, decembar 2007, Monstat

⁶⁴ Statistički godišnjak 2008, Monstat

⁶⁵ Mjesečni statistički pregled 01-2009, Monstat

⁶⁶ Isto

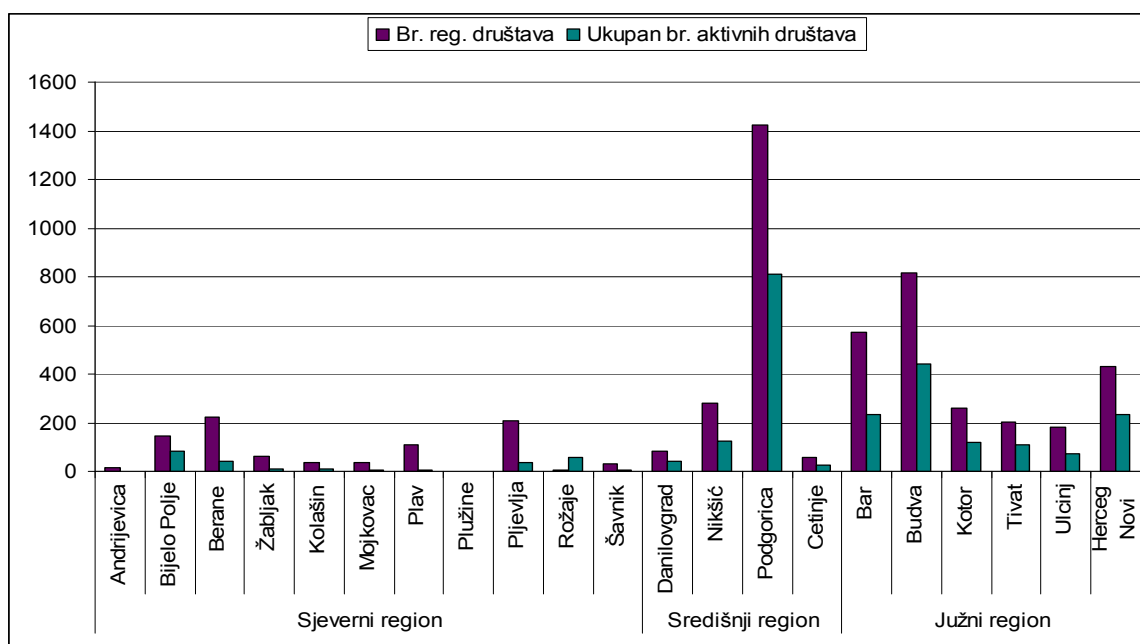
dijela SR Njemačke» s približno 14 %. Pored rasta i dalje je udio građevinarstva u BDP ispod Evropskog prosjeka.

Odnos zaposlenih u crnogorskom građevinarstvu u ukupnoj zaposlenosti u BDP kreće se od oko 4 do 5% zaposlenih u sektoru, i po pokazatelju je mnogo manji od najvećeg evropskog poslodavca u oblasti industrije sa oko 7% ukupne zaposlenosti.

U Tabeli 6 prikazana je struktura kompletnog crnogorskog građevinarstva i industrije građevinskih materijala u 2007. godini iz koje je vidljivo da je prema podacima iz Centralnog registra Privrednog suda registrovano 5.184 privrednih subjekata, dok je prema evidenciji fonda PIO (novembar 2008.) u ovim djelatnostima zaposleno 13.977 zaposlenih u ukupno 2.377 privrednih subjekata. Na osnovu toga je registrovan prosječan broj zaposlenih oko 5,9. Prema tome, čak za 2.815 privrednih subjekata (54,3%), prema našim saznanjima nema evidencije o zaposlenim licima u fondu PIO, što je samo djelimično odraz neažurnosti službenih evidencija. Podaci o broju privrednih društava mogu dati pogrešnu sliku realnog stanja, jer postoji veliki broj djelova stranih društava ili društava čiji su osnivači ili suosnivači strana pravna i fizička lica osnovana radi nekretnina ili ostvarivanje lakšeg platnog prometa između Crne Gore i država u okruženju.⁶⁷

Tabela 6	2007
Broj subjekata (CRPS)	5.184
Broj zaposlenih (fond PIO)	13.977
Broj subjekata (prema fondu PIO)	2.377
Broj aktivnih subjekata (prema podacima PU ili CB)	2.468
- 0-50 zaposlenih	1.797
- 50-250 zaposlenih	33
- više od 250 zaposlenih	1
- nepoznat broj radnika	637

Kao mjerodavan broj aktivnih privrednih subjekata usvojen je broj privrednih društava koja su podnijela poresku prijavu u periodu 2005-2008 Poreskoj upravi, ili bilanse stanja i uspjeha u periodu 2004-2007. Centralnoj banci Crne Gore, a takvih je ukupno bilo 2.468, od čega njih oko 580 nema evidentiranih zaposlenih prema podacima Fonda PIO (bez onih koja su u stečaju ili je stečaj okončan i bez privrednih društava koja su registrovana kao dio stranog društva).

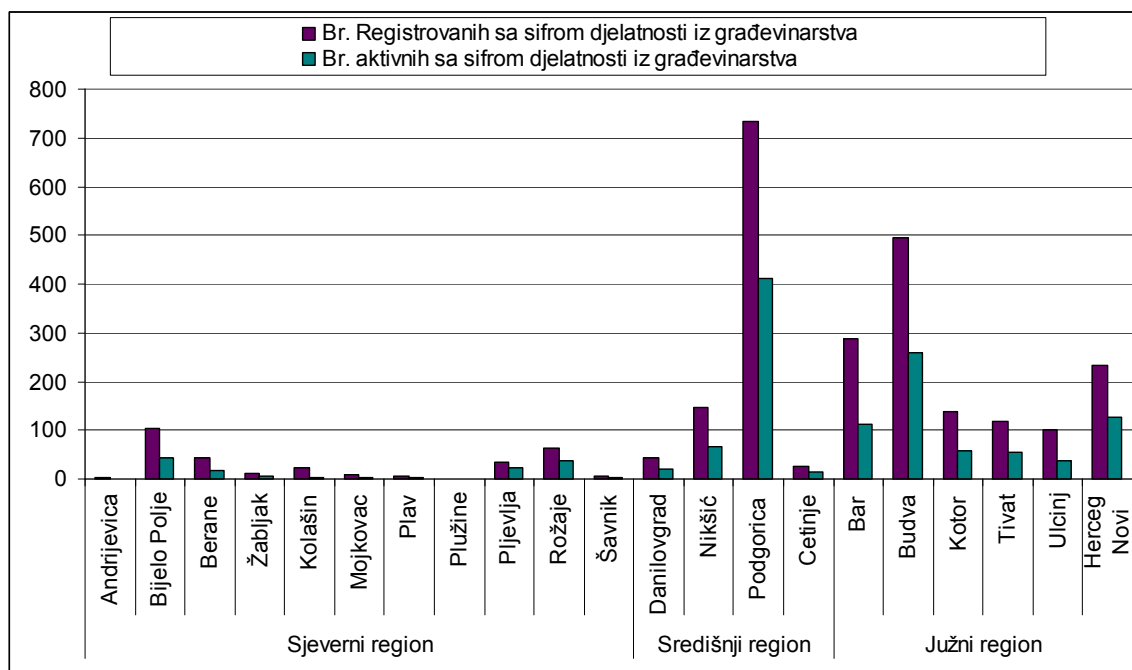
⁶⁷ Privredna Komora Crne Gore-Odbor za građevinarstvo „Dostava predloga i sugestija“- I. Preišić st.5

Iz Tabele 7 može se zaključiti da je od ukupnog broja privrednih subjekata koja djeluju u građevinarstvu (14%) najviše DOO (24%), s obzirom na izvore osnivačkog kapitala i lakše zakonske obaveze za ovaj tip građevinskog preduzeća za razliku od AD. Tu je interesantno to što su u najvećem djelu inostrana društva organizovala svoje djelove (33%) u ovom sektoru, imajući u vidu potencijal tržišta i moguću visoku stopu profita.

Tabela 7	privreda	građevinarstvo	%
Privredna društva 2008. godine			
Broj registrovanih priv. društava	36.745	5185	14%
Akcionarsko društvo	379	64	17%
DOO	18.285	4374	24%
Dio stranog društva	369	123	33%
Komanditивно društvo	64	7	11%
Nevladine organizacije	301	4	1%
Ortačko društvo	499	57	11%
Ostali oblici obavlja. priv. vjelatnosti	12	2	17%
Preduzetnik	15.954	536	3%
Ustanova	779	10	1%
Zadruga	103	8	8%

Analizom subjekata koji rade u operativi i subjekata koji rade u proizvodnji građevinskih materijala, trgovini građevinskim materijalima i projektovanju može se ustanoviti da je njihov broj skoro jednak i po broju preduzeća i po broju zaposlenih (Tabela 8.). Prema dostupnim podacima u oblasti projektovanja i konsaltinga rade isključivo mala preduzeća.

Tabela 8	preduzeća				zaposleni			
Naziv djelatnosti	SJR	SRR	JUR	ukupno	SJR	SRR	JUR	ukupno
Građevinska preduzeća u operativi	305	952	1.375	2.632	594	3.674	2.069	6.337
Preduzeća u proizvodnji građ. materijala, trgovini i projektovanju	572	892	1.088	2.552	2.213	3.728	1.699	7.640
UKUPNO	877	1.845	2.463	5.185	2807	7402	3768	13977

U periodu poslije 2005. godine, prisutan je brzi porast broja preduzeća koja se bave građevinarstvom i to od 50 u 2005. godini na 133 u 2008. godini (indeks 266). U 2008. godini samo opštine Andrijevica i Plav nemaju građevinska preduzeća. Veliki rast broja građevinskih preduzeća ukazuje na dinamična regionalna strukturna kretanja u ovoj oblasti privrede, jačanje preduzetništva i privatnog sektora.

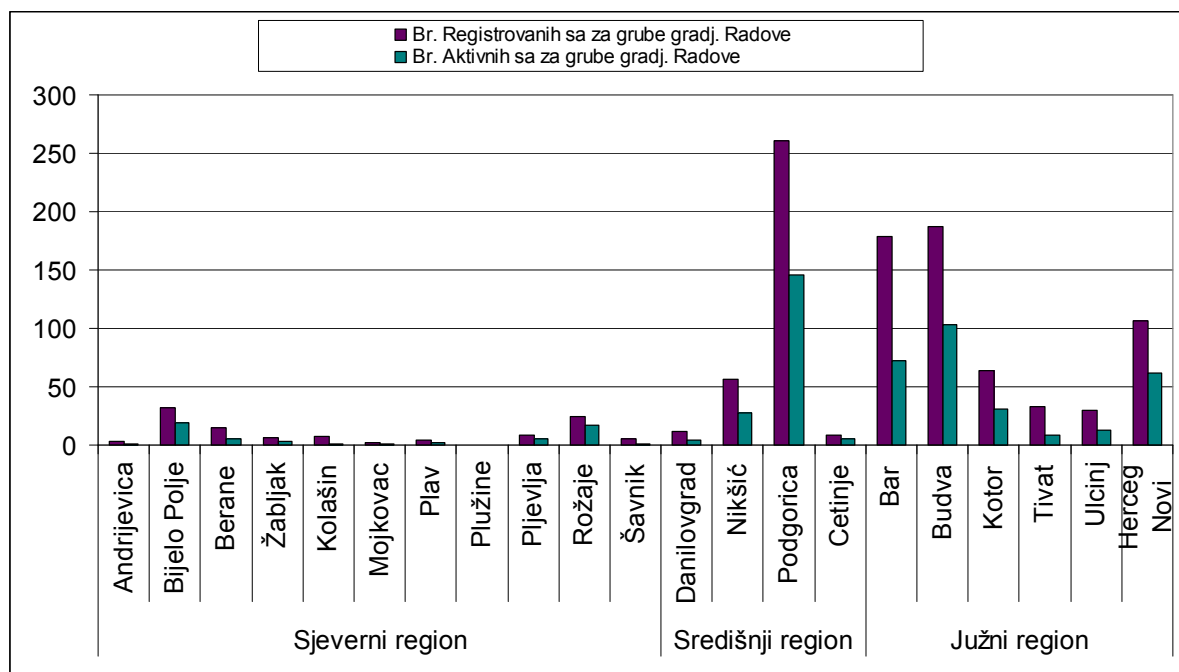
Opština Bar ima najveći broj građevinskih preduzeća u 2008. godini (54,9%), slijedi opština Bijelo Polje (16,5%), opštine Berane i Šavnik (sa po 7.5%), opština Mojkovac (6,0%), opština Kolašin (5,3%), a najmanje opština Žabljak (2,2%). Velika koncentracija građevinskih preduzeća u opštinama Bar i Budva je rezultat lokacije ovih opština i značajne građevinske aktivnosti u oblasti turističkih lokacija pored Jadranskog mora, kao i u oblasti glavnog grada Podgorice.

Broj preduzeća koja proizvode građevinske materijale, takođe ostvaruje visok porast (od 44 u 2005. godina na 101 preduzeće u 2008, ili indeks 230). Broj preduzeća proizvođača građevinskih materijala je relativno ravnomernije teritorijalno raspoređen i to u opštinama Bijelo Polje (24.8% u 2008), Mojkovac (20,8%), Berane (16,8), Kolašin (11,9%), Žabljak (9,9%) i Plav (7,9%). Samo opština Šavnik nema građevinsko preduzeće, dok u opštini Andrijevica ima samo jedno.

Dinamički porast broja preduzeća koja proizvode građevinske materijale, pored ostalog, ukazuje na veće korišćenje domaćih prirodnih resura i oslanjanje na vlastite potencijale. Utvrđena prirodna bogatstva zemlje su pretpostavka za dalji razvoj industrije građevinskih materijala, što će svakako pozitivno uticati ne samo na privredni razvoj i zaposlenost opština i države u cjelini, već i na stanje bilansa plaćanja.

Najvažniji segment su najznačajnija preduzeća koja su nosioci građevinskih aktivnosti, a ona su i u najvećem broju svrstana u šifru 045210 Grubi građevinski i specijalni radovi (Tabela 9). Od ukupno 1.043 registrovanih građevinskih preduzeća u ovoj oblasti aktivno je 527, što predstavlja oko 51% registrovanih.

Tabela 9		preduzeća				zaposleni			
Naziv djelatnosti 045210	REGION	SJR	SRR	JUR	ukupno	SJR	SRR	JUR	ukupno
Grubi građ. i spec. radovi – regist. preduzeća		106	338	599	1.043				
Grubi građ. i spec. radovi - aktivna preduzeća		55	183	289	527	218	1.806	1.062	3.086
ODNOS aktivna / registrovana preduzeća		52%	54%	48%	51%				

Spoznaje o nosiocima građevinske djelatnosti ogledaju se u broju subjekata, broju zaposlenih radnika, prihodu, kao i u visini dobitaka ili gubitaka pomoću kojih samo približno utvrđujemo specifičnu težinu preduzeća i grane u kojoj je preduzeće zastupljeno.

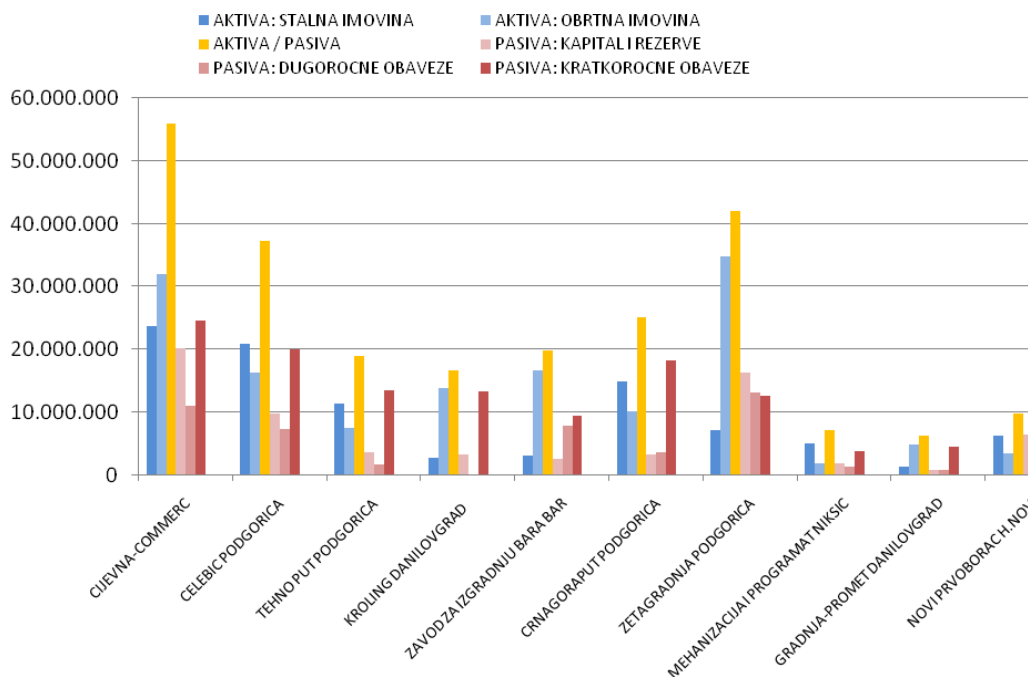
Od ukupnog broja registrovanih preduzeća (privrednih društava) u Centralnom registru Privrednog suda po opštinama i regionima, oko 48% registrovanih se smatra aktivnim (pri čemu se pod aktivnim smatraju preduzeća koja su prijavila prihod poreskoj upravi zaključno sa 2008. godinom ili

dostavila izvještaj Centralnoj banci zaključno sa 2007. godinom).⁶⁸ Na osnovu podataka Fonda PIO o broju zaposlenih može se vidjeti da crnogorsko građevinarstvo počiva na malim preduzećima⁶⁹ koja ne nude razvoj u ovoj konstelaciji, jer velikih preduzeća kao nosioca razvoja i nema.

Prema podacima o ukupnom broju registrovanih preduzeća u Centralnom registru Privrednog suda u zavisnosti od tipa privrednog društva vidi se da je dominantni oblik organizacije društvo sa ograničenom odgovornošću i po broju takvih preduzeća i po broju zaposlenih.

U tabeli 10 prikazani su podaci za 10 najvećih crnogorskih građevinskih preduzeća kategorisani prema aktivi, prihodima iz bilansa uspjeha i prosječnom broju zaposlenih tokom 2007. godine. Podaci su ilustrativni za ocjenu stanja građevinarstva i industrije građevinskih materijala jer navedena privredna društva imaju ukupno 1566 zaposlenih ili oko 13% ukupnog građevinarstva ili 50% zaposlenih od glavnih nosilaca građevinskih aktivnosti.

Tabela 10		Sjedište	sifra	Kategorizacija		
r.b.	Skraćeni naziv privrednog društva (preduzeća)			prihodi	aktiva	zaposleni
1	CIJEVNA KOMERC	PODGORICA	045210	S	V	S
2	ČELEBIĆ	PODGORICA	045210	S	S	S
3	TEHNO PUT	PODGORICA	045210	S	S	S
4	KROLING	DANILOVGRAD	045210	S	S	S
5	ZAVOD ZA IZGRADNJU BARA	BAR	045210	M	S	S
6	CRNAGORAPUT	PODGORICA	045230	S	S	M
7	ZETAGRADNJA	PODGORICA	045210	S	S	M
8	MEHANIZACIJA I PROGRAMAT	NIKŠIĆ	045210	M	M	S
9	GRADNJA PROMET	DANILOVGRAD	045210	S	M	S
10	NOVI PRVOBORAC	HERCEG NOVI	045210	M	M	S

⁶⁸ Ovi kriterijumi su usvojeni na osnovu raspoloživosti podataka u trenutku izrade Strategije

⁶⁹ Kategorije malih, srednjih i velikih preduzeća zavise od prosječnog broja zaposlenih, ukupnog prihoda na godišnjem nivou i ukupne aktive. Granice podjele su definisane članom 3.a Zakona o računovodstvu i reviziji Sl. list CG 80/08

Prema podacima za 10 prirednih društava (osam sa preko 50 zaposlenih i 2 sa manje od 50 zaposlenih), u strukturi sredstava pet privrednih društava dominiraju obrtna sredstva, a u ostalih pet stalna sredstva. Na bazi ovakve strukture može se konstatovati da polovina od analiziranih društava imaju relativno skromnu ekipiranost. Kod ostalih pet, gdje dominiraju obrtna sredstva, moguće je veliko učešće potraživanja od kupaca i zaliha. Kod izvora sredstava dominantno je učešće obaveza (kratkoročnih i dugoročnih). Kod osam društava dominiraju kratkoročne obaveze. Analiza uspješnosti poslovanja pokazuje da devet društava ostvaruje pozitivne finansijske rezultate, a samo jedno negativne.

Većina crnogorskih građevinskih kompanija usmjerena je uglavnom na poslovanje na domaćem tržištu. Problemi koje treba prevazići potiču iz sveukupnog okruženja u kome su privredna društva u zadnjih nekoliko godina, manje ili više uspješno, održavala svoju egzistenciju.

Karakteristike građevinarstva u Crnoj Gori su:

- veliki broj pasivnih preduzeća (52%), a samo 48% od ukupno registrovanih su aktivna,
- nema velikih preduzeća koje su nosioci razvoja, samo mali broj srednjih preduzeća, a ostatak čine mala preduzeća,
- mali broj zaposlenih u preduzećima (2,72 po registrovanom preduzeću, 2,41 po registrovanom preduzeću za grube građevinske radove, 5,70 po aktivnom preduzeću, što je manje od prosjeka evropskog građevinarstva),
- neravnomjerna regionalna distribucija građevinskih preduzeća, sa najvećim brojem registrovanih preduzeća u južnom regionu, približno u primorskom i središnjem regionu, i u najmanjoj mjeri u sjevernom regionu,
- inostrana društva su najviše zastupljena u ovom sektoru, motivisana potencijalom tržišta sa visokom dobiti,
- značajno učešće nerezidentnih građevinskih radnika u privređivanju građevinskih preduzeća,
- velike kratkoročne obaveze koje su na visini stalne imovine koja je vjerovatno garant za te kredite,
- prisutnost velikih zaliha u poslovanju preduzeća,
- mali broj preduzeća je sertifikovao sisteme za upravljanje kvalitetom,
- nedostatak resursa u preduzećima,
- nedostatak slobodnih finansijskih sredstava,
- nezadovoljavajući nivo mehanoopremljenosti u većini preduzeća - zastarjela oprema i mehanizacija,
- loša i neefikasna organizacija,
- loša i neefikasna produktivnost,
- nedostatak kvalitetnih kadrova - nedovoljan broj kvalifikovanog i visokostručnog kadra,
- otežano dobijanje bankarskih garancija,
- preduzeća sa istom vrstom ponude,
- ograničeni uslovi za školovanje kroz rad tehničkog kadra,
- prisutna nelikvidnost kod izvođača radova i naručilaca posla,
- nagomilani gubici,
- nedovoljna razvijenost domaće proizvodnje građevinskih materijala - uvozna zavisnost operative.

Organizacioni i tehnološki nivo poslovanja u nekim kompanijama danas je na niskom nivou, što ih čini neatraktivnim čak i za investitore koji su skloni velikim poslovnim rizicima prilikom kupovine istih. Osim toga, neke kompanije imaju problema sa amortizovanošću osnovnih resursa, mehanizacija i opreme, kao i nedostatak obrtnih sredstava i smanjenu kreditnu sposobnost. Generalna ocjena je da su srednja i mala preduzeća pokazala veću fleksibilnost tj. žilavost, jer su na promjene tržišta reagovala brže i kvalitetnije nego veća. Dio preduzeća je kroz privatizaciju dobio nove vlasnike ili obezbijedio povoljne kredite za pokretanje projekata.

Činjenica je da je najveći broj građevinskih kompanija još uvijek nedovoljno organizaciono i tehnološki razvijen da zadovolji uslove tendera sa stranim kapitalom, pa je otvoren prostor za nastup inostranih građevinskih kompanija koje su se već uspješno pozicionirale u čitavom regionu. Primjeri su Alpine, Vinci, Strabag, Porr i Skanska.

7.3. PRAVCI DJELOVANJA

U narednim godinama opšti privredni ambijent u znatnoj mjeri biće okrenut uslovima globalne ekonomske i finansijske krize sa odnosima međuzavisnosti u osnovnim finansijskim tokovima i prelivanjem uticaja na realnu sferu, sa mnogostrukim implikacijama na svjetsku ekonomiju. Kriza u građevinarstvu svoj zenit dostići će ove godine, a kao posljedicu će imati opasno ugroženu likvidnost banaka. Pretpostavke su da će objektivne prijetnje i rizici predstavljati usporavanje ili odlaganje dijela najavljenih investicija, smanjenje aktivnosti u građevinarstvu i redukciju kreditnog potencijala, otežan pristup kreditima u sektoru građevinarstva i povećanje kamata.

U narednim godinama treba očekivati ozdravljenje najvećih svjetskih privreda što će se odraziti na ukupnu potražnju i veće iskorišćavanje prirodnih, finansijskih i ljudskih resursa Crne Gore. S tim u vezi, smanjenje razvojnih performansi privrede zemlje ne treba očekivati na duži rok. Mjere ekonomske i razvojne politike Vlade oblikovane su za period od 2008-2011. godine⁷⁰ za saniranje posljedica po domaću privredu kao rezultat nastalih poremećaja u globalnoj ekonomiji.

Preduslov dugoročnog razvoja građevinarstva su građevinske firme (preduzeća). One trebaju da su teritorijalno pravilno disperzirane, na visokom organizacijskom i tehničko-tehnološkom nivou sa podignutim obrazovnim nivoom zaposlenih kadrova, funkcionalno integrisane u više oblike i u vezi sa drugim firmama koje su osposobljene za razvojno istraživački rad, koje imaju bolju kvalifikacijsku strukturu, bolju unutrašnju organizaciju, ime na domaćem i eventualno stranom tržištu, koje u svom poslovanju primjenjuju marketing koncepciju i prate razvoj tržišnih potreba. U stabilnim opštim uslovima, samo preko takvih firmi, može prodrijeti savremena tehnologija, kvalitetnije i jeftinije građenje.

Polazeći od očekivanih investicija u kapitalnu infrastrukturu, prije svega u izgradnji putne infrastrukture, treba usmjeriti pravce djelovanja ka osposobljavanju i jačanju kapaciteta preduzeća u niskogradnji. Imajući u vidu strukturu očekivanih ulaganja u visokogradnji, prije svega izgradnji ugostiteljskih objekata visoke kategorije, prioritet treba dati razvoju kapaciteta za izvođenje zanatskih, instalaterskih i uopšte specijalističkih radova koji su visoko akumulativni i za čije izvođenje je lakše obezbijediti zainteresovanost radnika. Evidentirano je da se u strukturi investicionih projekata svake godine značajno povećava izvođenje radova rekonstrukcije objekata tako da i ova aktivnost pripada strateškom pravcu specijalizacije građevinske operative.

Treba postići da crnogorska građevinska operativa postane nosilac ili partner u realizaciji projekata originalnih i kompleksnih rješenja za sve vrste konstrukcija i objekata, od projektovanja do izvođenja sa visoko stručnim timom, koristeći naprednu tehnologiju i praktična iskustva, vodeći računa o očuvanju životne sredine. Ovo se može postići na duži rok sa konkretnom podrškom države i banaka (kreditna, poreska i druga vrsta olakšica) nabavci savremenih postrojenja, opreme i mehanizacije i stvaranju kapaciteta za proizvodnju građevinskih materijala.

Pravci djelovanja u okviru STRATEŠKOG OPREDJELJENJA 5

JAČANJE KONKURENTNOSTI GRAĐEVINSKE OPERATIVE

- 1. Utvrditi sistem podsticajnih mjera građevinskim preduzećima za uvođenje Sertifikovanog sistema upravljanja kvalitetom i uvođenje sistema upravljanja izvršenjem**
 - 1.1. Uvođenje ISO 9000 i ISO 14000 u građevinskim preduzećima.
 - 1.2. Primjena standarda ISO 10006 - Kvalitet u upravljanju projektima.
 - 1.3. Uvođenje stimulansa za projektovanje i građenje energetski efikasnih objekata i upotrebu ekoloških materijala u građevinarstvu.

⁷⁰ Ekonomski i fiskalni program za Crnu Goru 2008-2011- Ministarstvo Finansija Crne Gore

2. Ponuditi finansijske i ostale mehanizme preko Investiciono razvojnog Fonda Crne Gore i ostalih institucija za unaprjeđivanje tehničke, organizacione i druge osposobljenosti građevinske operative

- 2.1. Prioritet u Implementaciji informacionih tehnologija.
- 2.2. Kreditiranje izvozno orjentisanih građevinskih preduzeća.
- 2.3. Dostupnost povoljnih kredita građevinskim preduzećima za obnovu mehanooopremljenosti, upotrebu novih tehnologija i obrtnih sredstava.
- 2.4. Podsticaj uvođenja tehnologija, oprema i materijala u saglasnosti sa svjetskim standardima za životnu sredinu i održivi razvoj.
- 2.5. Praćenje bankarskim garancijama za izvozno orjentisana preduzeća i međunarodne tendere u Crnoj Gori.
- 2.6. Transformacija građevinski preduzeća putem reinženjeringa poslovnih procesa.
- 2.7. Stvaranje kompetentnih radnika kroz vještine-nadogradnju i poboljšanje znanja.
- 2.8. Uvesti mjere podsticaja građevinske operative za izvođenje radova u inostranstvu.

3. Kontinuirano sprovoditi aktivnosti na suzbijanju bespravne gradnje i rada na "crno", kao generatora sive ekonomije

- 3.1. Ojačati kapacitete inspekcija u oblastima zaštite prostora, građevinarstva, zaštite na radu i dr.
- 3.2. Donijeti zakonski okvir za rješavanje problema objekata podignutih bez građevinske ili upotrebne dozvole u uslovima nepostojanja urbanističkih planova u skladu sa preporukama Bečke deklaracije i korišćenjem iskustava drugih zemalja (legalizacija objekata gdje je moguće uklapanje u nove urbanističke planove).

4. Implementirati FIDIC ugovore u domaćim građevinskim projektima

- 4.1. Revidovati propise o postupku nabavke robe, usluga i radova, te propise o licenciranju izvođača.
- 4.2. Izvršiti izmjenu i dopunu Zakona o javnim nabavkama u dijelu modela ugovora koji treba biti baziran na FIDIC-ovim uslovima i domaćoj regulativi u djelu posebnih uslova.

5. Implementirati postupak klasifikacije i kvalifikacije u javne radove

- 5.1. Donijeti propis o registru i kategorizaciji privrednih društava koja se bave izvođenjem radova na izgradnji objekata.
- 5.2. Donijeti propis sa uslovima za obavljanje djelatnosti upravljanja projektima izgradnje objekata.
- 5.3. Donijeti Uzanse o građenju ili inkorporirati u pripadajućem zakonskom segmentu.

6. Povezivanje preduzeća u saveze (klustere) preko aktivnog učešća Vlade, Privredne komore, lokalne samouprave, Univerziteta, sindikata i drugih)

- 6.1. Stvaranje klastera i povezivanje crnogorskih građevinskih preduzeća radi zajedničkog nastupa na domaćim ili inostranim tržištima.

7. Regulisati primjenu najsavremenijih mjera bezbjednosti i zaštite zdravlja pri radu

8. Inicirati periodično prikupljanje i publikovanje podataka od strane Privredne komore - Odbora za građevinarstvo kao osnova za preduzimanje mjera podsticaja za unapređenje ljudskih resursa i preduzeća u cjelini

- 8.1. Podaci o raspisanim inostranim tenderima.
- 8.2. Podaci neophodni za učešće građevinskih preduzeća na inostranim tenderima.
- 8.3. Podaci vezani za domaće tržište i građevinska preduzeća (broj, struktura, veličina, šifra djelatnosti itd.).

9. Donošenje savremene tehničke regulative, propisa i normi

- 9.1. Prihvatiti EU tehničku regulativu

10. Podsticati razvoj i formiranje jakih konsultantskih i projektantskih kuća

- 10.1. Omogućiti povoljno kreditiranje za formiranje, udruživanje, rad i razvoj (preko uvođenja kompenzacija od strane Vlade) pogotovo kod formiranja konsultantskih kuća.

8. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 6 FORMIRANJE ADEKVATNE STRUKTURE RADNE SNAGE U OBLASTI GRAĐEVINARSTVA

8.1. UVOD

U modernoj ekonomiji ni jedan resurs nije tako važan kao ljudi sa svojim znanjima i vještinama koje ih čine kompetentnim u upravljanju promjenama. Razvoj ljudskih resursa je bitna karika razvoja djelatnosti i ekonomije uopšte. Ulaganje u ljudske resurse poboljšava efikasnost i uspješnost javnog sektora. Pokazatelj ulaganja u ljudske resurse oblikovan je na temelju podataka o ukupnom broju obrazovanja uz rad po zaposlenom.

Obrazovanje i stručno usavršavanje određuju kvalitet ljudskih resursa, a razvoj ljudskih resursa utiče na produktivnost i konkurentnost djelatnosti. Zaostajanje u razvoju sistema obrazovanja i nedovoljna ulaganja postaju ograničavajući faktor dugoročnog održivog razvoja svake zemlje. Uveliko odmakla reforma obrazovnog sistema u Crnoj Gori temelji se na izboru originalne strategije inspirisane pozitivnim tradicijama i nasljeđem uz ugrađivanje tendencija savremenog društva i pozitivnih rješenja razvijenih obrazovnih sistema u Evropi.

8.2. ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA

Ova analiza odnosi se na obrazovni profil radne snage i sektor obrazovanja u oblasti građevinarstva u Crnoj Gori. Cilj je da se u okviru projekta "Strategija razvoja građevinarstva Crne Gore do 2020. godine", izvrši analiza: pravnog i institucionalnog okvira; zainteresovanih strana u procesu obrazovanja; obrazovnog sistema u Crnoj Gori i obrazovnih profila radne snage u građevinarstvu sa aspekta potreba tržišta rada. Na osnovu toga urađena je SWOT analiza, predviđeni su dalji pravci razvoja obrazovnog sistema i dat je predlog mjera sa akcionim planom.

8.2.1. Pravni okvir obrazovanja i zapošljavanja

Funkcionisanje obrazovnog sistema je regulisano odgovarajućom zakonskom regulativom, počev od Ustava Crne Gore preko zakona o obrazovanju na različitim nivoima do pravilnika koji detaljnije regulišu odgovarajuću problematiku, a to su: *Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju* ("Sl. list RCG", br. 64/02, 31/05, 49/07 i "Sl. list Crne Gore", 04/08), *Zakon o priznavanju i vrednovanju obrazovnih isprava* ("Sl. list Crne Gore", br. 04/08), *Zakon o stručnim nazivima* ("Sl. List SRCG", br. 24/73), *Zakon o gimnaziji* ("Sl. list RCG", br. 64/02, 49/07), *Zakon o stručnom obrazovanju* ("Sl. list RCG", br. 64/02, 49/07), *Zakon o visokom obrazovanju* ("Sl. list RCG", br. 60/03, "Sl. list Crne Gore", br. 04/08,), *Zakon o obrazovanju odraslih* ("Sl. list RCG", br. 64/02 od 28.11.2002, 49/07 od 10.08.2007).

Prema Zakonu o stručnom obrazovanju srednje stručno obrazovanje se stiče na nivou nižeg (2 godine), srednjeg (3 ili 4 godine) i višeg stručnog obrazovanja uz posebno naglašene ciljeve od značaja za uspostavljanje tijesne veze između obrazovanja i tržišne privrede. Stručno obrazovanje stiče se kroz obrazovne programe formirane u skladu sa standardima zanimanja. Standarde zanimanja donosi ministarstvo nadležno za poslove rada, na predlog Savjeta za stručno obrazovanje.

Prema *Zakonu o obrazovanju odraslih*, ono se ostvaruje u školama ili u specijalizovanim organizacijama za obrazovanje odraslih koji ispunjavaju propisane uslove. Oblici obrazovanja odraslih su: *formalno* i *neformalno obrazovanje* i *informalno učenje*. Programe obrazovanja za dokvalifikaciju, prekvalifikaciju, usavršavanje i specijalizaciju, obrazovanje uz rad i druge oblike obrazovanja i osposobljavanja propisuje ministarstvo nadležno za poslove rada, na predlog Savjeta za obrazovanje odraslih uz pribavljanje mišljenja zainteresovanih ministarstava, Zavoda za zapošljavanje Crne Gore i Udruženja poslodavaca (predlaganje zanimanja za koja se pripremaju odgovarajući programi i staranje o praktičnom obrazovanju za ta zanimanja). Javni interes u obrazovanju odraslih utvrđuje se Planom obrazovanja odraslih, koji donosi Vlada, na predlog nadležnog savjeta, uz pribavljanje mišljenja Zavoda za zapošljavanje, Udruženja poslodavaca, organa jedinice lokalne samouprave i zainteresovanih ministarstava.

U svijetlu ukupnog procesa reforme obrazovanja i ostvarenja ciljeva Vlade Crne Gore definisanih u dokumentu „Agenda ekonomskih reformi Crne Gore“⁷¹ i posebno u svjetlu aplikacije za pristupanje Evropskoj Uniji, u proteklom periodu intenzivno je rađeno na unapređenju svih oblasti razvoja uz usaglašavanje sa evropskom regulativom. U tom smislu u oblasti obrazovanja posebno je značajan i *Zakon o nacionalnim stručnim kvalifikacijama* („Sl. list Crne Gore“, br. 80/08) i usvojena Strategija uspostavljanja nacionalnog okvira kvalifikacija u Crnoj Gori za period do 2010. godine, čiji je cilj dalji razvoj crnogorskog obrazovnog sistema, harmonizacija sa EU obrazovnim prostorom, te postizanje jasnosti kvalifikacija i mobilnosti crnogorskih građana unutar EU.

Crnogorski okvir kvalifikacija će, po uzoru na Evropski kvalifikacioni okvir, sadržati osam nivoa⁷², za razliku od dosadašnjih stepena, pri čemu najniži nivo predstavlja osnovna škola a najviši doktorske studije⁷³. U okviru nivoa će biti podnivoi koji će obuhvatiti sve kvalifikacije, odnosno biti usaglašeni sa obrazovnim profilima koji su potrebni domaćem tržištu rada. Nacionalni okvir kvalifikacija treba da bude u tiijesnoj vezi sa tržištem rada i treba da omogući lakše prepoznavanje profesionalnih kvalifikacija u zemlji i inostranstvu. S tim u vezi je i donošenje nacionalne klasifikacije zanimanja zasnovane na Internacionalnom standardu klasifikacije zanimanja (ISCO-88), na čemu je rad već započeo Zavod za zapošljavanje.

U Crnoj Gori dvopartitni socijalni dijalog između radnika i poslodavaca i njihovih predstavnika reguliše se sa nekoliko zakona, među kojima su *Zakon o radu* („Sl. list CG“, br. 49/08) i *Zakon o štrajku* („Sl. list RCG“, 43/03, 61/04, 71/05 i „Sl. list CG“, 16/07, 49/08), *Zakon o zapošljavanju* („Sl. list RCG“, 05/02, 79/04, 29/05 i „Sl. list CG“, 12/07, 21/08), *Zakon o zapošljavanju i radu stranaca* („Sl. list CG.“ br. 22/08). Podzakonskim aktima bliže se definiše navedena materija.

Zakon o zapošljavanju uređuje zapošljavanje kao djelatnost od javnog interesa i pitanja od značaja za organizovano i produktivno zapošljavanje. Zakonom je između ostalog, predviđeno: stipendiranje; kreditiranje za investiciona ulaganja u zapošljavanje po osnovu novih proizvodnih i drugih mogućnosti i sufinansiranje sezonskog zapošljavanja. Osim toga, u skladu sa zakonom i odgovarajućim podzakonskim aktima definisane su obaveze Zavoda za zapošljavanje: profesionalnu orijentaciju, stručno osposobljavanje, prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju, inoviranje znanja nezaposlenih lica, osposobljavanje pripravnika za samostalan rad i druge oblike osposobljavanja.

Zakonom o zapošljavanju i radu stranaca uvode se obaveze dobijanja radnih dozvola za rad stranaca. Utvrđivanje broja radnih dozvola za strance će se vršiti formiranjem kvota, a koje utvrđuje Vlada CG, na predlog Ministarstva rada, uz prethodno pribavljeno mišljenje resornih ministarstava i Socijalnog savjeta.

8.2.2. Analiza ključnih učesnika

Obrazovnu politiku u Crnoj Gori vodi Skupština i Vlada preko **Ministarstva prosvjete i nauke**. Ministarstvo je odgovorno za definisanje državne politike u obrazovanju, strukturiranje i finansiranje obrazovanja, osnivanje i upravljanje obrazovnim ustanovama u državnoj svojini, pripremanje

⁷¹ Strategija uspostavljanja Nacionalnog okvira kvalifikacija

⁷² Strategija uspostavljanja Nacionalnog okvira kvalifikacija

⁷³ Crna Gora – Cetinje Konferencija 08-09. jul 2008. NQF – EQF (primjer Crne Gore). mr. sc. Ćazim Fetahović. Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore www.coe.int/t/dg4/highereducation/Source/Cetinje08_Montenegro.ppt

zakonske regulative u domenu obrazovanja i nauke, implementaciju zakona i drugih propisa, stručno usavršavanje nastavnika, donošenje nastavnih planova i programa, odobravanje udžbenika i udžbeničke literature, razvoj naučno-istraživačke djelatnosti, razvoj naučnih i naučno-istraživačkih organizacija i službi.

Radi depolitizacije i deregulacije sistema značajan dio ovlašćenja i odgovornosti sa Ministarstva prenošen je na stručno-savjetodavne organe: **Savjet za opšte obrazovanje, Savjet za stručno obrazovanje, Savjet za obrazovanje odraslih, Savjet za visoko obrazovanje i Savjet za naučno-istraživačku djelatnost.**

Prateći pozitivne primjere u reformi obrazovanja u razvijenim zemljama Evrope, Ministarstvo prosvjete i nauke se opredijelilo za decentralizaciju sistema u upravljanju i prenošenje dijela svojih nadležnosti na druge institucije, sa ciljem obezbjeđivanja i unapređivanja kvaliteta obrazovno-vaspitnog rada. Iz tog razloga formirane su institucije: - Zavod za školstvo, - Centar za stručno obrazovanje, - Ispitni centar Crne Gore i - ENIC centar.

Centar za stručno obrazovanje – CSO je osnovan kao samostalna institucija socijalnog partnerstva, od strane Vlade, Privredne komore, Saveza sindikata i Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, zbog specifičnosti u organizovanju i realizaciji srednjeg stručnog obrazovanja, a radi neophodnosti učešća socijalnih partnera u strukturiranju i finansiranju stručnog obrazovanja. Aktivnosti Centra za stručno obrazovanje su u funkciji ostvarivanja ciljeva reforme stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih u skladu sa Evropskim opredjeljenjima.

ENIC CENTAR (EVROPSKA MREŽA INFORMACIONIH CENTARA) osnovan je u Ministarstvu prosvjete i nauke u skladu sa zahtjevima Lisabonske konvencije o priznavanju i ujednačavanju akademskih kvalifikacija u oblasti visokog obrazovanja. Osnovan je u cilju slobodnog protoka informacija koje se odnose na priznavanje diploma i ostalih kvalifikacija stečenih u inostranstvu, pružanje informacija o nacionalnom obrazovnom sistemu i obrazovnim sistemima u inostranstvu, a u svrhu olakšavanja i povećanja mobilnosti i razmjene profesora, studenata i radne snage. Ovaj proces prati i usaglašena zakonska regulativa u oblasti priznavanja i vrednovanja obrazovanja Zakon o priznavanju i vrednovanju obrazovnih isprava ("Sl. list Crne Gore", br. 04/08).

Ostali ključni učesnici sa bitnim ulogama u kreiranju i razvoju obrazovanja, naročito sa aspekta njegove usklađenosti sa zahtjevima tržišta rada i tržišne ekonomije uopšte su: Udruženje poslodavaca i Zavod za zapošljavanje Crne Gore.

8.2.3. Analiza obrazovnog sistema u Crnoj Gori

8.2.3.1. Formalno obrazovanje

Formalno obrazovanje obuhvata: visoko obrazovanje, opšte srednje obrazovanje, srednje stručno obrazovanje i osnovno i predškolsko obrazovanje i vaspitanje, pri čemu ovi zadnji oblici obrazovanja nijesu od značaja za analizu.

Opšte srednje obrazovanje – gimnazije - Reforma obrazovnog sistema Crne Gore donijela je promjene u gimnazijskom obrazovanju. Novi koncept gimnazije je opšeg tipa, u kojem je jedan dio posvećen opšteobrazovnim predmetima, a drugi dio nastavnog plana je posvećen izbornim predmetima koje usvaja Savjet za opšte obrazovanje. Na ovaj način fleksibilnija gimnazija omogućava bolju prohodnost ka visokom obrazovanju, uključujući tu i fakultete za građevinarstvo, arhitekturu i geodeziju.

Srednje stručno obrazovanje - Kako je navedeno u Knjizi promjena⁷⁴, za period 2005-2009. godine prioriteti u stručnom obrazovanju su nastavak izrade i primjene novih ili revidiranih standarda zanimanja i obrazovnih programa usklađenih sa zahtjevima tržišta. Važno je naglasiti i težnju za racionalizacijom i restrukturiranjem mreže stručnih škola u cilju funkcionalnijih obrazovnih ishoda. Struktura stručnog obrazovanja u Crnoj Gori je: niže stručno obrazovanje (dvije godine), srednje stručno obrazovanje (tri ili četiri godine) i više stručno obrazovanje (dvije godine, posle srednjeg obrazovanja).

⁷⁴ Knjiga promjena, paragraf 6.2

U dijelu stručnog obrazovanja u oblasti građevinarstva obuhvaćena su 4 područja rada, a to su: građevinarstvo, arhitektura, geodezija i geologija. Od 47 srednjih škola u Crnoj Gori, 37 su srednje stručne ili srednje mješovite škole, a samo 4 od njih, sa ukupno 13 odjeljenja, direktno obrazuje kadrove za potrebe građevinarstva⁷⁵. To su škole u Podgorici, Plavu, Nikšiću i Herceg Novom. Za zanimanja koja ne spadaju u područje rada *Geodezija i građevinarstvo*, ali su neophodni za razvoj građevinarstva, a to su bravari, instalateri, zavarivači itd, postoje još 6 stručnih škola sa ukupno 16 odjeljenja.

Najviše je srednjih stručnih škola iz oblasti građevinarstva u centralnom regionu. U Podgorici, u srednjoj građevinsko-geodetskoj školi, godišnje se raspisuje konkurs za oko 230 učenika⁷⁶, zatim slijedi srednja stručna škola u Nikšiću (gde postoji smjer za geodeziju i građevinarstvo), koja za građevinarstvo raspisuje konkurs za 60 učenika, a zajedno sa ostalim smjerovima iz oblasti mašinstva raspisuje ukupno 270 mjesta. Zatim slijede sjeverni region, gdje su zastupljeni samo arhitektonski tehničari, monter suve gradnje, bravari, instalateri i zavarivači, a gdje se godišnje raspisuje konkurs za ukupno 180 učenika. Na samom začelju po broju škola, odjeljenja i upisanih učenika iz navedenih oblasti je južni region Crne Gore gdje su zastupljeni samo monter suve gradnje i bravari, sa ukupno 35 upisanih učenika godišnje. Ovdje su uzeti u obzir i obrazovni profili bravari, instalateri i zavarivači kao i profili iz oblasti elektrotehnike, jer su indirektno vezani za proces izgradnje.

Ministarstvo prosvjete i nauke i Centar za stručno obrazovanje, svjesni nedostatka kadrova u oblasti građevinarstva, preduzeli su korake za prevazilaženje ove situacije i započeli sa izradom novih obrazovnih programa iz oblasti građevine. Od šesnaest urađenih programa, tri su bila iz ove oblasti (arhitektonski tehničar, tesar, monter suve gradnje). Do školske 2009/2010. godine urađeno je 7 programa za trogodišnje škole i 6 programa za četvorogodišnje škole. Ministarstvo prosvjete i nauke je, u saradnji sa međunarodnim donatorima, opremilo školske radionice neophodnom opremom. U renoviranje i nabavku opreme u Građevinsko-geodetskoj školi u Podgorici uloženo je 120.000 eura.

U sljedećoj tabeli dati su podaci o broju upisanih učenika za poslednje 4 godine za III i IV stepen stručne spreme iz oblasti građevinarstva. Na bazi ovih podataka evidentan je rast broja upisanih, posebno za treći stepen stručne spreme gdje je za posljednjih 3 godine broj povećan za 73%.

naziv	2005.	2006.	2007.	2008.	UKUPNO
4-ti stepen stručne spreme	446	499	543	627	2115
3-ći stepen stručne spreme	296	300	404	518	1518

Visoko obrazovanje

Visoko obrazovanje iz oblasti građevinarstva ostvaruje se na Univerzitetu Crne Gore na Građevinskom, Arhitektonskom i studijskom programu za Geodeziju u Podgorici. Struktura obrazovnog procesa na Univerzitetu u Podgorici je usaglašena sa savremenim kretanjima u Evropi.

Građevinski fakultet u Podgorici (na kojem je prosječno diplomiralo oko 20 studenata godišnje) uz evidentan porast broja upisanih studenata nudi osnovne i postdiplomske studije iz oblasti građevinarstva i primijenjene osnovne studije menadžmenta u građevinarstvu po modelima:

- osnovne studije (3 godine);
- specijalističke studije (3+1) na smjerovima: konstruktivni, saobraćajni, inženjersko-urbanistički smjer, menadžment i tehnologija građenja
- magistarske studije (3+1+1) na smjerovima: konstruktivni, saobraćajni, inženjersko - urbanistički smjer, menadžment i tehnologija građenja.

⁷⁵ Statistički godišnjak Crne Gore 2008

⁷⁶ Konkurs za upis učenika u I razred srednjih škola za 2008/2009 god.

Studijski program za Geodeziju je osnovan 2006 godine, kao samofinansirajući studijski program koji studije realizuje po strukturi 3+1+1, na kome se svake druge godine upiše po 25 novih studenata, a očekuje se da će ubuduće prerasti u Geodetski fakultet.

Od septembra 2006. godine akademski studijski program arhitektura na Građevinskom fakultetu, prerastao je u Arhitektonski fakultet u Podgorici, kao samostalna jedinica Univerziteta Crne Gore. Osnovni studijski program je u trajanju od 4 + 1, kojim se stiče diploma specijalista u arhitekturi na dva smjera: projektantski i urbanistički. U pripremi su jednogodišnji magistarski studij u trajanju od 2 semestra i trogodišnji doktorski studij u trajanju od 6 semestara.

8.2.3.2. Neformalno obrazovanje u Crnoj Gori

Knjiga promjena⁷⁷ predstavlja niz opštih ciljeva u oblasti obrazovanja odraslih, kao dijela reforme sistema obrazovanja. Za period od 2005. do 2009. godine prioriteti u oblasti obrazovanja odraslih usmjereni su na institucionalizaciju programa za obrazovanje odraslih kao dijela formalnog sistema obrazovanja, kao i povećanje ukupne stope upisa odraslih na programe obuke, usavršavanja i kurseve, što obuhvata i doobuku za deficitarna zanimanja iz oblasti građevinarstva.

8.2.4. Analiza potražnje i ponude radne snage u građevinarstvu

Domaće građevinarstvo nije dočekalo na adekvatan način šanse koje su se zadnjih godina, nastajanjem građevinskog „buma“, ukazale u Crnoj Gori. Iako bi se na prvi pogled moglo zaključiti da je deficit odgovarajućih kvalifikacija doveo do ovakvog stanja u građevinarstvu, taj deficit prije predstavlja posljedicu nepostojanja adekvatne organizacije u tom sektoru. Stanje u sektoru je to koje generira tražnju za pojedinim vrstama rada i time utiče na popularnost tog zanimanja. Realno, težak fizički rad, teški uslovi rada, male zarade, radno angažovanje van mjesta prebivališta, rad na određeno vrijeme i nedovoljna zaštita na radu su osnovni razlozi nepopularnosti građevinskih zanimanja. Dopunski razlog za nepovoljno stanje je i obrazovni sistem Crne Gore koji u dužem periodu nije vodio pravilnu politiku usmjeravanja kadrova.

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje Crne Gore⁷⁸ u 2003. godini je broj zaposlenih u oblasti građevinarstva bio 6101, u 2005. godini bilo je 7563 zaposlenih; u 2006. godini 6853, u 2007. god. 8100 ili 3.8% od ukupno zaposlenih u Crnoj Gori, da bi u 2008. godini naglo porastao na 12500 u prvom i drugom kvartalu, a 13300, ili 6% od ukupno zaposlenih, u trećem kvartalu 2008. godine.

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje⁷⁹ početkom 2009. godine objavljen je konkurs za 104 zanatlije i pomoćna građevinska radnika, 3 građevinska tehničara, 2 geometra, 9 diplomiranih građevinskih inženjera i 2 diplomiranih inženjera arhitekture. Prema ovim podacima samo u Podgorici i Danilovgradu postoji deficit kadrova III i IV-og stepena srednje stručne spreme, i to za sljedeća zanimanja: armirači, tesari, rukovaoci građevinskih mašina, keramičari i geometri. Ponuda za arhitektonske tehničare, građevinske tehničare za visokogradnju, niskogradnju i hidrogradnju, kao i za geodetske tehničare je znatno veća od potražnje, što je vjerovatno nerealna slika stvarne situacije i rezultat momentalne ekonomske krize.

Da bi se dobila što realnija slika o stanju deficitarnosti kadrova, u 2008. godini sprovedena je anketa na uzorku od 2117 preduzeća⁸⁰ (od kojih je 94 iz oblasti građevinarstva) prema kojoj 46,15% poslodavaca smatra da postoji deficit radne snage u Crnoj Gori. Prema broju potrebnih izvršilaca za deficitarna zanimanja na drugom mjestu je građevinarstvo sa 25,56% (1.148 nedostajućih izvršilaca). U ovoj djelatnosti zabilježen je najveći rast deficitarnosti: u odnosu na 2006. godinu deficitarnost je skoro 10 puta veća, u odnosu na 2005. preko 10 puta i nešto manje od 7 puta u odnosu na 2004 godinu. Najveći deficit javlja se u Podgorici, Baru, Budvi, Herceg Novom, a zatim slijede Bijelo Polje i Pljevlja.

Na osnovu rezultata Ankete poslodavaca 2007/2008.g. broj deficitarnih zanimanja se povećava kao i broj lica u okviru nedostajućih zanimanja. U oblasti građevinarstva nedostaje preko 39%

⁷⁷ Knjiga promjena, paragraf 7.2

⁷⁸ Statistički godišnjak Crne Gore 2008

⁷⁹ Informacija o ponudi, tražnje, deficitima, suficitima i zapošljavanju kod zanimanja III i IV stepena srednje stručne spreme na tržištu rada u CG, ZZZ CG, 11.03.2009

⁸⁰ Analiza deficitarnih zanimanja u Crnoj Gori, Zavod za zapošljavanje CG, Podgorica, maj 2008

izvršilaca za preko 14 zanimanja, najviše je izražena deficitarnost u okviru III stepena stručnosti, dok je u IV stepenu taj procenat 19%, a u VII stepenu 7%. Na osnovu analize strukture deficitarnih zanimanja u okviru određenog stepena stručne spreme, može se konstatovati sljedeće:

- U segmentu II stepena stručnosti najveći deficit je izražen za profilima kranovođa i pomoćnih građevinskih radnika.
- Kada je u pitanju III stepen stručnosti najviše nedostaju: tesari, zidari, armirači, rukovaoci građevinskih mašina, asfalteri, izolateri (u posljednje četiri godine uopšte nije zabilježena ponuda ovih profila), gipsari, fasaderi, keramičari i podopolagači.
- Kod IV stepena problem deficitarnosti je najviše zastupljen kod građevinskih tehničara, zatim geodetskih tehničara, tehničara za visokogradnju i niskogradnju, kao i geometara.
- U V i VI stepenu taj deficit nije toliko izražen a tiče se prije svega specijalista (građevinskih tehničara, zidara, tesara i betoniraca).
- Kada je u pitanju VII stepen, najviše nedostaje diplomiranih inženjera geodezije i građevinarstva, zatim inženjera arhitekture. Tome u prilog ide i činjenica da su geodezija i arhitektura tek od 2006. godine u Crnoj Gori počeli sa radom kao samostalni studijski programi.

Po regijama situacija je sljedeća: **U sjevernom dijelu** Crne Gore najveći deficit izražen je kod VII stepena stručne spreme za zanimanje- inženjer građevinarstva, zatim slijedi - arhitekta, pa mašinski inženjer. Razlog ovakvog stanja na tržištu rada jeste migracija obrazovanog kadra u razvijeniji dio države, najčešće u Podgoricu. Poslije VII stepena, najveći deficit je u III i IV stepenu za zanimanja: - stolar, tesar, zidar, bravar, zavarivač, vodoinstalater, pa slijede druga zanimanja koja nisu povezana sa građevinarstvom. Najveći razlog za deficitarnost je migracija obrazovanog kadra u razvijeniji dio Crne Gore.

U centralnoj regiji najizraženiji deficit je u III stepenu stručne spreme za zanimanja: armirač, tesar, zidar, rukovalac dizalica, rukovalac građev. mašina, pa slijede druga zanimanja koja nisu povezana sa građevinarstvom. Nakon III stepena deficit je izražen kod VII stepena stručnosti za zanimanja: Inženjer građevinarstva, na prvom mjestu, zatim i druga koja su vezana za građevinarstvo: Inženjer arhitekture, arhitektonski projektant, arhitekta dizajna i enterijera.

Najveći deficit u **južnoj regiji** uočava se kod III stepena stručne spreme za zanimanja iz oblasti ugostiteljstva, a nakon tih zanimanja slijede: rukovalac dizalica, bravar, elektro- zavarivač. Na drugom mjestu je, kao i u centralnom dijelu države, VII stepen, gdje je najveći deficit izražen za zanimanje diplomirani inženjer građevinarstva. Najveći razlog za deficitarnost u centralnom i južnom regionu je ekspanzija građevinarstva posljednjih godina.

I prema oficijelnim podacima ZZZCG i podacima objavljenim od strane Privredne komore Crne Gore⁸¹ u posljednje četiri godine (2005-2008) postoji trend kontinuiranog rasta tražnje za radnom snagom IV stepena stručne spreme u građevinarstvu (rast od 178% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Najveća tražnja je izražena za profilom građevinskog tehničara (70% od ukupne tražnje), zatim geometra i geodetskog tehničara, dok je izuzetno mala tražnja za profilom građevinskog tehničara za visokogradnju (1%). Po pojedinim zanimanjima, u periodu od 2005-2008 godine, najveći rast tražnje je uočen kod geometara (rast od 522% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Postoji i trend kontinuiranog rasta tražnje za radnom snagom III stepena stručne spreme (rast od 126% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Najveća tražnja za uskospecijalizovanim građevinskim zanimanjima je izražena kod tesara, armirača, rukovaoca građevinskom mehanizacijom i zidara.

Postoji trend rasta tražnje i za radnom snagom VII stepena stručne spreme (rast od 48% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Najveći rast tražnje je uočen kod diplomiranih inženjera geodezije (rast od 368% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu).

Na osnovu podataka Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (ZZZCG) o ponudi radne snage⁸², evidentan je kontinuirani pad ponude radne snage IV stepena stručne spreme (pad od 46% u 2008.godini u odnosu na 2005. godinu). Najveći pad ponude je uočen kod građevinskog tehničara

⁸¹ Obrazovanje u građevinarstvu- problematika deficita radne snage, Privredna komora CG, Februar 2009

⁸² Ponuda radne snage se prikazuje kroz broj nezaposlenih radnika građevinske struke.

za niskogradnju (85% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Zatim slijede geodetski tehničar (66%) i građevinski tehničar za visokogradnju (62%). Postoji i trend kontinuiranog pada ponude radne snage III stepena stručne spreme (pad od 40% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Najmanja ponuda uskospecijalizovanih građevinskih zanimanja je izražena kod asfaltera, gipsara, fasadera, podopolagača, betoniraca i armirača.

Uočen je i pad ponude radne snage VII SSS (pad od 36% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Najmanja ponuda radne snage VII stepena stručne spreme je uočena kod diplomiranih inženjera geodezije.

Što se tiče kvaliteta radne snage zaposlenih u građevinarstvu, 73% poslodavaca su zadovoljni, a 21% su djelimično zadovoljni. Međutim, 35% ovih poslodavaca izjavljuje da su zadovoljni kvalitetom kadrova na evidenciji Zavoda, 37% su djelimično zadovoljni, a 22% su nezadovoljni.⁸³

Problem deficitarnosti u Crnoj Gori rješavan je “**uvozom radne snage**”. Poslodavci već duži niz godina, iako je sve više izraženija potreba za radnom snagom, očekuju da kadrovi u sve većem broju i sa više znanja i sposobnosti budu na raspolaganju samo u toku sezone. Nedovoljan broj potrebne radne snage u toku sezone može se tretirati kao deficit privremenog karaktera, koji je jedino moguće riješiti angažovanjem lica iz susjednih zemalja, što poslodavci i primjenjuju zadnjih 2-3 godine, jer znaju da iz obrazovnih institucija kadrovi sporo pristižu na tržište rada.

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje, od ukupnog broja nerezidenata u 2008. godini najviše ih je bilo angažovano u sektoru građevinarstva (24.165 što je 41,83%), pri čemu postoje nezvanične procjene da je taj broj iznosio i do 40.000. U 2008. godini, oko 45% nerezidenata koji rade u građevinarstvu bilo je angažovano iz Srbije, 25% iz Bosne, 20% iz Makedonije i 10% iz ostalih zemalja regiona. Postoji trend kontinuiranog rasta broja angažovanih nerezidenata u sektoru građevinarstva (rast od 1010% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu).

Na osnovu člana 6 Zakona o zapošljavanju i radu stranaca („Službeni list CG“, broj 22/08), Vlada Crne Gore je donijela **odluku o utvrđivanju broja radnih dozvola za strance za godinu**. Kvota za 2009. godinu iznosila je 39.450, od toga je 34.300 dozvola za sezonski rad stranaca, a od tih dozvola 13.500 je za sezonske poslove u oblasti građevinarstva.

Prema izvještaju ZZZCG o broju izdatih dozvola za zapošljavanje i rad stranaca u period od 1. januara do 3. jula 2009. godine, izdato je 2588 dozvola za sezonski rad i 1466 dozvola za zapošljavanje u oblasti građevinarstva. Najveći broj dozvola izdat je u Podgorici, zatim u Budvi, Herceg Novom i Nikšiću.

U sklopu izrade Strategije, izvršena je anketa u građevinskim preduzećima u Crnoj Gori. Veoma je mali broj preduzeća koji su odgovorili na anketu, svega 22. Analizirajući odgovore u upitnicima može se konstatovati:

- u 50% preduzeća planira se povećanje broja zaposlenih,
- u više od 50% preduzeća preduzimaju se mjere za podizanje kvalifikacionog nivoa zaposlenih,
- nedostatak radne snage postoji u 56% anketiranih preduzeća, od toga 77% se odnosi na nedostatak diplomiranih građevinskih inženjera, 23% na inženjere. Građevinski tehničari nedostaju u 33% slučajeva (u pojedinim preduzećima nedostaju i inženjeri i tehničari).
- broj zaposlenih po svim stepenima obrazovanja se neznatno povećava poslednje 4 godine.
- najveći je broj zaposlenih sa III stepenom obrazovanja (KV), zatim PKV, onda diplomiranih inženjera, zatim tehničara a najmanje inženjera (VI SSS)

8.2.5. Uticaj obrazovanja na smanjenje deficitarnosti

Obrazovanje i obuka kako nezaposlenih tako i zaposlenih lica je mjera za ublažavanje nesklada ponude i tražnje na tržištu rada i otklanjanje deficitarnosti pojedinih zanimanja, a u tom smislu primarno je pravilno planiranje obrazovanja. U 2008. godini u Crnoj Gori u svim godinama u srednjem stručnom obrazovanju u (široj) oblasti građevinarstva upisano je ukupno 5896 učenika,

⁸³ Analiza deficitarnih zanimanja u Crnoj Gori, Zavod za zapošljavanje CG, Podgorica, maj 2008

čime se samo ublažava deficitarnost stručnih kadrova III i IV stepena. Od toga, najviše upisanih je u centralnom regionu, oko 66%, u sjevernom oko 24%, a samo 10 % u južnom regionu.

Prema podacima Statističkog godišnjaka za 2008. god. na Građevinskom fakultetu studira 300 studenata, na Arhitektonskom fakultetu 211 a na Geodeziji, 45 studenata. Prema analizi dinamike diplomiranja, potreba od 123 diplomiranih građevinskih inženjera biće zadovoljena tek za 6 godina, pod uslovom da se u međuvremenu potražnja ne poveća. Kod diplomiranih inženjera arhitekture situacija je znatno bolja, jer momentalna potražnja tržišta iznosi 36, a godišnje diplomira u prosjeku po 15 do 20 studenata.

Kod strukture i dinamike produkcije radne snage iz sistema redovnog obrazovanja, treba imati u vidu i okolnost da, od ukupnog broja sada upisanih učenika, školovanje u okviru određenog stepena, završi 80-85%, kao i da oko 60% njih, nakon toga, nastavlja školovanje u višem stepenu istog, sličnog ili drugog zanimanja. To znači da će, svega oko 40% od sada upisanog broja učenika srednjih škola, tek kroz 4 ili više godina biti radno raspoloživo, odnosno, okončati školovanje u okviru određenog zanimanja a da će, isto tako, oko 40% njih koji su nastavili školovanje na fakultetima, biti radno raspoloživo za 5 - 7 godina tj. nakon okončanja studija.

Programi Zavoda za zapošljavanje iz oblasti stručnog osposobljavanja i obuke nezaposlenih lica, već sedam godina ublažavaju nesklad između ponude i potražnje na tržištu rada. Ovim programima obuhvaćeno je preko 20.000 nezaposlenih lica i sasvim je izvjesno da se i u narednom periodu moraju intenzivirati mjere za unapređenje kvaliteta radne snage u cilju veće prilagodljivosti potrebama potražnje. U 2007. godini za potrebe poznatog poslodavca obukom za rad u građevinarstvu pripremljeno je 131 lice, dok je za potrebe tržišta rada pripremljeno 258 lica.

8.3. PRAVCI DJELOVANJA

Posljednjih godina razvoj ljudskih resursa je predmet mnogih proučavanja i analiza širom Evrope. Na to su, svakako, uticali novi prodori informacione tehnike i tehnologije, promjene na tržištu rada, trendovi i potrebe u sferi zapošljavanja, promjene u ekonomiji, društvene i političke okolnosti. Analitičari su osnovni akcenat stavili na uspostavljanju takvog obrazovanja i osposobljavanja polaznika u kome bi oni sticali vještine, znanja i kompetencije koje će im omogućiti bolje i fleksibilnije prilagođavanje novim uslovima rada, novim vrstama poslova i različitim okolnostima u kojima se rad odvija.

Evropska unija je postavila ciljeve za obrazovanje i obuku za 2010, koji slijede Lisabonsku strategiju razvoja konkurentnosti Evrope. Evropska unija nema za cilj usklađivanje obrazovnih sistema zemalja članica, već smatra da je obrazovanje jedan od osnovnih elemenata u izgradnji dobrobiti i razvoja u Evropi. Trenutno su u svim zemljama članicama, kao i zemljama u procesu integracije, u toku procesi i napor na povećanju transparentnosti i zajedničkih okvira za stručno i profesionalno obrazovanje i obuku, kao i za visoko obrazovanje. Razvoj obrazovanja, koherentnost i realnost u obrazovnim politikama od najveće su važnosti ne samo za obrazovni sektor u Crnoj Gori, nego i za proces integracije u Evropsku Uniju.

U cilju formiranja adekvatne strukture radne snage u oblasti građevinarstva neophodno je slediti principe održivog razvoja i u tom pravcu definisane preporuke za razvoj obrazovnog procesa. Ove preporuke nalažu da obrazovanje treba da bude:

- usaglašeno sa momentalnim ali i budućim potrebama tržišta rada,
- dostupno svima: učenicima, odraslima, licima sa posebnim potrebama, nezaposlenima,
- doživotno – kroz razne oblike usavršavanja u struci
- fleksibilno - mobilnost unutar i izvan sistema,
- efektivno – da omogući dostizanje željenog nivoa kvalifikacija,
- zasnovano na saradnji i partnerstvu i da uključi sve relevantne partnere u razvoju, upravljanju, implementaciji i kontroli;
- integrativni dio ukupnog sistema kvalifikacija - svaki nivo mora da priprema za sledeći nivo i da obezbedi prolaz iz obrazovanja u osposobljavanje i nazad;
- racionalno - da optimalno koristi raspoložive resurse,
- funkcionalno –jednostavno u pogledu organizacione strukture,

- usmjereno ka postizanju održivog razvoja.

Stručno obrazovanje i obuka radne snage treba da pruže svakom pojedincu mogućnost pune socijalne participacije, unapređivanje kvaliteta života, lični izbor, zapošljavanje, mogućnost kontinuiranog profesionalnog razvoja i mogućnost kvalitetnijeg života u zdravoj životnoj sredini.

Pravci djelovanja u okviru STRATEŠKOG OPREDJELJENJA 6 FORMIRANJE ADEKVATNE STRUKTURE RADNE SNAGE U OBLASTI GRAĐEVINARSTVA	
1	Dovršavanje procesa reforme obrazovanja naročito u pogledu sistema nacionalnog okvira kvalifikacija 1.1 Izrada zakona o nacionalnom okviru kvalifikacija i stvaranje uslova za razvoj kvalifikacija baziranih na ishodima učenja. Donošenje nacionalne klasifikacije zanimanja, zasnovane na Internacionalnom standardu klasifikacije zanimanja (ISCO-88).
2	Povećanje javnih izdvajanja za obrazovanje i razvoj ljudskih resursa i njihovo pravilno usmjeravanje 2.1 Uvođenje politike i podsticajnih mjera koje će stimulisati veća privatna ulaganja (smanjenje carine na uvoz, smanjenje PDV-a...). 2.2 Povećanje javnih izdvajanja za inicijalno i kontinuirano obrazovanje.
3	Razvoj srednjeg i višeg stručnog obrazovanja u cilju prevazilaženja problema deficitarnosti kadrova za određene profesije i unapređenje struke uvođenjem novih metoda i tehnologija 3.1 Uspostavljanje aktivnije saradnje socijalnih partnera sa nadležnim ministarstvom pri definisanju /određivanju potrebnih programa srednjeg i višeg stručnog obrazovanja. Ovom mjerom će se smanjiti potreba naknadnih obuka. 3.2 Sprovođenje detaljne analize o potrebama tržišta rada i deficitarnim zanimanjima po regionima. 3.3 Otvaranje stručnih škola (javnih ili privatnih), ili otvaranje odjeljenja za deficitarne struke u postojećim školama, posebno u sjevernom regionu. 3.4 Priprema obrazovnih programa i osposobljavanje nastavnika za realizaciju programa deficitarnih zanimanja. 3.5 Priprema i akreditacija novih specijalističkih programa za aseizmičko projektovanje i planiranje prostora. 3.6 Obezbjedeње materijalnih sredstava za razvoj i opremanje obrazovnih ustanova (nastavna pomagala, knjige, kompjuterska oprema, laboratorije).
4	Usklađivanje upisne politike sa potrebama tržišta rada i strateškim opredjeljenjima razvoja Crne Gore. Popularizacija građevinske struke kod učenika 4.1 Uspostaviti mehanizme profesionalne orijentacije, savetovanja i informisanja. 4.2 Obezbjedeње sredstava za fondove za stipendiranje ili kreditiranje učenika i studenata koji se obrazuju za deficitarna zanimanja. 4.3 Promovisanje struke preko javnih prezentacija, brošura, medija i sl, kako bi se razbila fama da je građevinarstvo neatraktivna profesija zbog toga što traži težak fizički rad, da je slabo plaćeno itd.
5	Uključivanje obrazovanja odraslih i dalji razvoj ljudskih resursa kao sastavni dio politike obrazovanja i kao preduslov za produženje ovlašćenja i licenci za rad 5.1 Analiza potrebe za specifičnim obukama i organizacija obuka. 5.2 Specijalne obuke za: prijavljivanje međunarodnih projekata, primjenu FIDIC-a, Eurocodove, Prostornog planiranja sa aspekta seizmičke bezbjednosti i sl.

6 Sprovođenje aktivnosti na podizanju svijesti kod poslodavaca i menadžera u kompanijama o važnosti daljeg ulaganja u razvoj ljudskih resursa i stvaranju organizacija koje uče

- 6.1 Organizovanje seminara, kurseva, radionica, koji omogućavaju razvoj ključnih kompetencija (jezička i informatička pismenost, preduzetništvo, komunikacijske sposobnosti i dr.) za zaposlene.
- 6.2 Razvoj mehanizama koji podstiču zaposlene na kontinuirano dodatno obrazovanje i osposobljavanje.

7 Uvođenje programa obrazovanja za dokvalifikaciju, prekvalifikaciju, usavršavanje i specijalizaciju, obrazovanje uz rad i druge oblike obrazovanja, u skladu sa definisanim potrebama na tržištu rada. Prioritet treba dati obuci i prekvalifikaciji za poznatog poslodavca

- 7.1 Izrada planova i programa za potrebnu dokvalifikaciju, prekvalifikaciju, usavršavanje ili specijalizaciju, ne samo zbog smanjivanja deficitarnosti postojećih profesija, već i zbog inovacije znanja zbog tehnoloških i naučnih unapređenja.
- 7.2 Podsticanje potencijalnih kandidata za obuku, ili prekvalifikaciju, posebnim popularnim mjerama (plaćeni troškovi programa, obezbjeđivanje naknade za vrijeme trajanja programa, obezbjeđivanje radnog mjesta nakon završetka programa).

8 Postepeno povećanje broja i kvaliteta radne snage sa visokim i postdiplomskim obrazovanjem

- 8.1 Povećanje broja upisanih studenata u visokobrazovne institucije koje obrazuju kadar za potrebe građevinarstva.
- 8.2 Povećanje efikasnosti studiranja, što podrazumjeva veću prohodnost.
- 8.3 Povećanje zastupljenosti praktičnog rada (prakse) i učestvovanje studenata u naučno-istraživačkom radu.

9 Uvođenje principa održivog razvoja u srednjem i visokom obrazovanju

- 9.1 Izučavanje u srednjim školama i fakultetima sadržaja, vezanih za održivi razvoj, kao što su zaštita životne sredine i primjena novih, ekoloških i obnovljivih građevinskih materijala.
- 9.2 Priprema i akreditacija novih studijskih programa iz oblasti energetske efikasnosti objekata.

10 Uspostavljanje bolje koordinacije na području istraživanja i razvoja putem partnerstva relevantnih učesnika: pojedinaca, kompanija, socijalnih partnera i vlasti

- 10.1 Osnivanje istraživačkog centra za održivi razvoj građevinarstva, za praćenje, razvoj i primjenu novih metoda i tehnologija, za energetske efikasnost, te usmjeravanje građevinske industrije ka proizvodnji novih, kvalitetnijih, jeftinijih proizvoda, materijala, prefabrikovanih elemenata, opreme i industrijalizacije.
- 10.2 Iniciranje, podrška, identifikovanje partnera i priprema kvalitetnih istraživačkih projekata.

11 Iniciranje korišćenja sredstava EU fondova pri kreiranju zajedničkih projekata (socijalnih partnera) koji podržavaju podizanje kvaliteta i dostupnosti učenja mladih i odraslih

- 11.1 Prijava TEMPUS projekata koji se odnose na reforme studijskih programa, reforme univerzitetskog menadžmenta, strukturne reforme visokoobrazovnog sistema, kao i projekte koje se odnose na uticaj visokog obrazovanja na društvo u celini.
- 11.2 Korišćenje programa kao što su: ERASMUS MUNDUS, BASILIUS, CEEPUS i dr. za ostvarivanje mobilnosti nastavnog kadra i studenata.

12 Obezbeđenje učestvovanja strukovnih udruženja (Savez arhitekata, Udruženje geodeta, Savez inženjera i tehničara i Inženjerske komore) u procese doživotnog učenja i stručnog usavršavanja, kao jedna od mjera i uslova za produženje ovlašćenja i licenci

- 12.1 Organizovanje kurseva, stručnih predavanja, simpozijuma i seminara od strane ovih udruženja, sa ciljem doživotnog obrazovanja građevinara.
- 12.2 Obezbeđenje mehanizma za obaveznost učešća na stručnim predavanjima, seminarima i simpozijuma. Moguće rešenje je da učestvovanje bude uslov za dobijanje ili za produženje ovlašćenja za rad.

9. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 7 RAZVOJ INDUSTRIJE GRAĐEVINSKIH MATERIJALA BAZIRAN NA PRINCIPIMA ODRŽIVOG RAZVOJA

9.1. UVOD

Analiza industrije građevinskih materijala obuhvata građevinske materijale koje svi izvođači građevinskih radova (građevinska i negrađevinska preduzeća) koriste za gradnju objekata, za održavanje, rekonstrukciju i ostale građevinske radove. Obuhvaćeni su mineralni resursi, drvene rezerve i značajniji građevinski proizvodi, za koje je data aproksimativna proizvedena količina za 2007. godinu. Pri tom treba napomenuti da su svi podaci o eksploataciji mineralnih resursa, koncesijama i proizvodnji dobijeni na osnovu dokumentacije ili su procijenjeni, što je posljedica slabog odziva na poslate upitnike za anketiranje kod preduzeća i opština. Utvrđena je značajna diskrepancija u različitim izvorima podataka, što ukazuje na potrebu sofisticiranije evidencije.

Trenutno je mali broj preduzeća koje proizvode građevinske materijale, jer se veći dio materijala, naročito za završne radove u građevinarstvu, uvozi. Crna Gora u kvalifikaciji po bruto nacionalnom dohotku spada u svjetske države sa ekonomijom koja ima gornje-srednji dohodak \$3706 - \$11455.⁸⁴ U toku 2007. dostignut je rast bruto domaćeg proizvoda (BDP) od 7.5%, što je više od svih zemalja u regionu (Albanija 6%, Srbija 7.3%, Bugarska 6.2%, Hrvatska 5.8%, Makedonija 5%, Slovenija 6.1%).⁸⁵ Industrija građevinskih materijala ima veliki doprinos u poboljšanju kvaliteta života. Građevinarstvo, građevinski materijali i pridružne usluge čine približno 10% BDP-a.

U Crnoj Gori građevinski materijali predstavljaju značajan dio njenog ukupnog robnog uvoza. To je prevashodno posledica značajnog investicionog ciklusa koji je poslednjih godina zahvatio Crnu Goru. Naime, procentualni udio uvoza građevinskih materijala u ukupnom robnom uvozu Crne Gore se kretao od 10,86% u 2006., 12,91% u 2007. do 15,66% u 2008. godini.⁸⁶ U 2008. godini je bio najveći uvoz portland cementa, aluminatnog cementa, cementa od zgure, supersulfatnog cementa. Najveći porast uvoza, u odnosu na 2006. godinu, u 2008. je kod proizvoda od gvožđa i nelegiranog čelika, dok se pad uvoza primjećuje kod naftnog koksa i bitumena od nafte, iako i dalje ostaje na visokom nivou.

Takođe, građevinski materijali predstavljaju značajan dio ukupnog robnog izvoza Crne Gore (procentualni udio izvoza građevinskih materijala u ukupnom robnom izvozu Crne Gore se kretao od 13,81% u 2006., 19,27% u 2007. do 24,42% u 2008. godini). U robnoj strukturi izvoza tri najvažnija izvozna proizvoda aluminijum i proizvodi od aluminijuma, gvožđe i čelik, mineralna goriva i mineralna ulja su predstavljali dvije trećine robnog izvoza (67%). Ovo ukazuje na vrlo malu raznolikost izvoza, kao i na činjenicu da je struktura izvoza loša, jer tri najvažnija izvozna proizvoda, koja predstavljaju dvije trećine robnog izvoza, su sirovine.

Objekti i konstrukcije mijenjaju prirodu, funkciju i izgled države. Izgradnja, upotreba, rekonstrukcija i održavanje, kao i rušenje konzumiraju energiju i resurse, i generišu veliku količinu otpada. Ekonomski, socijalni i efekti po životnu okolinu, koji mogu biti rezultat efikasnije i održivije građevinske industrije, potencijalno su veliki. Ciljevi današnje industrije građevinskih materijala treba da budu: postizanje višeg rasta sa smanjenjem zagađivanja i upotrebe resursa, kao i bolje zaštite životne okoline, minimiziranje njenog uticaja na potrošnju energije i prirodnih resursa, korišćenje eko-materijala i godišnje obnovljivih lokalno dostupnih materijala, poput slame, biomase, drveta itd.

⁸⁴ World Bank country classification, List of economies, July 2008.

⁸⁵ The World Fact Book, CIA, 21 August 2008.

⁸⁶ Studija "Mogućnosti razvoja industrije građevinskog materijala u Crnoj Gori", jun 2009, Podgorica.

9.2. ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA

9.2.1. Mineralni resursi

U Crnoj Gori je otkriveno 78 različitih vrsta metalčnih, nemetalčnih i energetskih mineralnih sirovina, od kojih je 15 do sada eksploatisano⁸⁷. Dokazano je 13 vrsta nemetalčnih mineralnih sirovina od ekonomskog značaja. Povremeno je do sada otkopavano ili korišćeno 10 vrsta.

9.2.1.1. Arhitektonsko-građevinski kamen

Najznačajnija nemetalčna mineralna sirovina u Crnoj Gori je arhitektonsko-građevinski ili ukrasni kamen. Do sada je pronađeno 20 ležišta i oko 25 pojava od ekonomskog značaja ove mineralne sirovine. Ova nalazišta su zastupljena u svim regionima Crne Gore, što je sa aspekta ravnomjernosti razvoja i mogućnosti zapošljavanja od posebnog značaja.

Proizvodnja i korišćenje ukrasnog kamena u Crnoj Gori imaju veoma dugu tradiciju. Oko dvije trećine teritorije izgrađeno je od karbonatnih stijena, od kojih su brojne vrste našle primjenu u dekorativnim svrhama u građevinarstvu i arhitekturi, spomeničkoj i sakralnoj umjetnosti, proizvodnji galanterije i drugim svrhama. Posebno su značajni mermeri, mermerasti krečnjaci raznih boja, dolomitični krečnjaci, brečasti krečnjaci, breče, dolomiti i bigar. Značaj ovog prirodnog resursa ogleda se i u velikoj raznovrsnosti tipova kamena po boji, strukturi, teksturi, mogućnostima obrade i tehničkim karakteristikama, pa samim tim i širokom polju njihove primjene. Geološka istraživanja ukrasnog kamena najčešće su bila na prospekcijskom nivou, a rjeđe su primjenjivana istražna bušenja i drugi radovi sa ciljem dokazivanja bilansnih rezervi.

Podaci o poziciji ležišta po regionima i kapacitetima istih uzeti su iz Prostornog Plana Crne Gore⁸⁷, ali nakon javne rasprave usaglašeni su sa podacima datim u Studiji "Mogućnosti razvoja industrije građevinskog materijala u Crnoj Gori"⁸⁶.

Prema ovim podacima najznačajniji teren sa aspekta AGK (arhitektonsko-građevinski kamen) je teren između Podgorice i Nikšića (srednji region), odnosno šire područje Bjelopavlića, koje je još prije skoro pola vijeka prepoznato i izdvojeno kao rudni reon ukrasnog građevinskog kamena. Tu su nalazišta: Maljat, Klikovače, Visočica, Jovanovići, Kriva ploča, Suk, Vinići i Radujev krš, sa geološkim rezervama stijenske mase od oko 1,5 miliona m³. U području Kolašina poznata su ležišta Gradina i Skrbuša sa preko 2 miliona tona m³ stijenske mase. Perspektivna nalazišta krečnjaka, breča, mermera i vulkanskih stijena konstatovana su u okolini Andrijevice na više lokacija, čije su rezerve procijenjene na preko 2 miliona m³. Na teritoriji opštine Nikšić potencijali ukrasnog kamena konstatovani su u karbonatnim formacijama na više lokacija. Ukrasni kamen je jedino istraživao u Lipovoj ravni, gdje su proračunate geološke rezerve od oko 2 miliona m³, dok se u ostalim nalazištima rezerve procjenjuju na preko 5 miliona m³. U području Pljevalja, prema dosadašnjim podacima, za ukrasni kamen najznačajnija je karbonatna formacija na lokacijama: Kalušići, Carevo Polje, Štur i dr. Takođe se ocjenjuje da trijaski mermerasti krečnjaci u ataru Mijakovića, predstavljaju potencijalnu sirovinu za dobijanje ukrasnog kamena.

Za pojedina ležišta ima dosta nepreciznih i zastarjelih proračuna, ali bez sumnje rezerve kamena u ovom području su vrlo velike, tim prije što se na drugim lokalitetima očekuje dokazivanje novih rezervi od ekonomskog značaja.

Karbonatni kompleks je u Crnoj Gori zastupljen duž priobalnog pojasa. Na ovom području je utvrđeno nekoliko ležišta i konstatovano više pojava različitih formacionih tipova ukrasnog građevinskog kamena. Geološki potvrđene rezerve su oko 2.5 miliona m³, a perspektivne rezerve su oko 8.5 miliona m³ (Studija mogućnosti razvoja IGM, str. 61).

U Boki Kotorskoj za ukrasni kamen poseban značaj imaju tankoslojeviti i pločasti rumenkasti krečnjaci, koji su poznati pod komercijalnim nazivom "bokit". Rezerve "bokita" u Gornjoj Lastvi kod Tivta iznose 570.000 m³, a perspektivne rezerve u Kamenarima (kod Herceg Novog) i Đurićima procijenjene su na preko 6 miliona m³. Ovaj kamen je eksploatisan povremeno iz ležišta Kamenari, ali i nekontrolisano na širem prostoru. Zbog izuzetne dekorativnosti i drugih fizičko-mehaničkih

⁸⁷ Prostorni plan Crne Gore

svojstva smatra se da ukrasni kamen “bokit” treba zaštititi kao resurs od posebnog nacionalnog značaja, te zakonski propisati uslove njegove eksploatacije, korišćenja i upotrebe.

U geološkoj dokumentaciji figurišu podaci o dokazanim geološkim rezervama ukrasnog kamena u Crnoj Gori od oko 15 miliona m³. Perspektivne rezerve procjenjuju se na blizu 50 miliona m³ stijenske mase. Naime, činjenica je da je skoro svako ležište nedovoljno istraženo i da najčešće nije ni okontureno, što stvara prostor za dokazivanje novih rezervi, kao i to da faza prikupljanja podataka o mineralno – sirovinom potencijalu ukrasnog kamena u Crnoj Gori još uvijek traje, te da su realni resursi mnogo veći u odnosu na ovde iskazane.

Arhitektonsko-građevinski kamen, se eksploatiše u 6 majdana (Studija Mogućnosti razvoja IGM, str. 59): na prostoru Spuža (3), Danilovgrada (1), Ulcinja (1) i Tivta (1). U periodu 1997-2006. godina, proizvedeno je ukupno 48000 m³ industrijskih blokova, odnosno prosječno godišnje 5000 m³. Sa prostora Spuža (Visočica, Maljat, Klikovače) proizvodnja blokova učestvuje sa procentom od 96%. Ukupna eksploatacija arhitektonsko-građevinskog kamena u Crnoj Gori u 2007. god. je oko 13500 m³.

9.2.1.2. Bigar

Zbog izuzetno povoljnih fizičkih, tehničkih i dekorativnih karakteristika, ova mineralna sirovina se od davnina koristi kao građevinski materijal. U Crnoj Gori poznata su ležišta bigra: Tavani (Podmalinsko), Zukva, Gornja Lijeska i Zbljevo. U ležištu Tavani, koje se nalazi u ataru sela Podmalinsko na lijevoj strani rijeke Bukovice, dokazane su rezerve od 275.000 m³ stijenske mase, odnosno 116.000 m³ blokova. Sa desne strane Bukovice, u blizini manastira “Podmalinsko” nalazi se ležište Zukva koje je praktično otkopano za potrebe oblaganja Hrama Hristovog Vaskrsenja u Podgorici, kao i u druge svrhe. Ležište Gornja Lijeska nalazi se 2,5 km zapadno od Tomaševa (kod Bijelog Polja) gdje su proračunate rezerve C₁ kategorije od 94.000 m³ stijenske mase, a perspektivne rezerve su procijenjene na 150.000 m³. U blizini ovog ležišta konstatovana je pojava bigra koja nije istraživana. Takođe nalazište bigra u Zbljevu, u ataru sela Komine (kod Pljevalja), nije istraživano niti su rezerve procjenjivane.

Iz navedenog se vidi da su nalazišta bigra u Crnoj Gori sa ukupnim rezervama od oko 400.000 m³ stijenske mase. Imajući u vidu izuzetne fizičke i tehničke karakteristike ove mineralne sirovine i na kraju zbog njene istorijske vrijednosti, trebalo bi posebnim zakonskim propisima regulisati eksploataciju upotrebe bigra samo za objekte od kulturno-istorijskog i nacionalnog značaja na isti način kao i ukrasnog kamena “bokita”.

9.2.1.3. Tehnički građevinski kamen

Ova mineralna sirovina u Crnoj Gori praktično ima neograničen potencijal. Skoro dvije trećine površine Crne Gore čine krečnjaci, dolomiti i magmatske stijene koje se koriste za ovu proizvodnju. I pored toga, proizvodnja tehničko-građevinskog kamena, još uvijek je skromnih razmjera i vrši se u 13 kamenoloma, odnosno ležišta. Eksploatacija se vrši površinskim načinom, na kopovima brdskog tipa, uglavnom uz primjenu bušačko-minerskih radova. Najveći broj kamenoloma nalazi se na Crnogorskom primorju (7) zatim u sjevernom dijelu Crne Gore (4), a najmanje u centralnom dijelu (2). Njihove lokacije najčešće su uslovljene mjestom investicionih objekata za čiju gradnju su i otvoreni. Samo u jednom od ovih kamenoloma eksploatiše se vulkanska stijena, a u svim ostalim koriste se krečnjak i dolomitični krečnjak (rijetko dolomit).

Rezerve tehničko-građevinskog kamena istraživane su u 25 ležišta, od kojih je samo jedno ležište (Štitarica kod Mojkovca) izgrađeno od vulkanskih stijena keratofirskog sastava. U jednom ležištu (Brajici kod Budve) dolomiti su mineralna sirovina, a sva druga ležišta izgrađena su od krečnjaka. Ukupno do sada utvrđene geološke rezerve krečnjaka iznose oko 43.5 miliona m³ ⁽⁸⁷⁾, a vulkanskih stijena svega 700.000 m³. Tehničko-građevinski kamen karbonatnog sastava u istraženim ležištima je dobrog kvaliteta, ali rijetko i vrhunskog koji bi odgovarao najstrožijim zahtjevima za habajuće slojeve puteva sa velikim opterećenjem ili za brze pruge. Ležišta takvog kamena mogu se naći u vulkanskim stijenama područja Crne Gore, kao i u karbonatnim formacijama Iloferita gornjeg trijasa u središnjoj Crnoj Gori i gornjokredne krečnjačko-dolomitske formacije na Lušnici i u okolini Ulcinja. Ukupna eksploatacija tehničkog kamena u 2007. godini iznosila je oko 1.175.000 m³.

9.2.1.4. Šljunak i pijesak

Šljunak i pijesak u Crnoj Gori javljaju se u dva vida: kao aluvijalni sedimenti u koritima rijeka i u vidu moćnih glaciofluvijalnih naslaga u kraškim poljima, uvalama i na visokoplaninskim terenima. Šljunak i pijesak iz korita rijeka eksploatišu se na oko 50 lokacija, odnosno pozajmišta, od kojih je najveći broj, oko 30, u koritu Morače, zatim na šest ležišta rijeke Cijevne, dok se u koritu Lima koristi 10, a rijeke Gračanice (kod Nikšića) 2 ležišta. Iz dva ležišta na ušću rijeke Bojane u Jadransko more koristi se vrlo fin pijesak ujednačenog granulometrijskog, mineralnog i hemijskog sastava za različite građevinske svrhe.

Na vodotocima u Crnoj Gori nijesu sprovedena detaljna osmatranja i mjerenja u cilju definisanja godišnje produkcije šljunka i pijeska (vučnog nanosa). Međutim, na bazi raspoloživih podataka i dosadašnjih djelimičnih istraživanja došlo se do procjene da godišnja produkcija nanosa na vodotocima u Crnoj Gori iznosi od 350.000 m³ do 450.000 m³ što zavisi od hidroloških prilika.

I pored toga što su ležišta šljunka i pijeska u koritima rijeka djelimično obnovljiva mineralna sirovina, ima se utisak da intenzivna i nekontrolisana eksploatacija, a naročito u karstnim terenima, može da ugrozi prirodni tok rijeke (zbog povećanja karstifikacije) i ambijentalne sadržaje i vrijednosti. Za očekivati je da će se ubuduće sa više opreza prilaziti problematici korišćenja šljunka i pijeska u koritima rijeka.

9.2.1.5. Opekarske gline

U Crnoj Gori nalazišta opekarskih glina su uglavnom vezana za neogene jezerske ugljonošne basene u sjeveroistočnoj Crnoj Gori ili su kao aluvijalne naslage nastale od glinovitog materijala spiranog sa okolnih alumosilikatnih terena. Prvom genetskom tipu pripada pet ležišta u području Pljevalja (Maljevac, Kalušići, Đulina guka, Maoče i Mataruge) i jedno u Beranskom basenu (Jasikovac). Ekonomski manje interesantna aluvijalna ležišta glina dokazana su kod Bijelog Polja, Kolašina, Spuža, Tivta i Ulcinja. Dokazane rezerve opekarskih glina u ležištima pljevaljskog ugljonošnog basena iznose nekoliko desetina, a perspektivne nekoliko stotina miliona tona, a naročito u basenu Maoče. Rezerve glina u ležištu Jasikovac su 1,3 a perspektivne 2,1 miliona tona. U ležištima glina aluvijalnog tipa rezerve iznose oko 15, a perspektivne oko 5 miliona tona.

Poslije Drugog svjetskog rata na prostoru Crne Gore bilo je podignuto čak 12 ciglana, od kojih je znatan dio zatvoren nakon probne proizvodnje, a duži period su funkcionisale ciglane u: Bijelom Polju, Beranama, Pljevljima, Tivtu, Blatini (Kolašin), Lazinama i Spužu (okolina Danilovgrada). Trenutno ne postoji nijedna ciglana u Crnoj Gori (nema proizvodnje opekarskih proizvoda), pa se ne eksploatišu ni glina (nema koncesija) i pored postojanja prirodnih i infrastrukturnih uslova za uspješan i dugoročan razvoj ove industrijske grane. Na osnovu navedenog, proizilazi da postoje prirodni uslovi za stabilan razvoj opekarske industrije u Crnoj Gori. U Pljevljima, s obzirom na veliku sirovinску osnovu cementnih laporaca kao i glina opravdano se može locirati industrijski kombinat za proizvodnju cementa i cigle. Eventualnom izgradnjom željezničkog priključka na prugu Beograd-Bar, budući kombinat imao bi široki areal plasmana proizvoda.

9.2.1.6. Cementni laporac

Proizvodnja cementa u Crnoj Gori vezana je za izgradnju fabrike cementa u Pljevljima u periodu 1970-1975. god. i njen rad od 1976. do 1988. god. kada je zatvorena i potom likvidirana. Za 13 godina rada ove fabrike sa 10-50% kapaciteta proizvedeno je 1,66 miliona tona cementa, marke PC-450 i PC-350. Od sirovina je korišćen laporac iz krovinskih etaža površinskog kopa "Potrlica" i tuf sa površinskog kopa "Jugoštica". Aditivi, gips i kvarcni pijesak, nabavljani su sa tržišta Bosne i Srbije. Rad cementare u Pljevljima zasnivao se na relativno dobro istraženim i ispitanim rezervama laporca, u iznosu od 93 miliona tona A+B+C₁ kategorije, u ležištu Potrlica i Durutovići – istok. Eksploatacija cementnog laporca bila je u funkciji razvoja rudarskih radova na otkriveni i otkopavanju uglja.

Za posljednjih 12 godina došlo je do otkopavanja značajnog dijela laporca iz ovog ležišta i njegovog deponovanja na različita odlagališta. U ležištima Kalušići, Rabitlje, Grevo i Radosavac ukupne procijenjene rezerve laporca su 28,3 miliona tona. Cementni laporci u Pljevaljskom basenu i dalje predstavljaju siguran i kvalitetan mineralni potencijal za dugoročni razvoj cementne

industrije. Ležište cementnih laporaca Gradina kod Spuža, sa rezervama od oko 30 miliona tona, kao i ležište Donja Klezna kod Ulcinja, sa procijenjenim rezervama od oko 20 miliona tona, trebalo bi detaljnije istražiti, kako bi se realno sagledala mogućnost i uslovi njihovog korišćenja za potrebe cementne industrije. Sve ovo ukazuje na potrebu ozbiljnog razmatranja izgradnje kapaciteta za proizvodnju cementa u područjima utvrđenih rezervi. Treba nastaviti i aktivnosti započete početkom sedamdesetih godina prošlog vijeka oko izgradnje cementare na značajnim rezervama laporaca Gradine kod Spuža i Zlatice kod Podgorice.

9.2.1.7. Bijeli boksit

Bijeli boksiti sedimentnog tipa su u prirodi rijetka mineralna sirovina. Jedinstveno Crna Gora ima ležišta bijelih boksita u pravom smislu, dok se u Francuskoj javljaju mjestimično u krovinskom dijelu crvenih boksita. Oni su stvarani pod jedinstvenim uslovima i zakonitostima na prostoru od 800 km². Više od stotinu nalazišta, odnosno ležišta i pojava ove mineralne sirovine, identifikovano je na prostoru od preko 1000 km² zapadne Crne Gore između Nikšićkog polja, Čeva, Dragalja, rijeke Trebišnjice i planine Golije.

Bijeli boksiti sa sadržajem gvožđa ispod 5% predstavljaju izvanrednu sirovinu za vatrostalnu industriju. Najveći dio otkopanih rezervi pripada upravo ovom tipu boksita čija je potražnja svojevremeno bila vrlo velika. Eksploatirati u ovim uslovima boksit, bez znatnih ulaganja, je veoma teško, što komplikuje mala zainteresovanost tržišta. Stanje rezervi bijelih boksita prilično je kontradiktorno, a uslovljeno je još uvijek nedefinisanim pitanjem upotrebe, odnosno namjene korišćenja ove mineralne sirovine. U bilansu mineralnih sirovina sa stanjem sa krajem 1988. godine, koje za ovu mineralnu sirovinu praktično nije izmijenjeno do danas, bilansne rezerve iznose 250.000 tona, vanbilansne oko 1,4 miliona tona a perspektivne rezerve 2,9 miliona tona. Pojedini autori rezerve bijelih boksita, međutim, procjenjuju na više desetina miliona tona.

Bijeli boksit u vatrostaloj industriji korišćen je dugi niz godina kao dodatak pečenim glinama za proizvodnju šamotnih opeka. Kasnije, od njega su dobijane opeke od čistog bijelog boksita i elektrotopljeni blokovi za staklarstvo. Eksperimentalno je dokazano da se bijeli boksiti mogu koristiti za dobijanje visokokvalitetnog elektrotopljenog mulita i vatrostalne vune, kao i za dobijanje ferosilicijuma. Krajem prošlog vijeka u Cetinju su proizvedeni ovi materijali i plasirani na tržištu, ali je pogon iz ekoloških problema zatvoren. Bijeli boksiti su interesantni i za proizvodnju abrazivnih materijala. Poznato je takođe da se ova mineralna sirovina koristi u industriji lafarž cementa, u industriji boja i lakova, kozmetici, hemijskoj industriji i dr. Manje količine bijelih boksita su izvezene u Zapadnu Evropu. Najznačajnije koncentracije bijelih boksita nalaze se u predjelima Bijelih Poljana, Budoša, zatim Trubjele, Trepče i Banjana, dok su manje pojave konstatovane na prostoru Crkvice, planine Njegoš i na potezu Krstac – Srijede. Nesumnjivo je da bijeli boksiti predstavljaju vrlo značajnu mineralnu sirovinu čija bi valorizacija u budućnosti morala biti kompleksna.

9.2.1.8. Bentonit

Najznačajnije koncentracije bentonita otkrivene su u primorskom dijelu Crne Gore iznad Petrovca na moru, lokalitet Bijelo polje, dok su nedovoljno istražene pojave konstatovane u Brajićima iznad Budve i u okolini Bara. U središnjem dijelu Crne Gore ekonomski interesantna nalazišta otkrivena su u dolini rijeke Bukovice, a na prostoru Pivske župe samo su konstatovane pojave bentonita, bez detaljnijih ispitivanja. Registrom mineralnih sirovina u Crnoj Gori obuhvaćena su 4 ležišta i pojave bentonita – 2 u blizini Petrovca, a 2 u blizini Šavnika. Utvrđene rezerve bentonita u ležištu Bijelo polje iznose 1,7 miliona tona rude. U susjednom ležištu Bijela Šuma procijenjene su perspektivne rezerve bentonita na 1,4 miliona tona. U ležištu bentonita Donja Bukovica, između Šavnika i Žabljaka, dokazane su rezerve od oko 730.000 t od kojih se oko 200.000 t tretiraju kao najkvalitetniji dio ležišta. Na lokalitetu Njive, procijenjene su perspektivne rezerve C₂ kategorije na oko 25.000 t. Rezerve bentonita u Pivi i u Primorju nijesu istraživane, kao ni procjenjivane. Eksploataciju bentonita iz rudnika "Bijelo Polje" vršilo je preduzeće "Bentonit" iz Petrovca od 1957. godine, a kasnije "Hempro" iz Beograda. Proizvodnja je obustavljena 1970. godine do kada je proizvedeno 164.000 t sirovog bentonita. Koncesiju za eksploataciju ovog ležišta dobilo je 1995. godine preduzeće "Monteks" iz Nikšića. U toku procesa eksploatacije i prerade, a na osnovu različitih ispitivanja, došlo se do zaključka da se bentoniti "Bijelog Polja" mogu uspješno koristiti u građevinarstvu kao isplaka za bušenja i injektiranja, kao i za punila.

9.2.1.9. Kvarcni pijesak

Na prostoru Crne Gore kvarcni pijesak je jedino otkriven u okolini Ulcinja. Rezerve ove mineralne sirovine istraživane su na prospekcijskom nivou, na lokalitetima: Zoganje, Škaret i Zekova šuma. Mineraloškim ispitivanjima utvrđeno je da u naslagama istraživanih nevezanih i poluvezanih pijeskova učestvuju kvarc kao osnovni mineral, zatim plagioklas, cirkon, turmalin, epidot, rožnac, kalcedon, hlorit, titanomagnetit, magnetit i odlomci stijena. Perspektivne rezerve procijenjene na: 3.600.000 t u ležištu Zoganje, 2.140.000 t u ležištu Škaret i 1.396.000 t u ležištu Zekova šuma. Način eksploatacije definisan je određenim dokumentima o koncesijama.

9.2.1.10. Rožnaci

Ležište rožnaca "Vrdola" nalazi se na sjevernim padinama brda Vrmac, 3km sjeveroistočno od Tivta. Ovi su rožnjaci predstavljali početkom sedamdesetih godina prošlog vijeka sirovinu osnovu za projektovanu fabriku mutnog stakla. Potencijalne rezerve rožnaca u predjelu Vrmca su vrlo velike. Na bazi podataka geoloških istraživanja i gustine istražnih radova izvršen je proračun rezervi u iznosu od 1.210.000 t. Na ležištu rožnaca "Vrdola" proračunate su potencijalne rezerve u količini od 1.475.000 t. Mogućnost korišćenja ove kvalitetne mineralne sirovine, najvećim dijelom limitirana je ekološkim zahtjevima u ovoj izrazito turističkoj regiji.

9.2.1.11. Gips

Pojave gipsa otkrivene su u gornjem toku rijeke Poblaćnice, opština Pljevlja, na njenoj lijevoj strani, a na jugozapadnim padinama brda Mlavke. Pojave gipsa u predjelu Poblaća udaljene su od Pljevalja oko 32 km prema Čajniču. Procjenom i orijentacionim proračunom, rezerve gipsa na ovom lokalitetu iznose oko 25.000 t. Nije poznato da su tražene koncesije za gipsni kamen.

9.2.1.12. Drvne rezerve

Šume pokrivaju oko 743.609 ha ili 54% ukupne teritorije⁸⁸ Crne Gore i imaju izuzetan značaj kako za očuvanje prirodne ravnoteže, biodiverziteta i kvaliteta životne sredine, tako i za ekonomski razvoj, pogotovo u sjevernom, nerazvijenom regionu. Prelazak sa sadašnjeg na održivi način korišćenja šuma i šumskog zemljišta predstavlja put ka razrješavanju konflikata između zahtjeva za zaštitu šuma na jednoj i njihove eksploatacije na drugoj strani.

9.2.2. Građevinski proizvodi

9.2.2.1. Svježi beton

Fabrike betona (betonjerke) su u prošloj godini proizvele oko 925.000 m³ betona.

9.2.2.2. Cement

U Crnoj Gori trenutno ne postoji nijedna fabrika cementa (postojala je ranije u Pljevljima, ali je osamdesetih godina prošlog vijeka ugašena), tako da se tržište snabdijeva iz uvoza. Zemlje iz kojih se vrši uvoz su Italija, Hrvatska, Grčka, Srbija i Albanija. U toku 2005. godine u Crnu Goru je uvezeno oko 350 hiljada tona cementa⁸⁹, što je značajan pokazatelj o interesantnosti snabdijevanja lokalnog tržišta kao primarnog. i slijedeće dvije godine 2006. i 2007. je zbog enormnog rasta građevinskih radova zabijelježena približno ista količina. Količina cementa u 2007. god. je sračunata približno iz količine betona (približno oko 300 miliona tona).

9.2.2.3. Malter

Postoje dvije fabrike maltera na teritoriji Crne Gore, čija je ukupna proizvodnja za 2007. godinu od 6.250 tona maltera.

⁸⁸ Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore, januar 2007.

⁸⁹ Prethodna studija opravdanosti cementare u Baru, 2007. god, Podgorica

9.2.2.4. Stiropor (ekspandirani polistiren)

Stiropor se proizvodi u jedinstvenoj fabrici Ecotherm iz Podgorice. Ukupna proizvedena količina za 2007. godinu iznosi oko 25.000 m³.

9.2.2.5. Asfalt, gips, bitumen, aditivi i ostalo

Asfalt se proizvodi u nekoliko baza, ali podaci o ukupnoj proizvodnji od 350.000 tona za 2007. god. nijesu kompletni. Potvrđena nalazišta gipsa u Crnoj Gori su malog kapaciteta⁸⁶. Fabrika gipsa ili gipsanih tabli nema. Uvoz je iz srednje Evrope. Isto tako, nema ni fabrika za proizvodnju aditiva, bitumena, katrana i dr. Svi ovi materijali se uvoze.

9.2.3. Tehnogene mineralne sirovine

Građevinarstvo je veliki potrošač različitih materijala, ali isto tako i veliki proizvođač otpada koji treba odložiti na odgovarajućim lokacijama. Ovo pitanje nije problem samo sa aspekta zaštite životne sredine i prirode, već i sa aspekta učešća u planiranju i upravljanju kulturnim predjelima.

U oblasti građevinarstva, od tehnogenih sirovina mogu se svrstati: jalovina bijelih boksita kao topitelj u metalurgiji i u proizvodnji elektrotopljenog vatrostalnog materijala, neorganskih boja, brzovezujućeg (la farge) cementa; kamen kao otpad pri proizvodnji blokova ukrasnog kamena; kamena sitnež prilikom proizvodnje tehničkog građevinskog kamena; pepeo i šljaka TE; šljaka metalurških peći, flotacijska jalovina; crveni mulj; karbonatni mulj prilikom rezanja blokova ukrasnog kamena.

Detaljne karte nalazišta prirodnog građevinskog materijala i rasprostranjenje pojedinih vrsta građevinskog kamena u Crnoj Gori su dostupne u literaturi⁸⁶.

9.3. PREDVIĐANJA I PRAVCI RAZVOJA

Analiza postojećeg stanja i prikazani rezultati ukazuju na mogućnost, ali i na potrebu dugoročnog planiranja razvoja industrije građevinskih materijala u Crnoj Gori. Imajući u vidu raznorodnost mineralnih resursa, njihov potencijal i značaj, osmišljeno korišćenje mineralnih sirovina može i treba da bude jedan od bitnih pravaca dugoročnog razvoja Crne Gore. Korišćenje mineralnih resursa treba shvatiti kroz privredno i ekonomski održiv razvoj koji nije u sukobu sa ekološkim principima, ukoliko se primjenjuju tehnološke mjere iz domaćih i svjetskih zakonskih propisa i dokumenata.

Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata definiše građevinske proizvode kao građevinske materijale i iz njih izrađene građevinske elemente, kao i druge proizvode ili poluproizvode koji su namijenjeni za trajnu ugradnju u objekte. Član 72. ovog zakona je u potpunosti preuzeo neophodne zahtjeve iz Aneksa III, Direktive o građevinskim proizvodima (*Construction Product Directive*, CPD) 89/106/EEZ od 21. decembra 1988. Ova Direktiva je detaljnije obrađena u Strateškom opredjeljenju 3, kao sastavni dio Tehničke regulative. Direktivom se uređuju zahtjevi za plasiranje građevinskih proizvoda na tržištu. Proizvodi se mogu plasirati na tržištu samo ako su adekvatni njihovoj namjeni, što podrazumijeva da će objekti u koje će proizvodi biti ugrađeni ispunjavati suštinske zahtjeve propisane ovom Direktivom, a koji se ne odnose direktno na građevinske proizvode, već na konačni proizvod građevinskih aktivnosti, tj. na građevinu kao cjelinu.

Razvoj industrije građevinskih materijala u Crnoj Gori treba da bude u smjeru plasmana proizvoda ne samo na domaćem, već i na Evropskom tržištu. Taj fakt neizbježno nameće potrebu da proizvodi građevinske industrije moraju zadovoljiti zahtjeve CPD-a, što za Crnu Goru u ovom trenutku predstavlja problem, jer proces izrade potpuno novog građevinsko-tehničkog zakonodavstva je još u toku, a proces harmonizacije nacionalnih sa evropskim normama i standardima tek započinje.

Građevinska industrija, koja predstavlja 15 do 20 % industrijske proizvodnje, čvrsto je povezana sa ostalim industrijskim sektorima i postoji ogromna transformacija resursa od primarne proizvodnje do uklanjanja otpada. Studije su pokazale da se po jednom stanovniku oslobađa oko 10 tona

otpadnog materijala godišnje, a 60% od akumulacije otpada dolazi od sektora građevinarstva. Ova činjenica nameće potrebu korišćenja **novih, ekoloških materijala** i evaluaciju ponašanja ovih materijala i konstrukcije kao cjeline i njihovog uticaja na okolinu tokom cijelog životnog vijeka objekta. Da bi se evaluiralo ekološko ponašanje materijala neophodno je uzeti u obzir sve faze kroz koje materijal prolazi, a to su: eksploatacija i procesuiranje sirovog materijala; proizvodnja građevinskih materijala i konstrukcija; transport i instalacija; upotreba, ponovljena upotreba i upravljanje otpadom.

Ciljevi današnje industrije građevinskih materijala treba da budu: postizanje višeg rasta sa smanjenjem zagađivanja i upotrebe resursa, kao i bolje zaštite životne okoline, minimiziranje njenog uticaja na potrošnju energije i prirodnih resursa, korišćenje eko-materijala i godišnje obnovljivih lokalno dostupnih materijala, poput slame, biomase, drveta itd.

9.4. PRAVCI DJELOVANJA

Kao rezultat analize postojećeg stanja industrije građevinskih materijala u Crnoj Gori proizašle su određene sugestije i preporuke za dalji razvoj ove privredne grane. Dio tih sugestija i preporuka je već navedeno i u Prostornom planu Crne Gore.

Podaci o rezervama nekih mineralnih sirovina imaju različit stepen pouzdanosti zbog nedovoljne istraženosti. Stoga bi trebalo stimulirati potencijalne koncesionare na istraživanje pri davanju prava za istraživanje i eksploataciju, ili istraživanja finansirati kroz godišnje programe istraživanja od interesa za Državu. Potrebno je tehnički i finansijski valorizovati potencijalne terene za eksploataciju ukrasnog kamena, tehničko građevinskog kamena i bentonita. Južni region Crne Gore, sa geološkog, rudarskog i infrastrukturnog aspekta je povoljniji za proizvodnju TGK, ali ne i sa aspekta održivog razvoja i zaštite životne sredine. Za razvoj proizvodnje AGK u sadašnjoj situaciji najproduktivniji je prostor Spuža i Danilovgrada.

Trebalo bi forsirati tradicionalni način gradnje kao autohtoni, što podrazumijeva korišćenje lokalnog građevinskog kamena, mermera, granita i sl. Trebalo bi otvoriti nove kopove sa koncesijama i omogućiti tehnologiju za dorađivanje materijala u ploče.

Otvaranjem **cementara** (u Baru i Pljevljima) maksimalno bi se tehnološko ekonomski valorizovale prateće mineralne sirovine nastale eksploatacijom uglja, prvenstveno laporca i opekarske gline, kao i zadovoljile neophodne potrebe domaćeg tržišta, a s tim i smanjio uvoz ovog značajnog građevinskog materijala.

Kapaciteti **drvene industrije** zahtijevaju rekonstrukciju, privatizaciju i investicije kako bi se doveli do nivoa profitabilnosti. Približno 20 pilana bi zadovoljilo potražnju domaćeg tržišta, uključujući proizvodnju oplata i drvene građe. U tom smjeru, potrebna je planska eksploatacija drvenih rezervi, kao i strategija za održivi razvoj i upravljanje šumama. Razvoj drvene industrije, posebno u sjevernom regionu, se nadalje usmjerava ka mogućnosti finalizacije proizvoda: dvije fabrike za obrađivanje drveta, proizvodnju lijepljenih lameliranih nosača i lijepljenih lameliranih konstrukcija, kao i eko kuća; jedna fabrika za ivericu i medijapan ploče; jedna do dvije fabrike za parket, građevinsku stolariju (prozori, vrata). Biomasa kao otpad drvene industrije nudi mogućnost za korišćenje i uspostavljanje nove tehnologije za proizvodnju briketa i tzv. peleca, kao visokokaloričnog goriva.

Najznačajnije rezerve opekarskih glina i cementnog laporca nalaze se u neogenim ugljenim basenima područja Pljevalja i Berana. Opekarske gline su značajna sirovina sa razvojnog aspekta, posebno ako se ima u vidu stalan porast potražnje i potrošnje opekarskih proizvoda u Crnoj Gori. Izgradnja fabrike za pokrivni crijep bila bi dovoljna za domaće potrebe. Obnavljanje i rekonstrukcija tehnoloških procesa u **ciglanama** koje su bile aktivne do prije nekoliko godina ponudiće širok asortiman proizvoda: keramički blokovi, monta cigle, fert gredice, izolacioni blokovi, puna i giter cigla i sl.

Željezara Nikšić vrši preradu čelika valjanjem, kovanjem, vučenjem, brušenjem i ljuštenjem sa primjenom odgovarajuće termičke obrade. Uglavnom je orijentisana na proizvodnju armaturnog gvožđa. Dobrom reorganizacijom i povećanjem, kao i proširenjem proizvodnje sa gotovim profilima i limovima, mogla bi se ponovo dostići nekadašnja slava ovog kombinata - giganta. Preporučuju se

udruženja nekoliko manjih preduzeća na teritoriji Crne Gore za proizvodnju čeličnih konstrukcija u visokogradnji i niskogradnji zbog zajedničkih ulaganja i ciljeva. Na primer, Montavar Metalna Nova, kao relativno novo preduzeće u domenu na teritoriji Crne Gore, može da proširi paletu svojih proizvoda i sa pokrivnim i fasadnim limovima i panelima.

Nalazišta **bijelih boksita** otkrivena su u području Bijelih Poljana i zapadne Crne Gore. Još uvijek nije riješeno pitanje kompleksne valorizacije ovog značajnog mineralnog resursa. Postoje realne mogućnosti i interesi za iskorišćavanje rezervi boksita, kao i finaliziranje aluminijumskih proizvoda (prozori, vrata i pregrade), u već postojećem Kombinat aluminijuma u Podgorici. Postoje prirodni uslovi za valorizaciju **bentonita**, kao i *rožnaca* za staklarsku, vatrostalnu i hemijsku industriju.

U Crnoj Gori postoje samo nekoliko **asfaltnih baza**. S obzirom na predstojeću izgradnju autoputa Bar – Boljari, Jadransko – Jonskog autoputa, vrlo brzo će se pokazati da su postojeći kapaciteti nedovoljni (kako u fazi izgradnje tako i u fazi eksploatacije), tim prije što pored ovih kapitalnih investicija postoji i kontinuirana izgradnja i održavanje mreže magistralnih, regionalnih i lokalnih puteva i gradskih saobraćajnica. Asfalt se zasigurno ne može uvoziti, makar ne u ozbiljnim količinama. Neophodno je vrlo brzo stvoriti, ali planski, mogućnost otvaranja jednog broja asfaltnih baza kroz obezbjeđenje lokacija, gdje domaće kompanije mogu potražiti svoju šansu. Naravno, otvaranje ovakvih postrojenja bilo bi uslovljeno ugradnjom najsavremenije tehnologije koja obezbjeđuje očuvanje prirodne okoline.

Rezerve gipsa su dovoljne da riješe problem izgradnje jedne gipsare, za pečenje i mljevenje kreča i gipsa. Za proizvodnju gips-kartonskih ploča potrebna je znatno veća količina gipsa od momentalno potvrđene.

Korišćenje **tehnogenih mineralnih sirovina** i opasnog otpada je preporučljivo i može biti ekonomično s obzirom da se na taj način uklanja otpad i saniraju devastirane površine i sprečava mogućnost zagađivanja površinskih i podzemnih voda, ali je neophodno prethodno detaljnim naučnim istraživanjima utvrditi njihovu korisnu upotrebljivost.

Podsticanje razvoja proizvodnje i primjene **ekoloških građevinskih materijala** direktno utiče na smanjenje zagađivanja prirodne sredine i povećanje **energetske efikasnosti objekata**, odnosno na smanjenje potrošnje energije, kako u fazi proizvodnje građevinskih materijala, tako i u fazi eksploatacije već izvedene konstrukcije. To treba biti prioritet Crne Gore, a to se može postići uspostavljanjem potrebne pravne regulative, donošenjem adekvatnih propisa (što je već obuhvaćeno u Strateškom opredjeljenju 3) i uvođenjem adekvatnih finansijskih mehanizama kao: smanjenje PDV-a i drugih poreza za proizvodnju ekoloških materijala, smanjenje carinskih dažbina za uvoz ekoloških materijala, kao i upotrebu savremene opreme koja utiče na povećanje energetske efikasnosti u procesu proizvodnje.

Stepen konkurentne sposobnosti industrije građevinskih materijala je izuzetno nizak, a nedostaje i akumulacija za investiranje u modernizaciju i razvojne projekte. U takvim uslovima, izazovi privatizacije, restrukturiranja i modernizacije industrijskih postrojenja su veoma veliki. Preporuka je da se postojeći objekti privatizuju ili daju na koncesije. Novopredviđene objekte treba dati na tender za domaće ili strane privatne investitore. Pri tome treba iskoristiti i trend razvoja malih i srednjih preduzeća.

Povećanjem iskorišćenosti postojećih kapaciteta i izgradnjom novih, za sve navedene građevinske proizvode, doprinijeće se bržem razvoju Crne Gore uopšte. To prouzrokuje i razvoj infrastrukture, pristupnih puteva do kopova i svih objekata, vode, kanalizacije, elektrike, što je već obuhvaćeno u Strateškom opredjeljenju 4. Razvoj industrije građevinskog materijala je svakako u kontekstu razvoja aktuelnih privrednih prioriteta u Crnoj Gori: turizma, povezanosti i integrisanosti sa razvijenim zemljama iz okruženja, kao neophodne logistike.

Cijena koštanja izgradnje može biti minimizirana kroz efikasniju gradnju, dobrim dizajnom i specifikacijom materijala, strožom kontrolom otpada na gradilištima i većom i inovativnijom re-upotrebom i recikliranjem materijala.

Pravci djelovanja u okviru STRATEŠKOG OPREDJELJENJA 7**RAZVOJ INDUSTRIJE GRAĐEVINSKIH MATERIJALA BAZIRAN NA PRINCIPIMA ODRŽIVOG RAZVOJA****1. Izraditi program za namjensko korišćenje mineralnih sirovina**

- 1.1. Tehnički i finansijski valorizovati potencijalne terene za eksploataciju ukrasnog kamena, tehničko-građevinskog kamena, bentonita, cementnog laporca, gline, bijelog boksita i rožnaca za staklarsku industriju (izraditi studiju opravdanosti i studiju uticaja na životnu sredinu i obezbjediti koncesije, ili formirati javno-privatna partnerstva).
- 1.2. Uspostaviti finansijske mehanizme za istraživanje potencijalnih nalazišta i kvaliteta sirovina, kao i za podsticaj realizacije projekata za proizvodnju građevinskih materijala (kredit, koncesije, javno-privatna partnerstva).
- 1.3. Stvoriti mehanizme i standarde za podsticaj tradicionalnog načina gradnje kao autohtonog, a koristiti lokalne sirovine (moguće fiskalne povlastice) i donjeti standarde za takav način građenja (detaljnije u Strateškom opredjeljenju 3).
- 1.4. Proučiti mogućnosti korišćenja tehnogenih mineralnih sirovina, što rješava i problem otpada.
- 1.5. Kontrolisati eksploataciju mineralnih sirovina kao bigra i bokita, ali zbog mogućih ekoloških katastrofa i šljunka i pijeska.

2. Obezbediti razvoj postojećih i izgradnju novih kapaciteta za proizvodnju građevinskih materijala

- 2.1. Donijeti zakonsku regulativu koja će obavezati na primjenu Direktive 86/106/EEC.
- 2.2. Obezbediti razvoj postojećih kapaciteta putem rekonstrukcija, privatizacija ili davanje koncesija. Time bi se obezbjedila finansijska sredstva za obnovu zastarjele i nabavku nove opreme, koja bi obezbjedila "čistu" tehnologiju koja neće zagađivati životnu sredinu.
- 2.3. Sprovesti obuku zaposlenima u preduzećima za primjenu novih tehnologija i standarda.
- 2.4. Izgraditi dvije stacionarne i 5-6 mobilnih asfaltnih baza za potrebe izgradnje i održavanja puteva i saobraćajnica.
- 2.5. Izgraditi fabriku za pokrivni crijep, obnoviti tehnološke procese u ciglanama (Pljevlja).
- 2.6. Izgraditi gipsaru i ispitati potencijalna nalazišta za eksploataciju gipsa radi definisanja mogućnosti i opravdanosti za proizvodnju gips-kartonskih ploča.
- 2.7. Intenzivirati razvoj cementne industrije. Izraditi studije opravdanosti za izgradnju cementara u Baru i Pljevljima, sondirati interes inostranih preduzeća i stvoriti mehanizme za povećanje ulaganja.

3. Izraditi strategiju za održivi razvoj i upravljanje šumama

- 3.1. Namjenski označiti ustanovljene i potencijalne terene za eksploataciju drveta.
- 3.2. Uspostaviti mehanizme za racionalno i svrsishodno korišćenje raspoloživog šumskog bogatstva.

4. Rekonstrukcija, privatizacija i investicije za kapacitete drvne industrije, posebno u Sjevernom regionu

- 4.1. Razvoj pilana sa proizvodnjom oplata i drvene građe.
- 4.2. Izgradnja novih fabrika za obradu drveta, proizvodnju medijapan ploča, iverice, lijepljenih lameliranih nosača i konstrukcija.
- 4.3. Uspostaviti nove tehnologije za proizvodnju briketa i pelega.

5. Finalizacija aluminijumskih proizvoda u postojećem Kombinat aluminijuma.**6. Preduzeti mjere za olakšavanje transporta sirovina i materijala. Izgraditi saobraćajnu infrastrukturu**

(Detaljnije je razrađeno u Akcionom planu za Strateško opredjeljenje 4)

7. Podsticati proizvodnju ekoloških i energetski efikasnih materijala

- 7.1. Uspostaviti pravnu regulativu i finansijske mehanizme za podsticaj korišćenja godišnje obnovljivih i lokalno dostupnih materijala, poput opeke od zemlje, gline, gips, drvo, drvenih strugotina, slame, biomase i sl. koje se mogu i reciklirati.
- 7.2. Donijeti tehničku regulativu i standarde koji će omogućiti primjenu ekoloških i obnovljivih materijala.
- 7.3. Finansijskim mjerama podstaći privatni sektor na otvaranje fabrika za proizvodnju građevinskih elemenata na bazi ekoloških materijala (kao na primjer blokove od drvene strugotine, cement i aditivi), posebno u Sjevernom regionu, kao jednom od mjera za razvoja tog regiona. Proizvodnja bi bila namenjena i za izvoz.

8. Obezbjediti plasman na domaćem tržištu i izvoz proizvoda građevinske industrije (veza sa Direktivom CPD 89/106/EEC)

- 8.1. Otvoriti akreditovane laboratorije za ispitivanje materijala.
(Detaljnije je razrađeno u Akcionom planu za Strateško opredjeljenje 3)

10. AKCIONI PLAN I PREDLOG MJERA

STRATEŠKO OPREDJELJENJE 1- INTEGRACIJA CRNE GORE U EU I ODRŽIVI RAZVOJ

Prioritetni pravci djelovanja u okviru strateškog opredjeljenja	Mjere	Period implemen- tacije	Ukupno Finansiranje: po godinama, izvoru finansiranja, uslovima finansiranja-rokovi otplate, kamatne stope, grejs period (u Milionima eura)							Odgovorne institucije za realizaciju	Indikatori
			izvor	2011	2012	2013	2014	2015	2016		
Intenzivirati aktivnosti u okviru akcionog plana za uspostavljanje decentralizovanog implementacionog sistema (DIS), kako bi Crna Gora sama upravljala sredstvima iz EU i povećala efikasnost njihove fizičke realizacije	Usvojiti plan aktivnosti za uspostavljanje DIS sistema	2010-2012	budžet	0,15	0,15					Ministarstvo finansija uz pomoć Ministarstva evropskih integracija,	Funkcionalni DIS sistem
			donacija	1,0	1,0						
				Donacija EU –tehnička pomoć (IPA) i drugi eksterni izvori-Twinning CDP							
			kredit								
	ukupno: 2,3										
	Definisati i implementirati plan obuke i seminara za pripremu projekata za razne komponente IPA fondova za različite nivoe zaposlenih u operativnoj strukturi, zajedničkom tehničkom sekretarijatu i krajnjih korisnika	2011-2012	budžet							Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija	Broj obuka i broj obučenih
			donacija	0,4	0,2						
				Donacija EU –tehnička pomoć (IPA) i drugi eksterni izvori-Twinning CDP							
			kredit								
	ukupno: 0,6										
Intenzivirati aktivnosti na praćenju harmonizacije nacionalnog zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU, uključujući i primjenu inoviranog Obrasca za ocjenu usklađenosti propisa, sa detaljnom tabelom usklađenosti	Formirati koordinativna tijela za praćenje realizacije Strategije i Akcionog plana i harmonizacije EU regulative u građevinarstvu: Eurokodovi, katastar, građevinski proizvodi, energetska efikasnost, zaštita životne sredine	2011-2016-2020*	budžet	0,25	0,15	0,10	0,10	0,10	0,10	Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija,	Broj usklađenih direktiva i standarda
			donacija								
			kredit								
			ukupno: 0,8								

*produžetak aktivnosti do 2020. godine. Dinamika aktivnosti biće obuhvaćena revizijom Akcionog plana u 2016 godini (detaljnije objašnjeno u poglavlju 11 ove Strategije)

STRATEŠKO OPREDJELJENJE 2 – PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR KAO OKOSNICA RAZVOJA GRAĐEVINARSTVA CRNE GORE

Prioritetni pravci djelovanja u okviru strateškog opredjeljenja	Mjere	Period implementacije	Ukupno Finansiranje: po godinama , izvoru finansiranja, uslovima finansiranja-rokovi otplate,kamatne stope,grejs period (u milionima eura)							Odgovorne institucije za realizaciju	Indikatori
			izvor	2011	2012	2013	2014	2015	2016		
Formirati Vladin savjet za prioritetne projekte	Donijeti odluku o formiranju Vlado­nog savjeta za prioritetne projekte koji bi se bavio investicionim projektima od nacionalnog značaja za Crnu Goru.	2011	budžet							Vlada Crne Gore	Donijeta odluka
			donacija								
			kredit								
			ukupno: - -								
Formirati Kancelariju za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija	1.Donijeti odluku o formiranju Kancelarije za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija 2.Formirati kancelariju (Obezbijediti ljudstvo i opremu)	2011-2020*	budžet	0,15	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine	Donijeta odluka
			donacija								
			kredit								
			ukupno: 0,65								
Izvršiti analizu opravdanosti formiranja Agencije za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo (AIORG)	Donijeti odluku o osnivanju AIORG ili odustati od te preporuke	2011	budžet	0,01						Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine i druga resorna ministarstva	Donijeta odluka
			donacija								
			kredit								
			ukupno: 0,01								
Ubrzati razvoj informacionog sistema u oblasti uređenja prostora i izgradnje objekata	Uspostavljanje Integrisanog prostorno-informacionog sistema sa svim nivoima-lejerima u okviru Sektora za uređenje prostora	2012-2014	budžet		0,2	0,3	0,5			Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija i Ministarstvo za informaciono društvo	Funkcionalni integrisani prostorno-informacioni sistem
			donacija		0,7	1,0	1,3				
				EU tehnička pomoć – (IPA), bilateralna:UNDP, USAID, Francuska Vladina pomoć(Satelitski snimci za digit.)							
			kredit								
			ukupno: 4,0								

* produžetak aktivnosti do 2020. godine.Dinamika aktivnosti biće obuhvaćena revizijom Akcionog plana u 2016 godini (detaljnije objašnjeno u poglavlju 11 ove Strategije)

Jačanje katastra nepokretnosti	Uspostavljanje programa aktivnosti koje će proisteci iz izmjena i dopuna Zakona o državnom premjeru i katastru nepokretnosti	2011-2012	budžet	0,02	0,02					Vlada Crne Gore, Uprava za nekretnine , Ministarstvo finansija	Realizacija programa
			ukupno: 0,04								
Pripremiti prostorne planove za čitavu teritoriju Crne Gore.	Izrada Plana i usvajanje dinamike za ubranu izradu prostornih i urbanističkih planova gdje oni ne postoje na teritoriji Crne Gore	2011-2014	budžet	2,5	4,0	4,0	1,5			Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine,	Broj izrađenih i usvojenih planova
			donacija								
			ukupno: 12,0								
Uvesti program za jačanje kadrovskih kapaciteta organa uprave i lokalne samouprave zaduženih za izdavanje građevinskih dozvola i drugih dokumenata vezanih za izgradnju	Definisanje programa jačanja kapaciteta organa uprave i lokalne samouprave	2011-2012	budžet							Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Lokalne samouprave	Broj realizovanih programa
			donacija	0,3	0,3						
				EU tehnička pomoć – (IPA) bilateralna:UNDP,USAID,GTZ,Sida,Finska Vlada							
			ukupno: 0,6								
Donošenje Vodiča-Uputstva o potrebnim dokumentima / uslovima u procesu dobijanja građevinske dozvole do tehničkog prijema i upotrebne dozvole	Izrada Uputstva-Vodiča o usaglašavanju i formiranju jedinstvene procedure za izdavanje uslova, kontrolu i davanje saglasnosti na tehničku dokumentaciju, a koji proizilaze iz većeg broja drugih zakona	2011-2012	budžet							Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine	Izrada Pravilnika
			ukupno: nisu potrebna sredstva								
Uvesti sistem "Jedan šalter" za predaju zahtjeva	Izrada i realizacija Plana sa revizijom zakonskih odredbi neophodnih za uvođenje sistema "Jedan šalter" za predaju zahtjeva (Izraditi analizu postojećeg stanja i mogućnosti informatičke povezanosti organa, predložiti potrebne promjene u domenu informatičke i zakonske regulative za ostvarivanje funkcionalnosti i sigurnosti sistema, utvrditi dinamiku aktivnosti neophodnih promjena i nadgradnje u svim organima koji će biti dio sistema „Jedan šalter“ kao i utvrditi mogućnost fazne nadgradnje sistema.)	2012-2015	budžet							Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Lokalne samouprave i ostala ministarstva	Funkcionalni sistem"Jedan šalter"
			donacija	0,9	0,8	0,8					
				EU tehnička pomoć – (IPA) bilateralna:UNDP,USAID,GTZ,Sida,Finska Vlada							
			ukupno: 2,5								

STRATEŠKO OPREDJELJENJE 3 - TEHNIČKA REGULATIVA KAO OSNOVA SISTEMA KVALITETA U GRAĐEVINARSTVU

Prioritetni pravci djelovanja u okviru strateškog opredjeljenja	Mjere	Period impleme ntacije	Ukupne finansije: po godinama, izvoru finansiranja, uslove finansiranja- rokovi otplate, kamatne stope, grejs period (u milionima eura)							Odgovorne institucije za realizaciju	Indikatori	
			izvor	2011	2012	2013	2014	2015	2016			
Punopravno članstvo Instituta za standardizaciju Crne Gore u evropskim organizacijama za standardizaciju CEN i CENELEC	Ispunjavanje svih 9 uslova za članstvo u CEN i CENELEC Usvajanje minimum 80% evropskih standarda, kao jedan od 9 uslova	2010-2015	budžet	0.25	0.25	0.25	0.25	0.25		Vlada Crne Gore, Ministarstvo evropskih integracija, ISME	Broj ispunjenih uslova Broj usvojenih standarda	
			donacija	0.10	0.20	0.20	0.20	0.20				
			Donacija EU-tehnička pomoć (IPA, BERIS, TAIEX)									
			ukupno: 1.5									
Jačanje nacionalne tehničke infrastrukture	Formirati određen broj tehničkih komiteta i stručnih radnih tijela koji bi pratili rad jednog ili više tehničkih komiteta evropskih i međunarodnih organizacija za standardizaciju	2010-2012	budžet	0.025	0.025					ISME	Broj formiranih tehničkih komiteta, potkomiteta i radnih grupa	
			donacija									
			ukupno: 0.05									
	Potpisivanje ugovora za bilateralnu saradnju sa stranim nacionalnim tijelima za standardizaciju	2010-2011	budžet	0.05						ISME	Broj potpisanih bilateralnih ugovora	
			donacija									
			ukupno: 0.05									
	Aktivno učešće u radu evropskih tijela za standardizaciju (podnošenje komentara i DUMMY glasanja za EN standarde)	2010-2020 (kontinuirano)	budžet	0.020	0.020	0.020	0.020	0.020	0.020	ISME	Broj posmatrača u CEN/ CENELEC TC, broj podnijetil komentara i realizovanih glasanja	
			donacija									
			ukupno: 0.12 (0.020 godišnje)									
	Promotivna kampanja za aktivno učešće biznis zajednice u procesu standardizacije	Izdavanje publikacija, održavanje radionica i predavanja, prodaja standarda	kontinuirano	budžet	0.030	0.030	0.030	0.030	0.030	0.030	ISME	Broj: izdatih publikacija, prodatih standarda, realizovanih aktivnosti
				donacija								
				ukupno: 0.180 (0.030 godišnje)								
Obezbjediti zakonodavstvo za slobodno kretanje roba, povećanje konkurentnosti i lakši pristup tržištu EU	Učešće u primjeni i implementaciji NPI plana. Ovo se odnosi samo na EU harmo- nizovane sektore koji su obuhva- ćeni Direktivom o građevinskim proizvodima i Direktivom o koordinaciji postupaka za dodjelu	2011-2012								Ministarstvo ekonomije, ISME, Akreditaciono tijelo CG, Zavod za metrologiju, kao i tijela za	Usvojena strategija	
			budžet	0.07	0.08							
			donacija									
			kredit									

	ugovora za javne radove, ugovora o javnoj nabavci i ugovora o javnim uslugama (Direktiva 2004/18/EZ)		ukupno: 0.15						ocjenu usaglašenosti			
Usvajanje Eurokodova kao nacionalnih propisa i normi za projektovanje konstrukcija, čime bi se obezbijedilo kvalitetno građenje, a ipak sačuvale specifične tradicije u građenju i uređenju prostora i primjeni tradicionalnih materijala. Pored ISME, aktivno učešće uzeli bi i: Komora u oblasti uređenja prostora i izgradnji objekata, Građevinski fakultet, Seizmološki zavod, Crnogorska asocijacija za zemljotresno inženjerstvo, Udruženje konstruktora Crne Gore, Hidrometeorološki zavod i Geološki zavod	1. Formiranje Tehničkog komiteta čiji će „Mirror“ Komitet biti CEN/TC 250. Za svaki EC formirati posebne Potkomitete (PK), što znači ukupno 9. Trebaju se formirati i 3 Radne grupe (RG): za prevod; za izradu nacionalnih aneksa; za EC0 koji se odnosi na osnove projektovanja 2. Saglasno definisanom prioritetu, izvršiti prevod eurokodova, ili ih usvojiti indosiranjem, što se ne odnosi na nacionalne anekse Izrada nacionalnih aneksa koji sadrže nacionalno definisane parametre i sprovođenje javne rasprave o njihovoj adekvatnosti 3. Definisanje karata za snijeg, vjetar, temperaturu i zemljotres Donošenje propisa o planiranju prostora u seizmički aktivnim područjima i obuka planera za primjenu tih propisa. 4. Uspostaviti regionalnu saradnju sa susjednim zemljama, koje su zainteresovane, ili su u procesu usvajanja Eurokodova, zbog obezbeđivanja ekspertske pomoći i smanjenja troškova u fazi definisanja parametra i donošenja navedenih karata. 5. Organizovanje seminara, konferencija, savjetovanja, na kojima bi se nove metode prezentovale za projektante, planere, izvođače, investitore, inspekciju i nadzorna tijela. 6. Uvesti u pravilnik Inženjerske komore da je jedan od uslova za produženje ovlašćenja i licenci pohađanje ovih seminara i obuka.	2011-2013	budžet	0.20	0.10	0.10				ISME u saradnji sa: Ministarstvom uređenja prostora i zaštite životne sredine, Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija –Sektor 3,	Broj formiranih komiteta, potkomiteta i radnih grupa Broj prevedenih i usvojenih eurokodova Definisani parametri i broj javnih rasprava Definisane karte Donijeti propisi Zajednički regionalni projekti Broj organizovanih seminara i obuka i broj učesnika	
			donacija	0.50	1.00	0.50	EU-tehnička pomoć (IPA), TAIEX, BERIS					
			kredit									
			ukupno: 2.4									

	Uvođenje novih metoda proračuna konstrukcija primjenom Eurokodova i planiranje izgradnje u seizmički aktivnim područjima u nastavne programe fakulteta. Izrada novih udžbenika i priručnika koji sadrže Eurokodove	2011-2013	<table><tr><td>budžet</td><td>0.05</td><td>0.05</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td rowspan="2">donacija</td><td>0.30</td><td>0.30</td><td>0.30</td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td colspan="6">EU obrazovni fondovi , Bilateral-GTZ, SIDA, UNDP</td></tr><tr><td>kredit</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td colspan="7">ukupno: 1.00</td></tr></table>	budžet	0.05	0.05					donacija	0.30	0.30	0.30				EU obrazovni fondovi , Bilateral-GTZ, SIDA, UNDP						kredit							ukupno: 1.00							Ministarstvo prosvjete i nauke, Centri za stručno i visoko obrazovanje, fakulteti, profesori	Broj prilagođenih nastavnih programa Broj izdatih udžbenika i priručnika
budžet	0.05	0.05																																					
donacija	0.30	0.30	0.30																																				
	EU obrazovni fondovi , Bilateral-GTZ, SIDA, UNDP																																						
kredit																																							
ukupno: 1.00																																							
	Definisati period koegzistencije (paralelne primjene) s postojećim propisima. Obično taj period je od 3 do 5 godina,	2013-2018						ISME																															
Osnivanje dinamičke laboratorije za modelska ispitivanja konstrukcija na dejstva zemljotresa	Opremiti i akreditovati laboratoriju za dinamička ispitivanja	2012	<table><tr><td>budžet</td><td></td><td>0.30</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td rowspan="2">donacija</td><td></td><td>1,70</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td colspan="6">EU tehnička pomoć-IPA, GTZ, UNDP, JICA</td></tr><tr><td colspan="7">ukupno: 2.0</td></tr></table>	budžet		0.30					donacija		1,70					EU tehnička pomoć-IPA, GTZ, UNDP, JICA						ukupno: 2.0							Građevinski fakultet, Seizmološki zavod	Realizacija laboratorije							
budžet		0.30																																					
donacija		1,70																																					
	EU tehnička pomoć-IPA, GTZ, UNDP, JICA																																						
ukupno: 2.0																																							
Donošenje propisa za projektovanje u oblasti niskogradnje, hidrogradnje i geotehnike u skladu sa propisima zemalja EU	Izraditi detaljne Tehničke specifikacije za različite vidove građevinskih radova i objekata: putevi (autoputevi, magistralni i regionalni putevi), mostovi, tuneli, uređenje vodenih tokova, geotehnika, objekti od različitih materijala (beton, čelik, drvo), sanacije, zatim ispitivanja materijala itd.	2011-2012	<table><tr><td>budžet</td><td>0.10</td><td>0.10</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td rowspan="2">donacija</td><td>0,30</td><td>0,30</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td colspan="6">EU tehnička pomoć-IPA, GTZ, UNDP, SIDA</td></tr><tr><td>kredit</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td colspan="7">ukupno: 0.80</td></tr></table>	budžet	0.10	0.10					donacija	0,30	0,30					EU tehnička pomoć-IPA, GTZ, UNDP, SIDA						kredit							ukupno: 0.80							Ministarstvo ekonomije, u saradnji sa Ministarstvom uređenja prostora i zaštite životne sredine i druga ministarstva, Komora u oblasti uređenje prostora i izgradnji objekata i Građevinskog fakulteta	Broj donesenih propisa i njihova usklađenost sa evropskim propisima
budžet	0.10	0.10																																					
donacija	0,30	0,30																																					
	EU tehnička pomoć-IPA, GTZ, UNDP, SIDA																																						
kredit																																							
ukupno: 0.80																																							
Donošenje zakona i propisa o građevinskim materijalima i o energetske efikasnosti objekata i stvaranje mehanizama za primjenu zakona i propisa	Donošenje zakona i propisa o građevinskim materijalima, sa posebnim akcentom na mogućnosti korišćenja lokalnih ekoloških i obnovljivih materijala, kao što su: kamen, drvo, drvene strugotine, slama, glina, zemlja i sl. Donošenje standarda za toplinsku zaštitu objekata i uštedu energije, koji definišu proceduru za određivanje deklarisanje i projektovane toplinske vrijednosti.	2011-2013	<table><tr><td>budžet</td><td>0.05</td><td>0.05</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td rowspan="2">donacija</td><td>0,50</td><td>0,50</td><td>0,50</td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td colspan="6">EU tehnička pomoć-IPA, GTZ, UNDP, SIDA</td></tr><tr><td>kredit</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td colspan="7">ukupno: 1.60</td></tr></table>	budžet	0.05	0.05					donacija	0,50	0,50	0,50				EU tehnička pomoć-IPA, GTZ, UNDP, SIDA						kredit							ukupno: 1.60							Vlada Crne Gore, Ministarstvo Ekonomije, ISME, MUPZZS, Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija-Sektor 3	Usvajanje zakona Usvajanje standarda
budžet	0.05	0.05																																					
donacija	0,50	0,50	0,50																																				
	EU tehnička pomoć-IPA, GTZ, UNDP, SIDA																																						
kredit																																							
ukupno: 1.60																																							

	Sprovođenje projekata za povećanje energetske efikasnosti u javnom sektoru (škole, bolnice, administracija - Tekući projekat Svetske banke koji traje do 2012 god.) i domaćinstvima.	2011-2020 (kontinuirano)	budžet	0.30	0.30	0.30	0.30	0.30	0.30	Ministarstvo ekonomije, Ministarsvo nauke i prosvjete, Ministarstvo zdravlja i Ministarstvo finansija	Broj realizovanih projekata i potrošnja energije po glavi stanovnika
	donacija		2.5	2.5	0.70	0.70	0.70	0.70			
WB i EU tehnička pomoć-IPA, GTZ, UNDP, SIDA, KfW											
	Organizovanje kampanje za podizanje javne svijesti o energetske efikasnosti i korišćenju ekoloških materijala		kredit							Ministarstvo ekonomije	Broj promotivnih publikacija i tribina
ukupno: 9.6 (a do 2020 po 1.0 godišnje)											
Obezbjediti akreditovana tijela za kontrolu kvaliteta (veza Eurokodova sa Direktivom CPD 89/106/EEC)	Formirati, opremiti i akreditovati laboratorije za kontrolu kvaliteta - Opremiti laboratorije najsavremenijom opremom za testiranje materijala i proizvoda. - Obezbjediti stručna lica za upravljanje laboratorijama. - Sprovesti proces akreditacije	2011-2013	donacija	0.50	0.50	0.50				Ministarstvo ekonomije, Akreditaciono tijelo CG, ISME i Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine,	Broj akreditovanih laboratorija
EU tehnička pomoć-IPA, GTZ, UNDP, SIDA, JICA											
		kredit	1.00	1.00	1.00						
			Banka za podršku razvoja Saveta Evrope- kamatne stope do 4,75%, grejs period do-5 godina,EBRD kamatne stope do 5%, grejs period do-5 godina,EIB kamatne stope do 4%, grejs period 5-10 godina, JICA- kamatne stope do- 3,5%, grejs period od 5 -10godina								
ukupno: 4.50											

STRATEŠKO OPREDJELJENJE 4 - KONTINUITET KAPITALNIH INVESTICIJA

Prioritetni pravci djelovanja u okviru strateškog opredjeljenja	Mjere	Period implementacije	Ukupno Finansiranje: po godinama , izvoru finansiranja, uslovima finansiranja-rokovi otplate, kamatne stope,grejs period (u Milionima eura)						Odgovorne institucije za realizaciju	Indikatori	
			izvor	2011	2012	2013	2014	2015			2016
Utvrdjivanje mjera ekonomske politike za ublažavanje posledica od globalne ekonomske krize na građevinarstvo za period 2010-2012 godine.	Usvajanje mjera podrške i olakšica sa ciljem povećanja likvidnosti građevinskih firmi	2011-2012	budžet	2,5	2,5					Vlada Crne Gore Ministarstvo finansija	Broj firmi sa poboljšanom likvidnošću nakon uvođenja sistema
			donacija								
			kredit	2,5	2,5						
				KfW - kamatne stope 3,25%-4,7%, grejs period do-5 godine;							
	ukupno: 10,0										
	Usvojiti program rešavanja stambenih pitanja građana i ublažavanje efekata ekonomske krize na sektor građevinarstva	2010-2012	budžet	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	Vlada Crne Gore Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Ministarstvo finansija	Broj izgrađenih stanova
			donacija								
			kredit	25,0	25,0						
				Banka za razvoj Saveta Evrope do 4,75%, grejs period do-5 godina (25 mil.); domaće komercijalne banke (20 mil.); i učešće građana (5 mil)							
	ukupno: 57,2										
Plaćanje u najkraćem mogućem roku budžetskim i drugih naručiocima iz javnog sektora		2011-2016 (kontinuir.)							Vlada Crne Gore i sva ministarstva		
Izvršiti uravnoteženu privatizaciju preostalih kompanija od strateškog značaja za Crnu Goru	Izraditi plan uravnotežene privatizacije i utvrditi dinamički plan za reinvestiranje sredstava prikupljenih privatizacijom preostalih kompanija u Crnoj Gori za kapitalne projekte	2011-2012	budžet	0,25	0,25					Vlada Crne Gore Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Agencije za održivi investicioni razvoj i	Izrada plana i vrijednost godišnjeg reinvestiranja u kapitalne projekte
			donacija								
			kredit								
			ukupno: 0,5								

										građevinarstvo Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija	
Produžiti aktivnosti na uklanjanju biznis barijera u građevinarstvu,	1.Utvrditi Plan sa dinamikom za reviziju zakonskih rješenja i procedura na bazi dokumenta izrađenog za “Eliminisanje biznis barijera za razvoj preduzetništva - uređenje prostora i izgradnju objekata“. 2.Uraditi izmjene Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata	2011-2013	budžet	0,05	0,05	0,05				Vlada Crne Gore	Realizovanost plana sa brojem revidovanih zakonskih rješenja
			donacija							Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine i ostala ministarstva i organi koji imaju udjela u ovom sektoru	
			kredit								
			ukupno: 0,15								
Podsticaj i razvoj preduzetništva u građevinarstvu	Izrada Programa kontinuiranih mjera poboljšanja ambijenta za mala i srednja preduzeća, sa posebnim osvrtnom na praćenje i podsticaj razvoja velikih preduzeća u građevinarstvu za građenje kapaciteta za nastup na regionalnom tržištu i postizanje udjela građevinarstva od 10% BDP-a u srednjeročnom periodu —do 2015. godine	2011-2015	budžet	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02		Vlada Crne Gore	Procenat učešća građevinarstva u BDP-u, target od 8% u srednjeročnom periodu
			donacija							Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine,	
			kredit	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0		Ministarstvo finansija	
				KfW - kamatne stope 3,25%-4,7%, grejs period do-5 godine, WB- kamatne stope do- 4,7%, grejs period do-5 godine							
			ukupno: 6,0								
Nastaviti sa podsticajem investicija i težiti razvojnoj komponenti Budžeta	1. Uspostaviti jedinicu u okviru Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija za Izradu i publikovanje dvogodišnjeg Programa Javnih Investicija, PJI (Public Investment Program, PIP) u kontinuitetu – za sljedeće sektore: energetika, saobraćaj, vodoprivreda, komunalne usluge, zaštita životne sredine, turizam, obrazovanje i nauka, kultura, zdravstvo, stanovanje, socijalna zaštita, u kojoj je definisana dinamika izrade fisibiliti studija, odgovarajuće tehničke i druge dokumentacije i realizacija projekata.	2011-2016	budžet	0,10	0,05	0,05				Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Agencija za održivi investicioni razvoj i građevinarstvo - Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija	Publikovanje Programa Javnih Investicija
			donacija	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10		
				EU tehnička pomoć – (IPA) bilateralna:GTZ,Sida,USAID,Francuska Vlada,Italijanska Vlada, Švajcarska Vlada, JICA							
			kredit								

	2. Izrada potprograma sa projektima iz PJI u odnosu na mogućnost izvora obezbjeđivanja finansijskih sredstava (EU, WB, EIB, EBRD, KfW) 3. Utvrditi plan izrade prioritetnih studija opravdanosti investicija (fisibiliti studije) za velike infrastrukturne projekte i njihovu promociju međunarodnim finansijskim institucijama		ukupno: 0,8								
	Program stimulanje javno-privatnog partnerstva i koncesija	2011-2015	budžet	0.10	0.10	0.10	0.10	0.10		Vlada / Građevinska preduzeća	Broj realizovanih projekata sa javno-privatnim partnerstvom i koncesijama
			donacija	0,40	0,40	0,40	0,40	0,40			
			EU tehnička pomoć – (IPA) , WB bilaterala:GTZ,Sida,USAID,Francuska Vlada								
			ukupno: 2,5								
Definisati dugogodišnju legalizaciju stambene neformalne izgradnje i njezine revitalizacije	Utvrditi mjere za organizovanje neformalnih naselja u cilju smanjenja seizmičkog rizika, urbane organizacije naselja i infrastrukturnog uređenja životnog prostora preko: -Analize prostora i postojećeg stanja bespravno izgrađenih 100.000 objekata - Studije izvodljivosti sa analizom problema i prijedlozima za njihovo otklanjanje i finansiranje	2011-2016	budžet	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine	Broj urbaniziranih i adekvatno saniranih stambenih objekata
			donacija	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0		
				EU finansiska pomoć – (IPA), Nemačka Vlada-KfW							
			kredit	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0		
			Banka za podršku razvoja Saveta Evrope- kamatne stope do 4,75%, grejs period do-5 godina,EBRD kamatne stope do 5%, grejs period do-5 godina,EIB kamatne stope do 4%, grejs period 5-10 godina, JICA- kamatne stope do- 3,5%, grejs period od 5 -10godina								
			ukupno:--								
Investiciono razvojni Fond Crne Gore –“IRF-CG“	Osnovan po odluci Vlade Crne Gore Sl. List Crne Gore br.88/09 od 31.12.2009	2011-2017	budžet							Vlada Crne Gore Ministarstvo finansija	Uspostavljena funkcija fonda
			ukupno: 50,0								
Obezbjeđivanje kontinuiteta investicija u transportnu infrastrukturu	Donijeti zakon o integralnom transportu	2011	budžet							Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija	Izrađen zakon
			ukupno:--								

	Izraditi podzakonska dokumenta u svim resorima koji se odnose na transport, energiju, zaštitu životne sredine i turizam	2011-2013	donacija	0,15	0,15	0,1				Resorna ministarstva	Izrađena podzakonska akta
			EU tehnička pomoć – (IPA) , WB bilateralna: GTZ,Sida,ADA,Francuska Vlada,Švajcarska Vlada								
			ukupno:0,4								
	Izvršiti procjene za investiciono održavanje putne mreže, definisati prioritete i odrediti putne dionice za finansiranje radova	2011-2012	budžet	0,1	0,1					Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija	Izvršena procjena
			ukupno: 0,2								
	Izrada potrebne dokumentacije za koncesije za redovno održavanje putne mreže	2011-2012	donacija	0,1	0,1					Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija	Izrađena dokumentacija za koncesije
			EU tehnička pomoć – (IPA) , WB,GTZ,JICA								
			ukupno:0,2								
	Studije za tarifikaciju dodjeljivanja pristupa željezničke infrastrukture transportnim operatorima (dodjela trase)	2011-2012	donacija	0,15	0,15					Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija	Izrađena Studija
			EU tehnička pomoć – (IPA) , WB, GTZ,JICA								
			ukupno:0,3								
	Studija za signalizaciju glavnih puteva u Crnoj Gori i okruženju u 8 gradova	2011	budžet	0,1						Direkcija za puteve	Izrađena Studija
			ukupno: 0,1								
Utvrđiti usklađenu dinamiku investicionih aktivnosti u razvoj infrastrukture za aviosaobraćaj i aerodrome, zbog potrebe razvoja turizma i investicijama u turističke kapacitete	Izrada studije opravdanosti razvoja aviosaobraćaja i aerodroma u Crnoj Gori sa investicionim planom za period do 2020. godine sa prioriternim akcijama djelovanja kao odgovor potrebi praćenja razvoja turizma	2011-2012	budžet	0,05	0,10					Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija i, Ministarstvo turizma	Izrađena Studija
			donacija		1,1						
			EU tehnička pomoć – (IPA) , WB, GTZ								
			kredit								
			ukupno: 1,25								
Privlačenje stranih investicija u građevinarstvu	Izraditi program promocije Crne Gore: - kao sigurne luke za strana ulaganja, akcentirajući unikatne specifičnosti zemlje, njenih prirodnih bogatstava, koje je valorizuju u ekološku državu i atraktivne destinacije za ulaganja u	2011-2012	budžet	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05		Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Kancelarija za monitoring i implementaciju	Izrađeni Program
			donacija	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1			
			EU tehnička pomoć – (IPA) , WB, UNDP,Sida bilateralna:GTZ, Italijanska Vlada,Švajcarska Vlada,								
			kredit								

			ukupno: 0,70								
Definisati uslove i podsticati otvaranje stranih škola u cilju podsticaja privlačenja stranih investicija i kupovine nekretnina u Crnoj Gori.	2011-2013	budžet	0,05	0,05					Ministarstvo prosvjete i nauke	Broj otvorenih stranih škola	
		Donacija	0,4	0,4	0,4						
		EU tehnička pomoć – (IPA)									
		Kredit	0,4	0,4	0,4						
		WB -kamatne stope do 4,75%, grejs period do-5 godina, Banka za podršku razvoja Saveta Evrope-kamatne stope do 4,75%, grejs period do-5 godina,									
		ukupno: 2,5									

STRATEŠKO OPREDJELJENJE 5 - JAČANJE KONKURENTNOSTI GRAĐEVINSKE OPERATIVE

Prioritetni pravci djelovanja u okviru strateškog opredjeljenja	Mjere	Period implementacije	Ukupno Finansiranje: po godinama , izvoru finansiranja, uslovima finansiranja-rokovi otplate, kamatne stope, grejs period (u Milionima eura)							Odgovorne institucije za realizaciju	Indikatori			
			izvor	2011	2012	2013	2014	2015	2016					
Utvrđiti sistem podstacajnih mjera građevinskim firmama za uvođenje Sertifikovanih sistema upravljanja kvalitetom i uvođenje sistema upravljanja izvršenjem	Uvođenje stimulansa za društva propisanih od strane Vlade za implementaciju Programa Sertifikacije sistema upravljanja kvalitetom za:- Uvođenje ISO 9000 i ISO 14000 u građevinskim firmama - Primjena standarda ISO 10006 - Kvalitet u projektnom menadžmentu	2011-2015	budžet	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1		Vlada Crne Gore, Ministarstvo ekonomije, Ministarstvo uređenje prostora i zaštite životne sredine, kao i ISME, Akreditaciono tijelo Crne Gore, Privredna komora CG	Broj sertifikovanih društava u građevinarstvu			
			donacija	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3						
				EU tehnička pomoć – (IPA) , WB, UNDP, GTZ bilateralna: Italijanska Vlada,Švajcarska Vlada										
			kredit	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1						
				WB -kamatne stope do 4,75%, grejs period do-5 godina, EBRD kamatne stope do 5%, grejs period do-5 godina										
ukupno: 2,5														
Ponuditi finansijske i ostale mehanizme za unapređivanje tehničke, organizacione i druge osposobljenosti građevinske operative preko Investiciono razvojnog fonda Crne Gore i ostalih institucija	Izraditi Vladin program za uvođenje podsticajnih finansijskih i ostalih mehanizama za unapređivanje tehničke, organizacione ili druge osposobljenosti građevinske operative za: -uvođenje informacionih tehnologija, -obnovu mehanooopremljenosti, upotrebu novih tehnologija i obrtnih sredstava u saglasnosti sa svjetskim standardima za životnu sredinu i održivi razvoj, -izvozna orjentisanost građevinskih društava, -učesće na međunarodnim tenderima i praćenje bankarskim garancijama, -transformaciju putem reinženjeringa poslovnih procesa, -stvaranje kompetentnih radnika kroz vještine-nadogradnju i poboljšanje znanja, -beneficije za građ. društva pri zapošljavanju deficitarne radne snage, -rad na uvođenju tehnologija, opreme i osposobljavanje kadrova u sektoru obnovljivih izvora energije	2011-2015	budžet	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0		Vlada Crne Gore, Ministarstvo finansija, Novoformirani Investiciono razvojni Fond Crne Gore Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Privredna komora Crne Gore	Broj društava koja su koristila podsticajne mjere: -obim sredstava -svrha podsticaja			
			donacija	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0						
				EU finansiska pomoć – (IPA), GEF										
						kredit	4,0	4,0	4,0			4,0	4,0	
							KfW - kamatne stope 3,25%-4,7%, grejs period do-5 godine, WB- kamatne stope do- 4,7%, grejs period do-5 godina, Investicioni fondovi- kamatne stope eurlibor+do2%, grejs period do-1 godinu, JICA- kamatne stope do- 3,2%, grejs period od 5 -10godina							
ukupno: 30,0														

Kontinuirano sprovoditi aktivnosti na suzbijanju bespravne gradnje i rada na “crno”, kao generatora sive ekonomije	Ojačati kapacitete inspekcija u oblastima zaštite prostora i građevinarstvu	2011-2012	budžet	0,15	0,15					Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine	Broj pokušaja/suzbijenih nelegalnih gradnji
			donacija								
			kredit								
			ukupno: 0,3								
Implementirati postupak klasifikacije i kvalifikacije u javne radove	Donijeti propise za: -registar i kategorizaciju privrednih društava koja se bave izvođenjem radova na izgradnji objekata -uslove za obavljanje djelatnosti upravljanja projektima i izgradnji objekata. -Uzanse o građenju ili inkorporirati u pripadajućem zakonskom segmentu	2011-2012	budžet	0,05	0,1					Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Privredna komora Crne Gore- odbor udruženja građevinarstva, Komora u oblasti uređenje prostora i izgradnji objekata	Broj donijetih propisa
			donacija								
			kredit								
			ukupno: 0,15								
Inicirati periodično prikupljanje i publikovanje podataka od strane Privredne komore-sektora za građevinarstvo, kao osnov za preduzimanje mjera podsticaja za unapređenje ljudskih resursa i privrednih društava u celini	Uvesti sistem za prikupljanje i publikovanje podataka od interesa za građevinarstvo: -podaci vezani za domaće tržište i građevinska društva (broj, struktura, veličina, šifra djelatnosti, itd.) -podaci o raspisanim inostranim tenderima i uslovima učešća	2011-2015	budžet	0,025	0,025	0,025	0,025	0,025		Privredna komora Crne Gore- odbor udruženja građevinarstva, MONSTAT, Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija	Funkcionalnost sistema
			donacija	0,025	0,025	0,025	0,025	0,025			
				EU tehnička pomoć – (IPA) UNDP, GTZ, bilateralna: Italijanska Vlada,Britanska Vlada							
			kredit								
			ukupno: 0,25								
Povezivanje društava u saveze (klustere) preko aktivnog učešća Vlade, Privredne komore, lokalne samouprave, Univerziteta, sindikata i drugih	Usvajanje programa akcija za stvaranje klastera i povezivanje crnogorskih građevinskih društava radi zajedničkog nastupa na domaćim ili inostranim tržištima	2010-2015	budžet	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1		Privredna komora Crne Gore- odbor udruženja građevinarstva, Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija	Broj uspostavljenih funkcionalnih klastera
			donacija	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5			
				EU tehnička pomoć – (IPA) UNDP, GTZ, USAID,bilateralna: Italijanska Vlada,Britanska Vlada,							
			kredit								
			ukupno: 3,0								

Regulisati primjenu najsavremenijih mjera bezbjednosti i zaštite zdravlja pri radu	Usvajanje propisa i normi, u vezi mjera bezbjednosti i zaštite zdravlja pri radu u građevinarstvu	2011-2012	budžet	0,05	0,05					Ministarstvo rada	Donošenje propisa		
			ukupno: 0,1										
Implementirati FIDIC modele uslova ugovora u domaćim građevinskim projektima	Izvršiti izmjenu i dopunu propisa/pratećih akata (obrazaca i standardnih formulara) o javnim nabavkama u djelu modela ugovora koji treba da bude baziran na FIDIC-ovim uslovima saglasno domaćoj regulativi	2011-2012	budžet	0,025	0,025					Vlada Crne Gore, Ministarstvo finansija, Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Direkcija javnih nabavki Direkcija javnih radova	Izvršena izmjena i dopuna		
			donacija	0,5	0,5							EU tehnička pomoć – (IPA), EBRD/EIB(kao pridružne mere ostalih finansijskih projekata u CG) ,Britanska Vlada	
				kredit									
			ukupno: 0,15										
Podsticati razvoj i formiranje jakih konsultantskih i projektantskih firmi	Uvesti podsticajne mere za ukupnjavanje sadašnjih brojnih malih firmi u velike konsultanske i projektantske firme sposobne za projektovanje i upravljanje velikim investicionim projektima (tehnička pomoć bi se koristila za obuke i nadgradnju znanja iz specifičnih oblasti, uspostavljanje nove organizacione strukture, povezivanje sa odgovarajućim stranim partnerima dok bi se finansijski dio koristio kao pomoć potrebi prostornog fizičkog ujedinjenja, nabavci novih softvera, opreme i kao investicije u razvojni dio uz povoljne kreditne uslove) Podsticati profesionalnu nadgradnju u specijalističkim oblastima preko uvođenja obuka u ugovaranju i vođenju projekata, superviziji na principima zahtjeva i uputstava svetski poznatih finansijskih institucija, vođenju, projektovanju i nadzoru u svim kategorijama infrastrukturnih projekata, zaštiti životne sredine -održlvog razvoja, strateškom planiranju, vodosnabdevanju, prečišćavanju otpadnih voda, upravljanju čvrstim otpadom, projektima iz energetike, energetske efikasnosti, obnovljivih izvora energije itd.	2011-2015	budžet	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1		Vlada Crne Gore, Privredna komora Crne Gore- odbor udruženja građevinarstva, Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine Direkcija malih i srednjih preduzeća	Broj udruženih i ukupljenih firmi		
			donacija	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5				EU tehnička pomoć – (IPA) , WB, UNDP, GTZ bilateralna: Italijanska Vlada,Švajcarska Vlada,Holandska Vlada, Norveška Vlada	
				kredit	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5				
			ukupno: 5,5										

STRATEŠKO OPREDJELJENJE 6 – FORMIRANJE ADEKVATNE STRUKTURE RADNE SNAGE U OBLASTI GRAĐEVINARSTVA

Prioritetni pravci delovanja u okviru strateškog opredeljenja	Mjere	Period implem ent.	Ukupno Finansiranje: po godinama , izvoru finansiranja, uslovima finansiranja-rokovi otplate, kamatne stope,grejs period (u Milionima eura)							Odgovorne institucije za realizaciju	Indikatori	
			izvor	2011	2012	2013	2014	2015	2016			
Dovršavanje procesa reforme obrazovanja naročito u pogledu sistema nacionalnog okvira kvalifikacija	Izrada Zakona o nacionalnom okviru kvalifikacija i stvaranje uslova za razvoj kvalifikacija, baziranih na ishodima učenja; Donošenje nacionalne klasifikacije zanimanja, zasnovane na Internacionalnom standardu klasifikacije zanimanja (ISCO-88)	2011	budžet	Redovne aktivnosti						Ministarstvo finansija u saradnji sa Ministarstvom prosvjete i nauke i Zavodom za statistiku (za NKZ)	Usvajanje Zakona o Crnogorskom kvalifikacionom okviru. Razvijene kvalifikacije u , sektorsu građevine, bazirane na ishodima učenja, u skladu sa potrebama tržišta rada; Izrađena nacionalna klasifikacija zanimanja	
			donacija	0,05								
				EU tehnička pomoć – (IPA) , GTZ bilateralna: Italijanska Vlada,Švajcarska Vlada								
				kredit								
			ukupno: 0,05									
Povećanje javnih izdvajanja za obrazovanje i razvoj ljudskih resursa i njihovo pravilno usmjeravanje	Donošenje odluke o povećanju javnih izdvajanja za inicijalno i kontinuirano obrazovanje Uvođenje politike i podsticajnih mjera koje će stimulisati veća privatna ulaganja (smanjenje carine na uvoz, smanjenje PDV-a...)	2011-2012	budžet							Vlada Crne Gore	Procenat povećanja sredstava, namijenjenih razvoju obrazovnog sistema Uvedene podsticajne mjere	
			donacija									
				kredit								
					ukupno:							
Razvoj stručnog obrazovanja svih nivoa u cilju prevažilaženja problema deficitarnosti kadrova za određene profesije i unapređenje struke uvođenjem novih metoda i tehnologija.	Uspostavljanje aktivnije saradnje socijalnih partnera sa nadležnim ministarstvom pri definisanju /određivanju potrebnih programa srednjeg i višeg stručnog obrazovanja. Ovom mjerom će se smanjiti potreba naknadnih obuka	2011-2012	budžet	Redovne aktivnosti						Ministarstvo prosvjete i nauke, Centar za stručno obrazovanje, Privredna komora, Unija poslodavaca, Zavod za zapošljavanje CG	Identifikovani obrazovni profili, potrebni tržištu rada i, u skladu sa tim, urađena odgovarajuća programska ponuda Smanjen broj naknadnih obuka	
			donacija									
			kredit									
						ukupno:						
	Sprovođenje detaljne analize o potrebama tržišta rada i deficitarnim zanimanja po regionima	2011	budžet	0.03						Privredna komora, Unija poslodavaca, Zavod za zapošljavanje CG	Realni podaci o potrebama tržišta rada Realni podaci o deficitarnosti zanimanja po regionima	
			ukupno: 0.03									

	Otvaranje stručnih škola (javnih ili privatnih), ili otvaranje odjeljenja za deficitarne struke u postojećim školama, posebno u sjevernom regionu	2011-2013	budžet							Ministarstvo prosvjete i nauke, privatne firme iz oblasti građevinarstva, Privredna komora, Unija poslodavaca,	Broj otvorenih odjeljenja iz oblasti građevinarstva Procenat povećanja upisa učenika u programe iz oblasti građevinarstva
	Priprema obrazovnih programa, osposobljavanje nastavnika za realizaciju programa deficitarnih zanimanja	2011-2013	donacija							Ministarstvo prosvjete i nauke, Centar za stručno obrazovanje, Savjet za stručno obrazovanje, visokoškolske ustanove, Savjet za visoko obrazovanje	Broj usvojenih obrazovnih programa, broj seminara za nastavnike
kredit											
ukupno:											
	Priprema i akreditacija novih specijalističkih programa za aseizmičko projektovanje i planiranje prostora	2011-2013	budžet							Ministarstvo prosvjete i nauke, Savjet za visoko obrazovanje, institucije visokog obrazovanja	Akreditacija studijskog programa
donacija			0.20	0.20	0.15				Bilateralala: GTZ, UNDP, SIDA, EU obrazovni fondovi		
kredit											
ukupno: 0.55											
	Obezbjedenje materijalnih sredstava za razvoj i opremanje obrazovnih ustanova (opremanje školskih kabineta, laboratorija i radionica, knjige).	2011-2013	budžet	0.3	0.3	0.3				Ministarstvo prosvjete i nauke, Privredna komora, Udruženje poslodavaca, (privatna) preduzeća iz oblasti građevinarstva	Povećanje stepena opremljenosti obrazovnih ustanova i institucija, broj opremljenih školskih radionica
donacija			0.7	0.7	0.7				Bilateralala: GTZ, UNDP, SIDA, EU obrazovni fondovi		
kredit											
ukupno: 3.0											
Usklađivanje upisne politike sa potrebama tržišta rada i strateškim opredjeljenjima razvoja Crne Gore; Popularizacija građevinske struke kod učenika	Uspostaviti mehanizme profesionalne orijentacije, savjetovanja i informisanja	2011-2020 (kontinuirano)	budže	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	Ministarstvo prosvjete i nauke, Ministarstvo rada i socijalnog stanja, Centar za profesionalnu orijentaciju	Rezultati upisa
			donacija	EU tehnička pomoć – (IPA)							
			ukupno: 0,06								

¹ Iznos sredstava iz Budžeta koja se odnose na Ministarstvo prosvjete i nauke je okviran i biće preciziran Zakonom o Budžetu odgovarajuće godine. Takođe, iznos sredstva, gdje je kao izvor sredstava naveden donator, treba smatrati okvirnim.

	Promovisati , na nivou države i lokalne zajednice, značaj profesionalne orijentacije, promovisati tražena zanimanja i uspješna preduzeća i poslodavce (prezentovanje primera dobre prakse učenicima i roditeljima, kako bi se otklonile predrasude o građevinarstvu kao neatraktivnoj profesiji, koja je slabo plaćena	2011-2020 (kontinuirano)	budžet	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	Ministarstvo prosvjete i nauke, obrazovne ustanove, mediji	Broj učenika, upisanih u deficitarna zanimanja
			donacija	EU tehnička pomoć – (IPA)							
			kredit								
			ukupno: 0.18 (0.03 godišnje)								
	Obezbjeđenje sredstava za fondove za stipendiranje ili kreditiranje učenika i studenata koji se obrazuju za deficitarna zanimanja	2011-2020 (kontinuirano)	budžet	0.04	0.04	0.04	0.04	0.04	0.04	Ministarstvo prosvjete i nauke, lokalne zajednice, udruženja poslodavaca, nadležno ministarstvo, Ministarstvo finansija, Unija poslodavaca	Broj obezbijedenih stipendija i kredita, Broj partnera, uključenih u obezbjeđivanje sredstava, Broj stipendiranih učenika i studenata koji su se opredelili za deficitarna zanimanja
			donacija								
			ukupno: 0.24 (0.04 godišnje)								
Uključivanje obrazovanja odraslih i dalji razvoj ljudskih resursa kao sastavni dio politike obrazovanja i kao preduslov za produženje ovlašćenja i licenci za rad	Analiza potrebe za specifičnim obukama radne snage	2011-2020 (kontinuirano)	budžet	0.04	0.04	0.04	0.04	0.04	0.04	ZZZ CG, institucije visokog obrazovanja , Komora u oblasti uređenja prostora i izgradnji objekata, Seizmološki zavod.	Rezultati analize
	Organizacija obuka		donacija	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06	0.06		Broj organizovanih obuka
	Specijalne obuke za: prijavljivanje međunarodnih projekata, primjenu FIDIC-a, Eurokodova, Prostornog planiranja sa aspekta seizmičke bezbjednosti i sl.			Bilateral: GTZ, UNDP, SIDA, EU obrazovni fondovi, IPA 2008							
	ukupno: 0.60 (0.10 godišnje)										
Sprovođenje aktivnosti na podizanju svijesti kod poslodavaca i menadžera u kompanijama o važnosti cjeloživotnog učenja daljeg ulaganja u razvoj ljudskih resursa i stvaranju organizacija koje uče	Organizovanje seminara, kurseva, radionica koji omogućavaju razvoj ključnih kompetencija (jezička i informatička pismenost, preduzetništvo, komunikacijske sposobnosti i dr) za zaposlene	2011-2020 (kontinuirano)	budžet							Direkcija za mala i srednja preduzeća, Unija poslodavaca, obrazovne ustanove	Bbroj organiziovanih seminara, kurseva, radionica Broj lica, uključenih u programe kontinuiranog obrazovanja i osposobljavanja
			donacija								
			učesnici	0.015	0.015	0.015	0.015	0.015	0.015		

	Razvoj mehanizama koji podstiču zaposlene na kontinuirano dodatno obrazovanje i osposobljavanje (na pr. povezanost učešća na odgovarajućim programima osposobljavanja i produžavanja dozvola za rad)								Direkcija za mala i srednja preduzeća, Unija poslodavaca, obrazovne ustanove, Komora u oblasti uređenja prostora i izgradnji objekata,	Broj lica, uključenih u različite programe dodatnog obrazovanja i osposobljavanja
Uvođenje programa obrazovanja za dokvalifikaciju, prekvalifikaciju, usavršavanje i specijalizaciju, obrazovanje uz rad i druge oblike obrazovanja, u skladu sa definisanim potrebama na tržištu rada. Prioritet treba dati obuci i prekvalifikaciji za poznatog poslodavca	Izrada planova dodatnog osposobljavanja i, u skladu sa tim, programa za potrebnu dokvalifikaciju, prekvalifikaciju, usavršavanje ili specijalizaciju, ne samo zbog smanjivanja deficitarnosti postojećih profesija, već i zbog inovacije znanja zbog tehnoloških i naučnih unapređenja.	2011-2012	budžet	0.2	0.4				Centar za stručno obrazovanje, ZZZ CG, Unija poslodavaca, Savjet za stručno obrazovanje, Savjet za visoko obrazovanje	Broj uvedenih programa i broj učesnika u programu prekvalifikacije, dokvalifikacije i t.d.
			donacija	0.2	0.4					
				Bilateralala: GTZ, UNDP, SIDA, EU obrazovni fondovi						
			kredit							
			ukupno: 1.2							
	Podsticanje potencijalnih kandidata za obuku ili prekvalifikaciju, posebnim popularnim mjerama (plaćeni troškovi programa, obezbjeđivanje naknade za vrijeme trajanja programa, obezbjeđivanje radnog mjesta nakon završetka programa)	2011-2020 (kontinuirano)	budžet						Unija poslodavaca, poslodavci	Broj uspješno završenih obuka i ostvarenog zapošljavanja
			donacija							
			firme	0.001, po učesniku, godišnje						
			ukupno:							
Postepeno povećanje broja i kvaliteta radne snage sa visokim i postdiplomskim obrazovanjem	Povećanje broja upisanih studenata u visokobrazovne institucije koje obrazuju kadar za potrebe građevinarstva	2011-2020 kontinuirano	Redovne aktivnosti						Ministarstvo prosvjete i nauke, Centar za stručno obrazovanje, stručne škole	Broj upisanih studenata i njihov uspeh za vreme studiranja
	Povećanje efikasnosti studiranja, što podrazumjeva veću prohodnost	2010-2020 kontinuirano	Redovne aktivnosti						Ministarstvo prosvjete i nauke, Savjet za visoko obrazovanje, institucije visokog obrazovanja	Broj diplomiranih studenata

	Povećanje zastupljenosti praktičnog rada (prakse) u toku studija i učestvovanje studenata u naučno-istraživačkom radu	2011-2020 kontinuirano	Redovne aktivnosti						Ministarstvo prosvjete i nauke, Savjet za visoko obrazovanje, institucije visokog obrazovanja	Veća zainteresovanost i osposobljenost studenata za uključanje u naučni i stručni rad
Uvođenje principa održivog razvoja u srednjem i visokom obrazovanju	Izučavanje u srednjim školama i fakultetima sadržaja, vezanih za održivi razvoj, kao što su zaštita životne sredine i primjena novih, ekoloških i obnovljivih građevinskih materijala	2011-2012	budžet	0.03	0.03				Centar za stručno obrazovanje, Ministarstvo prosvjete i nauke, Savjet za stručno obrazovanje, Savjet za visoko obrazovanje, institucije visokog obrazovanja	Broj programa kod kojih se izučavaju sadržaji, vezani za održivi razvoj
			donacija	0.12	0.12					
				Bilateralala: GTZ, UNDP, SIDA, EU obrazovni fondovi						
			ukupno: 0.3							
	Priprema i akreditacija novih studijskih programa iz oblasti energetske efikasnosti objekata	2011-2012	budžet	0.05	0.05				Savjet za visoko obrazovanje, institucije visokog obrazovanja	Broj akreditovanih studijskih programa
			donacija	0.15	0.15					
				Bilateralala: GTZ, UNDP, SIDA, EU obrazovni fondovi						
			ukupno: 0.4							
Uspostavljanje bolje koordinacije na području istraživanja i razvoja putem partnerstva relevantnih učesnika: pojedinaca, kompanija, socijalnih partnera i vlasti	Osnivanje zajedničkog istraživačkog centra (po principu privatno-javnog partnerstva) za održivi razvoj građevinarstva, za praćenje, razvoj i primjenu novih metoda i tehnologija, za energetske efikasnost, te usmjeravanje građevinske industrije ka proizvodnji novih, kvalitetnijih, jeftinijih proizvoda, materijala, prefabrikovanih elemenata, opreme i industrijalizacije	2011-2014	budžet						Visokoškolske ustanove, udruženja poslodavaca, Privredne komore, institucije visokog obrazovanja, stručne institucije	Broj realizovanih aktivnosti, vezanih za održivi razvoj građevinarstva
			donacija	0,5	0,5	0,5	0,5			
				Bilateralala: GTZ, UNDP, SIDA, EU obrazovni fondovi						
			ukupno: 2,0							
	Iniciranje, podrška, identifikovanje partnera i priprema kvalitetnih istraživačkih projekata.	2011-2020 (kontinuirano)	budžet	0.05	0.05	0.05	0.05	0.05	Ministarstvo prosvjete i nauke, socijalni partneri i institucije visokog obrazovanja	Broj prihvaćenih projekata
			donacija	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2		
				Bilateralala: GTZ, UNDP, SIDA, EU obrazovni fondovi						
			ukupno: 1.50 (0.25- godišnje)							

Iniciranje korišćenja sredstava EU fondova pri kreiranju zajedničkih projekata (socijalnih partnera) koji podržavaju podizanje kvaliteta i dostupnosti učenja mladih i odraslih	Prijava TEMPUS projekata koji se odnose na reforme studijskih programa, reforme univerzitetskog menadžmenta, strukturne reforme visokoobrazovnog sistema, kao i projekte koje se odnose na uticaj visokog obrazovanja na društvo u celini.	2011-2020 (kontinuirano)		Ministarstvo prosvjete i nauke, socijalni partneri i institucije visokog obrazovanja	Broj prihvaćenih projekata
	Korišćenje programa kao što su: ERASMUS MUNDUS, BASILIUS, CEEPUS i dr. za ostvarivanje mobilnosti nastavnog kadra i studenata	2011-2020 (kontinuirano)		Ministarstvo prosvjete i nauke, institucije visokog obrazovanja	Broj prihvaćenih aplikanata
Obezbjedenje učestvovanja strukovnih udruženja (Savez arhitekata, Udruženje geodeta, Savez inženjera i tehničara i Inženjerske komore) u procese doživotnog učenja i stručnog usavršavanja, kao jedna od mjera i uslova za produženje ovlašćenja i licenci	Organizovanje kurseva, stručnih predavanja, simpozijuma i seminara od strane ovih udruženja, sa ciljem doživotnog obrazovanja građevinara	2011-2020 (kontinuirano)		Savez arhitekata, Udruženje geodeta, Savez inženjera i tehničara i Komora u oblasti uređenja prostora i izgradnji objekata,	Broj realizovanih kurseva, seminaera, predavanja i sl.
	Obezbjedenje mehanizma za obaveznost učešća na stručnim predavanjima, seminarima i simpozijuma. Moguće rešenje je da učestvovanje bude uslov za dobijanje ili za produženje ovlašćenja za rad	2011		Vlada CG, Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Komora u oblasti uređenja prostora i izgradnji objekata,	Donošenje zakonske mjere

STRATEŠKO OPREDJELJENJE 7 - RAZVOJ INDUSTRIJE GRAĐEVINSKIH MATERIJALA BAZIRAN NA PRINCIPIMA ODRŽIVOG RAZVOJA

Prioritetni pravci delovanja u okviru strateškog opredeljenja	Mjere	Period impleme ntacije	Ukupno Finansiranje: po godinama , izvoru finansiranja, uslovim finansiranja-rokovi otplate, kamatne stope,grejs period (u Milionima eura)							Odgovorne institucije za realizaciju	Indikatori
			izvor	2011	2012	2013	2014	2015	2016		
Izraditi program za namjensko korišćenje mineralnih sirovina	Izvršiti neophodnu osnovnu tehničku i finansijsku valorizaciju potencijalnih terena za eksploataciju ukrasnog kamena, tehničko-građevinskog kamena, bentonita, cementnog laporca, gline, bijelog boksita i rožnaca za staklarsku industriju	2011-2016-2020*	budžet							Državni organi i lokalna vlast, Kancelarija za praćenje i vođenje prioritetnih projekata – Sektor 3 Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, Zavod za geološka istraživanja	Broj studija opravdanosti, broj izrađenih karata sa označenim lokacijama za moguće eksploatacije, broj koncesija
			donacija	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2		
			EU fondovi, Bilateral: GTZ, UNDP, SIDA, ukupno: 1,5								
	Uspostaviti finansijske mehanizme za podsticaj realizacije projekata za istraživanje potencijalnih nalazišta i kvaliteta sirovina, kao i za proizvodnju građevinskih materijala (kredit, koncesije, javno-privatna partnerstva) i kofinansiranje istraživanja preko mehanizma Investiciono razvojnog fonda Crne Gore	2011-2016-2020*	budžet	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	Vlada Crne Gore i Ministarstvo ekonomije	Broj ponuđenih kredita, koncesija, javno-privatna partnerstva
			donacija								
			ukupno: 1,8								
	Stvoriti mehanizme za podsticaj tradicionalnog načina gradnje kao autohtonog, a koristiti lokalne sirovine (moguće fiskalne povlastice) i donjeti standarde za takav način gradnje (detaljnije u Strateškom opredjeljenju 3)	2011-2016-2020*	budžet	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	Ministarstvo ekonomije, ISME i Kancelarija za praćenje i vođenje prioritetnih projekata – Sektor 3	Usvojeni zakoni i standardi
			donacija	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2		
			Bilateral: GTZ, UNDP, SIDA, EU obrazovni fondovi ukupno: 1,8								
	Proučiti mogućnosti korišćenja tehnogenih mineralnih sirovina i opasnog otpada kroz naučno-istraživačke projekte (pepeo iz termoelektrane Pljevlja kao porcelanski dodatak cementu i sl.), što rješava i problem otpada i zaštite životne sredine	2011-2013	budžet	0.1	0.1	0.1				Ministarstvo ekonomije, Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Stručne institucije, Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti	Usvojene studije za korišćenje ovih sirovina
			donacija	0.20	0.20	0.20					
			Bilateral: GTZ, UNDP, SIDA, EU fondovi ukupno: 0.9								

	Izraditi plan realizacije organizovane i kontrolisane eksploatacije mineralnih sirovina kao bigra i boksita, ali i šljunka i pjeska, zbog mogućih ekoloških katastrofa	2011-2016-2020*	budžet																Zakonska regulativa				
			donacija	0,1	0,1	0,1	0,05	0,05	0,05														
				EU fondovi ,Bilateralala: GTZ, UNDP, SIDA,																			
			ukupno: 0,45																				
Obezbijediti razvoj postojećih i izgradnju novih kapaciteta za proizvodnju građevinskih materijala	Izvršiti usklađivanje i Donijeti zakonsku regulativu koja će obavezati na primenu Direktive 86/106/EEC (SO 2)	2011-2013	budžet															Ministarstvo ekonomije,	Usvojeni zakoni				
			donacija	0,10	0,10	0,10																	
				EU fondovi ,Bilateralala: GTZ, UNDP, SIDA,																			
			ukupno: 0,3																				
	Koristiti mehanizme za finansiranje Čistih tehnologija i obezbijediti razvoj postojećih kapaciteta putem rekonstrukcija, privatizacija ili davanja koncesija. Time bi se obezbjedila finansijska sredstva za obnovu zastarjele i nabavku nove opreme i obezbjedila “čista” tehnologija koja neće zagađivati životnu sredinu	2011-2016-2020*	budžet															Ministarstvo finansija, lokalni organi uprave, sama preduzeća	Ostvaren razvoj i modernizovanje,rest artiranje procesa proizvodnje				
			donacija	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5													
				EU fondovi ,GEF,Bilateralala: GTZ, UNDP, SIDA,																			
			kredit	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5													
				KfW - kamatne stope do 3,25%grejs period do-5 godine, WB- kamatne stope do- 3%, grejs period do-5 godine																			
			ukupno: 6,0																				
	Sprovesti obuku zaposlenih u preduzećima za primjenu novih tehnologija i standarda (Detaljnije u Strateškom opredjeljenju 6)	2011-2016-2020*	budžet															Ministarstvo prosvjete i nauke, Privredna komora, Unija poslodavaca, Zavod za zapošljavanje CG	Broj realizovanih obuka				
			donacija	0,1	0,1	0,05	0,05	0,05	0,05														
				EU fondovi ,GEF,Bilateralala: GTZ, UNDP, SIDA,																			
			ukupno: 0,4																				
Izgraditi 2 fiksne i 5-6 pokretnih asfaltnih baza za potrebe izgradnje i održavanje puteva i saobraćajnica	Obezbjediti “čistu” najsavremeniju tehnologiju koja neće biti zagađivač životne sredine preko koncesije za lokaciju	2011-2016	budžet															inostrana / domaća preduzeća	Broj asfaltnih baza				
			privatna ulaganja koncesio-nera	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5													
			ukupno: 9,0																				

Izgraditi fabriku za pokrivni crijep, obnoviti tehnološke procese u ciglanama (Pljevlja)	Izraditi plan sa nalazištima, sondirati interes firme i pripremiti lokacije za korišćenje pod koncesijom	2011-2012	budžet	0,05	0,05					Zavod za geološka istraživanja	Rrealizacija plana
			donacija								
			ukupno: 0,1								
Izgraditi gipsaru i ispitati potencijalna nalazišta za eksploataciju gipsa radi definisanja mogućnosti i opravdanosti za proizvodnju gips kartonskih ploča	Izraditi plan sa nalazištima, sondirati interes firme i pripremiti lokacije za korišćenje pod koncesijom	2011-2012	budžet	0,07	0,07					Zavod za geološka istraživanja	Realizacija plana
			donacija								
			ukupno: 0,14								
Intenzivirati razvoj industrije za proizvodnju cementa	Izraditi studiju za izgradnju cementara u Baru i Pljevljima, sondirati interes inostranih preduzeća i stvoriti uslove za korišćenje nalazišta pod koncesijom	2011-2012	budžet	0,125	0,125					Zavod za geološka istraživanja	Izrada studije
			donacija								
			ukupno: 0,25								
Uspostaviti mehanizme za racionalno i svrsishodno korišćenje raspoloživog šumskog bogatstva	Izraditi strategiju za održivo upravljanje šumama i namjenski označiti ustanovljene i potencijalne terene za eksploataciju drveta	2011-2012	budžet							Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede	Usvojena strategija i izradene karte
			donacija	0.1	0.06						
				EU fondovi ,Bilateralala: GTZ, UNDP, SIDA,							
			kredit								
ukupno: 0.16											
Rekonstrukcija, privatizacija i investicije za kapacitete drvne industrije, posebno u sjevernom regionu	Izrada Studije sa planom i analizom za proizvodnju: - oplate i drvene građe - fabrika za obradu drveta, proizvodnju medijapan ploča, iverice, lijepljenih lameliranih nosača i konstrukcija -Uspostavljanje novih tehnologije za proizvodnju briketa i pelega	2012-2013	budžet							Ministarstvo ekonomije	Realizacija plana
			donacija		0,15	0,15					
				EU fondovi ,Bilateralala: GTZ, UNDP, SIDA,							
ukupno: 0.3											

AKCIONI PLAN I PREDLOG MJERA	Preduzeti mjere za olakšavanje transporta sirovina i materijala	Izgraditi plan razvoja prioritetne saobraćajne infrastrukture u funkciji transporta sirovina i materijala za razvoj i investiranje u građevinsku proizvodnju	2011-2013	budžet							Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija, Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring razvoj u oblasti investicija –Sektor 3	Izgrađeni putevi
				donacija	0,1	0,1	0,1					
					EU fondovi ,Bilateral: GTZ, UNDP, SIDA,							
				ukupno: 0.3								
	Podsticati proizvodnju ekoloških i energetski efikasnih materijala	Izraditi pravnu regulativu i definisati finansijske mehanizme (smanjenje poreza za ekološke materijale i opremu koja utiče na EE) za podsticaj korišćenja obnovljivih i lokalno dostupnih materijala, poput opeke od zemlje, gline, gipsa, drveta, drvenih strugotina, slame, biomase i sl. koje se mogu i reciklirati	2011-2012	budžet							Vlada Crne Gore, Ministarstvo finansija, Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine , ISME, Kancelarija za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija –Sektor 3	Usvojena pravna regulativa i usvojene fiskalne mjere
				donacija	0,15	0,15						
					EU fondovi ,Bilateral: GTZ, UNDP, SIDA,							
				ukupno: 0.3								
		Donijeti tehničku regulativu i izraditi standarde koji će omogućiti primjenu ekoloških i obnovljivih materijala (Detaljnije u Strateškom opredjeljenju 3)	2011-2014	budžet							Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine , Ministarstvo ekonomije, ISME	Usvojena regulativa
				donacija	0,05	0,05	0,05	0,05				
					EU fondovi ,Bilateral: GTZ, UNDP, SIDA							
				ukupno: 0.2								
		Izraditi Pravilnik za korišćenje finansijskih mjera od Investiciono razvojnog fonda za podsticaj privatnog sektora na otvaranje fabrika za proizvodnju građevinskih elemenata na bazi ekoloških materijala (kao na primjer blokove od drvene strugotine, cement i aditivi), posebno u Sjevernom regionu, kao jedna od mjera za razvoj tog regiona. Proizvodnja bi bila namenjena i za izvoz	2011-2012	budžet	0,015	0,015					Ministarstvo ekonomije, lokalni upravni organi i preduzeća (domaća i strana)	Broj otvorenih fabrika
				donacija								
				ukupno: 0,03								
	Obezbijediti plasman na domaćem tržištu i izvoz proizvoda građevinske industrije (veza sa Direktivom CPD 89/106/EEC)	Otvoriti akreditovane laboratorije za ispitivanje materijala (Detaljnije je razrađeno u Akcionom planu za Strateško opredjeljenje 3)	2010-2014	budžet							Akreditaciono tijelo CG, ISME i Ministarstvo uređenja prostora i ZŽS, Kancelarija za monitoring i implementaciju Str., monitoring i razvoj u oblasti investicija –Sektor 3, Institut za akreditaciju	Broj laboratorija
				donacija	0,5	0,5	0,5	0,5				
				ukupno: 2,0								

* produžetak aktivnosti do 2020. godine. Dinamika aktivnosti biće obuhvaćena revizijom Akcionog plana u 2016 godini (detaljnije objašnjeno u poglavlju 11 ove Strategije)

Sumarno (u milionima eura):

izvor	2011	2012	2013	2014	2015	2016
budžet	12.380	13.765	8.640	6.065	4.065	2.320
donacije	16.215	20.175	11.845	7.235	4.435	2.06
kredit	35.0	35.0	7.5	6.1	6.1	0.5
Učesnici obuka	0.015	0.015	0.015	0.015	0.015	0.015
Privatna ulaganja	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500

Investiciono razvojni fond Crne Gore –“IRF-CG“ - 50 miliona

11. MONITORING SPROVOĐENJA STRATEGIJE

Uspostavljanje Strategije razvoja građevinarstva do 2020. godine u Crnoj Gori zahtjeva aktivno učešće šireg spektra učesnika i to ne samo države i njenih institucija i organa, već i na lokalnom nivou i društva u cjelini. Gledano sa više aspekata, građevinarstvo je vitalni dio društva i preduslov za ostvarivanje ostalih ekonomskih aktivnosti i postizanje ekonomskog rasta društva u cjelini. To podrazumijeva da svaki učesnik, direktni ili indirektni, u građevinarstvu treba da pridonese i preuzme dio akcija.

Svakako da je odgovornost države da omogući potreban institucionalni kapacitet i postavljenost sa ciljem da se osigura profesionalna implementacija strategije i zaštiti kretanje od integriranog planiranja do fizičke realizacije.

11.1. PLANIRANE MJERE U OKVIRU STRATEŠKIH OPREDELJENJA I IZVRŠENJE AKTIVNOSTI

Monitoring napretka aktivnosti u okviru implementacije Strategije neophodan je kako bi se mogla vršiti ocjena progressa u ostvarivanju zacrtanih strateških opredeljenja i implementacija predviđene dinamike Akcionog Plana sa predlogom mjera.

Realizacija sistema monitoringa predviđena je na isti način kao i sprovođenje koordinacije implementacije, tj. kroz saradnju svih ministarstava sa Ministarstvom uređenja prostora i zaštite životne sredine, uz glavnu koordinirajuću ulogu Kancelarije za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija (koja je u okviru Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine) i Koordinativnim tijelom za praćenje realizacije Strategije, kao najodgovornijim u cijelom procesu sa potpunom političkom podrškom Vladinog Savjeta za prioritetne projekte.

Sistem kontrole implementacije Strategije definisan je sa predloženom organizacijom prema kojoj u trenutku usvajanja Strategije treba odmah osnovati i Koordinativno tijelo za praćenje realizacije Strategije i njenog Akcionog Plana. Članovi Koordinativnog tijela trebaju biti predstavnici sljedećih institucija: Institut za standardizaciju Crne Gore, Odbor za građevinarstvo Privredne komore Crne Gore, Građevinski fakultet, MONSTAT-, Direkcija javnih radova, Direkcija za saobraćaj, Uprava za nekretnine, Komora u oblasti uređenja prostora i izgradnji objekata i Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine. U toku rada Koordinativno tijelo formiraće 5 sub-koordinativnih tijela za harmonizaciju EU regulative u građevinarstvu: Eurokodovi, katastar, građevinski proizvodi, energetska efikasnost, zaštita životne sredine.

Koordinativno tijelo će svoj rad uspostaviti na uzajamnoj aktivnosti sa Kancelarijom za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija koja će biti nosilac komunikacije sa strukturama koje su neposredno angažovane na realizaciji prioriternih aktivnosti predviđenih Strategijom. Djelokrug i aktivnosti kancelarije su precizno definisani za rad u tri sektora za koji se treba izvršiti adekvatna selekcija personalnih resursa.

Koordinativno tijelo za praćenje realizacije Strategije i njenog Akcionog Plana dostavljat će kvartalne periodične izveštaje preko Kancelarije za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija Ministarstvu uređenja prostora i zaštite životne sredine u konciznom obliku sa unaprijed dogovorenim sadržajem glavnih informacija.

Godišnji Izvještaj o realizaciji Akcionog plana Koordinativno tijelo dostavlja Vladi preko Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine koji sadrži: postignuti stepen realizacije u tekućoj godini u odnosu na strateške ciljeve, procjenu implikacija realizacije Akcionog plana na sljedeću godinu, analizu razloga za eventualna odstupanja od Akcionog plana i predložene korektivne mjere, potrebne mjere za unapređenje predviđenih aktivnosti i procjenu potreba revidiranja i inoviranja Strategije.

Svaku predviđenu mjeru u okviru Akcionog plana za Prioritetni pravac djelovanja strateških opredjeljenja, prati vremenski rok izvršenja zadatka kao i indikator kojim će se vršiti monitoring nad napretkom u postizanju ciljeva definisanim u okviru Strategije. Ovo će omogućiti proces identifikovanja kvalitetnog poboljšanja razvoja građevinarstva Crne Gore, a time omogućiti i poređenje sa drugim zemljama.

11.2. PRAĆENJE PODATAKA U GRAĐEVINARSTVU

Brojni su projekti u Crnoj Gori koji se raealizuju od strane nezavisnih istraživačkih institucija, privatnog sektora, NVO i međunarodnih institucija i organizacija u kojima se za potrebe pojedinih projekata sistematizovano prikupljaju i prate određeni podaci. Ovi podaci mogu biti korisna dopuna zvaničnim izvorima. Moramo naglasiti da će se sa procesom pridruživanja EU svakako mijenjati metodologija kao i vrste podataka koji će biti relevantni direktno ili indirektno za oblast građevinarstva. Svim onim institucijama i agencijama koji će se baviti vođenjem evidencije i praćenjem podataka stanja u građevinarstvu vremenom će biti potrebna standardizacija metodologija u saglasnosti sa evropskim prihvaćenim parametrima Euroconstruct-a. Ovo je jedna od aktivnosti predviđena Akcionim planom koja se treba ostvariti u okviru rada prvog sektora Kancelarije za monitoring i implementaciju Strategije, monitoring i razvoj u oblasti investicija. Za početak, u tabeli je predloženo prikupljanje 50 podataka koji su relevantni za građevinarstvo, a u isto vrijeme i pripadaju jednom od sedam strateških opredjeljenja, koje treba proširiti i nadgraditi sa podacima/pitanjima koji su bili dio ankete sprovedene u toku obrađivanja Strategije.

Strateško opredjeljenje	Podatak
Integracija Crne Gore u EU i održivi razvoj	Broj interpoliranih direktiva u crnogorsko zakonodavstvo
	Kapacitet institucija za saradnju i razvoj odnosa sa EU
Pravni i institucionalni okvir kao okosnica razvoja građevinarstva	Broj izrađenih DUP-ova
	Broj izrađenih podzakonskih akata u oblasti planiranja i uređenja prostora i izgradnje i ostalih dodirnih oblasti
	Godišnji izvršeni premjer površine zemljišta (m ²)
	Broj izdatih građevinskih dozvola i procenjena investiciona vrednost
Tehnička regulativa kao osnova sistema kvaliteta u građevinarstvu	Broj uspostavljenih tehničkih komiteta u okviru Instituta za standardizaciju
	Broj usvojenih standarda po tehničkom komitetu
	Broj i vrsta akreditovanih laboratorija za sertifikiranje kvaliteta
	Akreditacije za ISO standarde i HASAP standarde
Jačanje konkurentnosti građevinske operative	Zaposleni po sektorima djelatnosti od važnosti za građevinarstvo
	Prosječne zarade po sektorima djelatnosti od važnosti za građevinarstvo
	Prosječne zarade bez poreza i doprinosa po sektorima djelatnosti od važnosti za građevinarstvo
	Indeks prosječnih zarada po sektorima djelatnosti
	Vrijednost izvršenih i ugovorenih radova u građevinarstvu
	Broj zaposlenih u građevinarstvu i izvršeni efektivni sati
	Broj građevinskih firmi po veličini: mikro, male, srednje i velike
	Ostvarene investicije u nova osnovna sredstva po tehničkoj strukturi i djelatnosti investitora
	Javni i privatni izdaci za istraživanje i razvoj
	Broj završenih stanova po strukturi
	Površina završenih stanova po strukturi

	Vrijednost izvedenih građevinskih radova na: Zgradama Ostalim građevinama Cjevovodima, komunikacionim i električnim vodovima Složenim industrijskim građevinama Ostalim nepomenutim građevinama, putevi, hidro objekti, sistemi za navodnjavanje Vrednost izvedenih radova i inostranstvu ili izvezenog građevinskog materijala Učešće MSP u BDP u građevinarstvu
Kontinuitet kapitalnih investicija	Direktne strane investicije i ODA
	Kapitalne investicije iz budžeta
	BDP po glavi stanovnika
	Godišnje investicije u infrastrukturu
	Trgovinski deficit
	Potrošnja energije po glavi stanovnika i po domaćinstvu
	Učešće proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u ukupnoj proizvodnji energije
Formiranje adekvatne strukture radne snage u oblasti građevinarstva	Potrošnja energije po jedinici BDP (ukupno i po sektorima/građevinarstvo)
	Broj kvalifikovane radne snage po struci u oblastima usluga i građevinarstva
	Broj visokoobrazovnih kadrova u svim arhitektonskim i inženjerskim strukama zastupljenim u građevinarstvu
	Broj obrazovnih institucija u oblasti srednjeg stručnog obrazovanja
Razvoj industrije građevinskih materijala baziran na principima održivog razvoja	Broj visokoškolskih institucija u građevinskim strukama i arhitekturi
	Broj firmi koje koriste materijale prirodnog porijekla
	Firme koji koriste domaće prirodne resurse za proizvodnju građevinskih materijala i opreme
	Firme koje imaju zajednički nastup na crnogorskom tržištu sa stranim firmama u proizvodnji građevinskih materijala i opreme koristeći domaće prirodne resurse
	Firme koje koriste drvo i prerađevine drveta za proizvodnju materijala koji se koriste u građevinarstvu
	Proizvedena i uvezena količina građevinskih izolacionih materijala koji se koriste za povećanje energetske efikasnosti objekata

11.3. INOVIRANJE AKCIONOG PLANA

Oblast Strategije pokriva sedam strateških opredeljenja koji su po opsegu i obimu dosta široki i imaju neujednačenu dinamiku promjena i uticaja u datom vremenskom periodu. U brzinu i intezitet uticaja promjena uvjerali i smo se kroz uticaj koji je imala svjetska ekonomska kriza i na sam proces izrade ove Strategije, a neosporno je da će ista imati uticaj i na intenzitet njene realizacije. Dinamika transformacije i ispunjavanja uslova za EU integracije nametnuće svoje dopunske vremenske okvire i finansijska opterećenja koja se u ovom trenutku ne mogu definisati u cjelosti na duži rok. Shodno tome, treba adekvatno pratiti te promjene i redovno, po potrebi, inovirati Akcioni plan u manjem obimu. Ukoliko postoje dugoročnije implikacije promjena Akcionog plana treba pristupiti i inoviranju Strategije. Predlaže se da se nakon 2016. godine izvrši detaljna i cjelovita revizija Akcionog plana sa izradom novog vremenskog plana produžetka akcija koje su od prioritetnog značaja sa odgovarajućim budžetom koji je primjeren potrebama i finansijskim mogućnostima u period 2016-2020.

PRILOZI

Pilog 1 - Popis dokumentacione osnove

Pilog 2 - Lista učesnika

PRILOG 1. - POPIS DOKUMENTACIONE OSNOVE

- [1] *Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata*, "Sl. list Crne Gore", br. 51/08 od 22.08.2008.
- [2] *Predlog Zakona o svojinsko-pravnim odnosima*, www.bizniscg.info/download/Finansije.
- [3] *Zakon o stranim ulaganjima*, "Sl. List RCG", br. 52/00 od 03.11.2000, 36/07 od 15.06.2007.
- [4] *Zakon o zaštiti prirode*, "Sl. list CG", br. 51/08 od 22.08.2008.
- [5] *Zakon o životnoj sredini*, "Sl. list CG", br. 48/08 od 11.08.2008.
- [6] *Zakona o procjeni uticaja na životnu sredinu*, "Sl. list RCG", br. 80/05 od 28.12.2005.
- [7] *Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju*, „Sl. list RCG”, broj 64/02, 28.11.2002.
- [8] *Zakon o izmjenama i dopunama opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju*, „Sl. list RCG”, broj 32/05, 27.05.2005.
- [9] *Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju*, „Sl. list RCG”, broj 64/02, 28.11.2002.
- [10] *Zakon o gimnaziji*, „Sl. list RCG”, broj 64/02, 28.11.2002.
- [11] *Zakon o strucnom obrazovanju*, „Sl. list RCG”, broj 64/02, 28.11.2002.
- [12] *Zakon o visokom obrazovanju*, „Sl. list RCG”, broj 60/03.
- [13] *Zakon o naučno-istraživačkoj djelatnosti*, „Sl. list CG”, broj /08.
- [14] *Zakon o obrazovanju odraslih*, "Sl. list RCG", br. 64/02 od 28.11.2002, 49/07 od 10.08.2007.
- [15] *Zakon o priznavanju i vrednovanju obrazovnih isprava*, „Sl. list CG”, broj 4/08.
- [16] *Zakon o integrisanom sprečavanju i kontroli zagađivanja životne sredine*, „Sl. list RCG”, br. 80/05 od 28.12.2005, broj: 01-1319/2, Podgorica 26.12.2005god.
- [17] *Zakon o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu* „Sl. List RCG” br. 80/05 od 28.12.2005god, broj: 01-1322/2, Podgorica 26.12.2005.
- [18] *Zakon o vodosnabdjevanju i odvođenju otpadnih voda i deponovanju čvrstog otpada sa područja opština Herceg Novi, Kotor, Tivat, Budva, Bar i Cetinje*, „Sl.list RCG“ br.46/91.
- [19] *Zakon o putevima*, Sl.list RCG , br 42/04 od 22.06.2004.
- [20] *Zakon o sumama*, „Sl. list RCG” br.55/00.
- [21] *Zakona o vodama*, „Sl. list RCG“, broj 27/07.
- [22] *Zakona o finansiranju upravljanja vodama*, „Sl. list CG“, broj 65/08.
- [23] *Zakona o geološkim istraživanjima*, „Sl. list RCG“, broj 28/93, 27/94, 42/94 i 26/07.
- [24] *Zakona o rudarstvu*, „Sl. list CG“, broj 65/08.
- [25] *Zakona o koncesijama*, „Sl. list CG“, broj 8/09.
- [26] *Zakon o radu*, „Sl. list RCG” br. 49/08.
- [27] *Zakon o turizmu*, "Sl. list RCG", br. 32/2002, 41/2002, 45/2002, 38/2003 i 31/2005.
- [28] *Zakon o zaštiti spomenika kulture*, „Sl. list RCG” br. 47/91.
- [29] *Zakon o obnovi spomeničkog područja Kotora*, „Sl. list RCG” br. 47/91.
- [30] *Zakon o lokalnoj samoupravi*, "Sl. list CG", br. 45/91, 50/91, 16/95, 22/95, 23/96 i 42/2003. Vidi odluku US RCG br. 71/95-33/96-4. Prestao da vazi osim poglavlja "V Organizacija i rad organa opštine" izuzev člana 36. u tom poglavlju.
- [31] *Zakon o lokalnoj samoupravi*, "Sl. list CG", br. 42/03 i 28/04.
- [32] *Zakon o finansiranju lokalne samouprave*, "Sl. list CG", br. 42/03 i 44/03.
- [33] *Zakon o nacionalnim stručnim kvalifikacijama*, "Sl. list CG", br. 80/08 od 26.12.2008.
- [34] *Zakon o evidencijama u oblasti rada i zapošljavanja*, "Sl. list RCG", br. 69/03 od 25.12.2003.

- [35] *Zakon o porezu na dobit pravnih lica*, "Sl. list RCG", br. 65/01 i 80/04 i "Sl. list CG", broj 40/08.
- [36] *Zakon o regionalnom vodosnabdijevanju Crnogorskog primorja*, "Sl. list CG", br. 13/07 od 18.12.2007.
- [37] *Zakon o upravljanju otpadom*, „Sl. list RCG“, br. 80/05 od 28.12.2005.
- [38] *Zakon o kontroli državne podrške i pomoći*, Vlada Crne Gore, 05.08.2008.
- [39] *Zakon o zaštiti i spašavanju*, "Službeni list Crne Gore", broj 13/07
- [40] *Zakon o prevozu opasnih materija*, "Službeni list Crne Gore", broj 05/08
- [41] *Zakon o eksplozivnim materijama*, "Službeni list Crne Gore", broj 49/08
- [42] *Carinski zakon*, "Sl. list RCG", br. 7/02,38/02,72/02,21/03,29/05,66/06 i „Sl. list CG“, br. 21/08.
- [43] *Zakon o porezu na dodatu vrijednost*, <http://www.gov.me/minfin>
- [44] *Zakon o Budžetu Crne Gore za 2008 godinu*, Ministarstvo finansija, Podgorica, 26. decembar 2007.
- [45] *Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini*, "Sl. list RCG", br. 45/2006 od 17.7.2006.
- [46] *Zakon o održavanju čistoće, prikupljanju i korišćenju otpadaka* "Sl. list SRCG", br. 20/81, 26/81, 2/89, 19/89, 29/89, 39/89, 48/91, 17/92, 27/94.
- [47] *Zakon o zapošljavanju i radu stranaca*, "Sl. list CG" br.22 od 02.04.2008.
- [48] *Zakon o zaštiti na radu*, "Sl. list RCG", br. 79/2004.
- [49] *Zakon o zdravstvenoj zaštiti*, "Sl. list RCG" br. 39/2004.
- [50] *Zakon o zaštiti građana Republike Crne Gore na radu u inostranstvu*, "Sl. list RCG 11/04.
- [51] *Zakon o opštem upravnom postupku*, "Sl. list RCG" 60/03.
- [52] *Zakon o inspekciji rada*, <http://www.mzdravlja.vlada.cg.yu>
- [53] *Zakon o državnom predmjeru i katastru nepokretnosti*.
- [54] *Zakon o privrednoj komori Crne Gore*, "Sl. list CG", br. 42/98.
- [55] *Pravilnik o tehničkim normativima za izgradnju objekata visokogradnje u seizmičkim područjima*, "Sl. list SFRJ", br. 31/81, 49/82, 29/83 i 52/90.
- [56] *Pravilnik o tehničkim normativima za izgradnju skloništa i načinu održavanja i korišćenja skloništa*, "Sl. List Crne Gore" broj 44/08
- [57] *Pravilnik o kriterijumima za izbor lokacija, načinu i postupku odlaganja otpadnih materijala*, "Sl. list SFRJ", br. 31/81, br.49/82, br. 29/83, br. 21/88 i br. 52/90.
- [58] *Pravilnik o kvalitetu i sanitarno-tehničkim uslovima za ispuštanje otpadnih voda u recipijent i javnu kanalizaciju, načinu i postupku ispitivanja kvaliteta otpadnih voda, minimalnom broju ispitivanja i sadržaju izvještaja o utvrđenom kvalitetu otpadnih voda*, „Sl. list CG“, br. 45/08 od 31. jula 2008.
- [59] *Pravilnik o sanitarno-tehničkim uslovima koje moraju da ispunjavaju deponije i mjesta za izručivanje fekalija, načinu uređivanja i održavanja deponija i mjesta za izručivanje fekalija i o načinu za uništavanje smeća i fekalija*, "Sl. list SRCG", br. 20/83.
- [60] *Pravilnik o sadržaju zahtjeva, dokumentacije za izdavanje vodnih akata, načinu i uslovima za obavezno oglašavanje u postupku utvrđivanja vodnih uslova i sadržaju vodnih akata*, "Sl. list CG" broj 7/08.
- [61] *Pravilnik o sadržini elaborata o procjeni uticaja na životnu sredinu*, "Sl. List RCG" broj 80/05, Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine.
- [62] *Pravilnik o sadržaju dokumentacije koja se podnosi uz zahtjev za odlučivanje o potrebi procjene uticaja na životnu sredinu*, "Sl. list RCG" broj 80/05, broj 01-3894/1, Podgorica 17.12.2007, Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine.
- [63] *Pravilnik o sadržaju dokumentacije koja se podnosi uz zahtjev za određivanje obima i sadržaja elaborata o procjeni uticaja na životnu sredinu*, "Sl. list RCG" broj 80/05, broj 01-3893/1, Podgorica 17.12.2007, Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine.
- [64] *Pravilnik o izradi i održavanju katastra voda i podzemnih objekata*, "Sl. list RCG" br. 25/79, 28/79.
- [65] *Pravilnik o izradi i održavanju katastarskog operata* "Sl. List RCG" br. 9/87.
- [66] *Pravilnik o izradi i održavanju katastra Morskog dobra*, "Sl. list RCG" br. 21/97.

- [67] *Pravilnik o izradi i održavanju katastra nepokretnosti*, "Sl. list RCG" br. 22/2006 od 11.04.2006, Ministarstvo finansija RCG.
- [68] *Pravilnik o postupku licenciranja ustanova u oblasti vaspitanja i obrazovanja i načinu vođenja registra licenciranih ustanova*, "Sl. list RCG", br. 45/06 od 17.07.2006.
- [69] *Odluka o određivanju izvorišta namijenjenih za regionalno i javno vodosnabdijevanje (javnim vodovodom) i utvrđivanje njihovih granica*, „Sl. list RCG“, broj 36/08 od 10. jula 2008.
- [70] *Odluka o visini i načinu obračunavanja vodnih naknada i kriterijumima i načinu utvrđivanja stepena zagađenosti voda*, „Sl. list CG“, broj 29/09.
- [71] *Odluka o utvrđivanju broja radnih dozvola za strance za 2009. godinu*, Vlada Crne Gore, 23. oktobra 2008.
- [72] *Directive 2002/91/EC of the European Parliament and the Council of 16 December 2002 on the energy performance of buildings*, Official Journal of the European Communities, 2003.
- [73] *The Construction Products Directive (Council Directive 89/106/EEC)*, September 2003, Brussels.
- [74] *Direktiva 75/442/EEC o otpadu i Direktiva 91/689/EEC o opasnom otpadu*.
- [75] *Direktiva 91/271/EEC o otpadnim vodama*.
- [76] *Direktive za vode i podzemne vode: 91/676/EEC, 80/858/EEC, 91/692/EEC*.
- [77] *Guidance Paper L (concerning the Construction Products Directive – 89/106/EEC), Application and Use of Eurocodes*, Version 27 November 2003, Brussels.
- [78] *Direktiva o građevinskim proizvodima – izazovi i uvođenja*, Građevinar 58 (2006) 12, 1009-1019.
- [79] *Strateška procjena uticaja na životnu sredinu za Detaljni prostorni plan Autoputa: Bar-Boljare*, Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica, avgust 2008.
- [80] *Strateški plan reforme obrazovanja za period 2002-2004*, Ministarstvo prosvjete i nauke, Podgorica, Januar 2003.
- [81] *Strateški plan reforme obrazovanja za period 2005-2009*, Vlada Republike Crne Gore, Podgorica 2005.
- [82] *Strateški plan Zavoda za školstvo 2005-2007*, Vlada Republike Crne Gore, Zavod za školstvo, Podgorica 2005.
- [83] *Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori*, Ministarstvo prosvete i nauke, Podgorica 2008.
- [84] *Strategija naučno-istraživačke djelatnosti Crne Gore (2008-2016)*, Ministarstvo prosvete i nauke, Podgorica, maj 2008.
- [85] *Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2025. godine*, Institut za istraživanja u energetici, ekologiji i tehnologiji, Podgorica, novembar 2007.
- [86] *Nacionalna Strategija Održivog razvoja Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine, Januar 2007.
- [87] *Strategija razvoja turizma Crne Gore do 2020 godine*, Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine, Vlada Crne Gore, 2008.
- [88] *Strategija razvoja saobraćaja Crne Gore-Nacrt*, Ministarstvo pomorstva i saobraćaja, 2006.
- [89] *Nacionalna strategija za vanredne situacije RCG*, Vlada RCG, decembar 2006
- [90] *Strateški master plan za upravljanje čvrstim otpadom na republičkom nivou*, Ministarstvo zaštite životne sredine i uređenja prostora, Podgorica 2004.
- [91] *Predlog strategije nacionalne bezbjednosti*, Vlada Crne Gore, Podgorica, Septembar 2008.
- [92] *Strategija za integrisano upravljanje migracijama u Crnoj Gori za period 2008 – 2013 godine*, Ministarstvo unutrašnjih poslova i javne uprave, Podgorica, 28. jul 2008.
- [93] *Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća 2007-2010*, Vlada Republike Crne Gore, Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća, Podgorica, Septembar 2007.
- [94] *Strategija podsticanja direktnih stranih investicija Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Jun 2006.
- [95] *Strategija upravne reforme Crne Gore 2002-2009*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo pravde, Podgorica, mart 2003.

- [96] *Enlargement Strategy and Main Challenges 2008-2009, Communication from the commission to the European parliament and the Council, Montenegro 2008 progress report*, {COM(2008)674}, SEC(2008)2696 final, Brussels 05.11.2008.
- [97] *Strategija regionalnog razvoja CG*, CEED i Vlada Crne Gore, mart 2005.
- [98] *Strategija građansko vaspitanja i građanskog obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u Crnoj Gori 2007-2010*, Vlada Crne Gore, Zavod za školstvo, Podgorica, decembar 2007.
- [99] *Predlog Strategije naučno-istraživačke djelatnosti Crne Gore 2008-2016*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo prosvjete i nauke, 2008.
- [100] *Strategija za suzbijanje siromaštva i socijalne isključenosti*, Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog staranja, Podgorica, jul 2007.
- [101] *Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2007 - 2011 godine*, Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog staranja, Podgorica, 2008.
- [102] *Studija izvodljivosti za dva autoputa u Crnoj Gori, Autoput Bar-Boljare*, Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija, Podgorica, avgust 2008.
- [103] *Studija mogućnosti razvoja SR Crne Gore do 1985, odnosno 2000 godine, Mogućnosti dugoročnog razvoja građevinarstva SR Crne Gore*, Institut za društveno-ekonomska istraživanja, decembar 1979.
- [104] *Izveštaj o radu i stanju u upravnoj oblasti Ministarstva zaštite životne sredine i uređenja prostora i Izveštaj o radu institucija iz njegove nadležnosti, sa Izveštajem o poslovanju privrednih subjekata od posebnog interesa u 2004. godini*, Ministarstvo zaštite životne sredine i uređenja prostora, Podgorica, decembar 2005.
- [105] *Izveštaj o stanju uređenja prostora*, Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica, 2008.
- [106] *Izveštaj o realizaciji strategije podsticanja izvoza (septembar 2006 – septembar 2007)*, Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica, septembar 2007.
- [107] *Izveštaj o radu i stanju u upravnoj oblasti Ministarstva zaštite životne sredine i uređenja prostora i Izveštaj o radu institucija iz njegove nadležnosti, sa Izveštajem o poslovanju privrednih subjekata od posebnog interesa u 2004. godini*, Ministarstvo zaštite životne sredine i uređenja prostora, Podgorica, decembar 2005.
- [108] Opšti kolektivni ugovor između Vijeća Saveza samostalnih sindikata Crne Gore, Vlade Republike Crne Gore i Upravnog odbora Privredne komore Crne Gore, "Sl. list RCG", br. 01/04 od 15.01.2004, 59/05 od 13.10.2005, 24/06 od 18.04.2006.
- [109] *Granski ugovor za građevinarstvo i industriju građevinskog materijala*, "Sl. list RCG", br. 45/04 od 02.07.2004, 79/05 od 23.12.2005.
- [110] Uredba o kriterijumima i postupku za utvrđivanje broja radnih dozvola za strance, "Sl. list CG", br. 69/08 od 17.11.2008.
- [111] *Uredba o izmjenama i dopunama uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave*, Vlada Republike Crne Gore, Podgorica, novembar 2006.
- [112] *Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave*, "Sl. list RCG", br. 54/04 od 09.08.2004, 78/04 od 22.12.2004, 06/05 od 11.02.2005.
- [113] *Uredba o načinu i uslovima za dodjelu koncesija za vršenje geoloških istraživanja i eksploataciju mineralnih sirovina*, "Sl. list RCG", br. 15/04.
- [114] *Uredba o klasifikaciji i kategorizaciji voda*, "Sl. list RCG", br. 14/96, 19/96, 15/97.
- [115] *Uredba o klasifikaciji površinskih i podzemnih voda*, "Sl. list CG", br. 02/07 od 29.10.2007.
- [116] *Uredba o sadržaju i načinu vođenja vodnog informacionog sistema*, "Sl. list CG", br. 33/08 od 27.05.2008.
- [117] *Uredba o sadržaju i načinu pripreme plana upravljanja vodama na vodnom području riječnog sliva ili na njegovom dijelu*, "Sl. list CG", br. 39/09.
- [118] *Plan privatizacije Crne Gore za 2008 godinu*, Podgorica.
- [119] *Detaljni prostorni plan Autoputa: Bar-Boljare –Predlog*, Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica, oktobar 2008.

- [120] *Akcioni plan za jačanje institucionalne sposobnosti za preuzimanje obaveza u procesu evropskih integracija*, Vlada R. Crne Gore, Kancelarija za pridruživanje EU, jul 2006.
- [121] *Akcioni Plan Integracija održivog razvoja u obrazovni sistem za period 2007-2009*, Vlada Republike Crne Gore, Podgorica 2007.
- [122] *Akcioni plan za implementaciju preporuka evropskog partnerstva*, Vlada Republike Crne Gore, Podgorica, maj 2007.
- [123] *Prostorni plan Republike Crne Gore*, Ministarstvo zaštite životne sredine i uređenja prostora, Podgorica, 2008.
- [124] *Prijedlog Akcionog plana politike stanovanja u Crnoj Gori*, Vlada Crne Gore, decembar 2005.
- [125] *Program uređenja prostora*, Vlada Crne Gore, 2008.
- [126] *Program upotrebe sredstava u vodoprivredi za 2007. godinu*, Vlada Republike Crne Gore, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Podgorica, januar 2007.
- [127] *Nacionalni program za integraciju Crne Gore u EU (NPI) za period 2008-2012*, Vlada Crne Gore.
- [128] *Ekonomski i fiskalni program za Crnu Goru 2007–2010*, Vlada CG, Ministarstvo finansija, Podgorica, novembar 2007.
- [129] *Ekonomski i fiskalni program za Crnu Goru 2006-2008. (2006 EFP)*, Vlada CG, Ministarstvo finansija, Podgorica, novembar 2006.
- [130] *Arhitektonski Atlas Crne Gore*, Oktobar 2006.
- [131] *Sintezna karta Crne Gore-Prostorni plan Crne Gore do 2020. god.*, Ministarstvo za ekonomski razvoj.
- [132] *Spoljnopolitički prioriteti Crne Gore*, Ministarstvo inostranih poslova Crne Gore, 2007.
- [133] *Ekonomska politika Crne Gore za 2008 godinu*, Vlada Crne Gore, Podgorica, 21.12.2007.
- [134] *Agenda Ekonomskih Reformi u Crnoj Gori 2002-2007*, Podgorica, april 2005.
- [135] *Statistički godišnjak 2007*, Zavod za statistiku MONSTAT, Podgorica 2007.
- [136] *Politika unapređenja ekonomskih odnosa sa inostranstvom sa osvrtom na strane direktne investicije*, Vlada Crne Gore, maj 2007.
- [137] *Finansijski Sporazum između Vlade Crne Gore i Komisije Evropskih Zajednica o Nacionalnom programu za Crnu Goru u okviru IPA-komponente za pomoć tranziciji i institucionalno jačanje kapaciteta za 2007. godinu*, februar 2008.
- [138] *Analiza tržišta nekretnina*, Sektor za istraživanja, statistiku i IT, Centralna Banka Crne Gore, Podgorica 2008.
- [139] *Analiza normativne uređenosti građevinarstva, industrije građevinskog materijala i komunalne djelatnosti*, Glasnik-List privredne komore Crne Gore, Službeni dodatak 16, maj 2008.
- [140] *Informaciju o izveštaju Evropske komisije o napretku Crne Gore za 2007. godinu*, Sekretarijat za evropske integracije, novembar 2007.
- [141] *Crna Gora, investicioni izazov*, Vlada Crne Gore, 2007.
- [142] *Porezi i razvoj građevinarstva u Crnoj Gori*, Privredna komora Crne Gore, novembar 2008.
- [143] *Program javnih radova za 2008. godinu*, Vlada Crne Gore.
- [144] *Uticaj globalne finansijske i ekonomske krize na crnogorsku ekonomiju*, Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica, decembar 2008.
- [145] *Ekonomska politika Crne Gore za 2009. godinu*, Sekretarijat za razvoj, Podgorica, 12.12.2008.
- [146] *Vodič za pristup informacijama Ministarstva pomorstva i saobraćaja*, Ministarstvo pomorstva i saobraćaja, Podgorica 2006.
- [147] *Elaborat o mogućnostima postizanja efikasnije organizovanosti građevinarstva SR Crne Gore*, Zavod za tržišna istraživanja, Beograd, decembar 1987.
- [148] *Strane direktne investicije kao pokretač privrednog razvoja Crne Gore*, Sektor za istraživanja, statistiku i IT, Centralna banka Crne Gore, Podgorica 2008.

- [149] *Knjiga promjena obrazovnog sistema R. Crne Gore*, Institut za otvoreno društvo Crne Gore, Podgorica, 2001.
- [150] *Reforma obrazovanja i razvoj ljudskih resursa u Crnoj Gori*, Privredna komora Crne Gore, Podgorica, jun 2008.
- [151] *School Infrastructure and Necessary Investments*, The Ministry of Education and Science, Podgorica 2003.
- [152] *Glavni projekat informacionog sistema obrazovanja RCG*, Ministarstvo prosvete i nauke, Podgorica 2004.
- [153] *Call for Partnership Projects*, Academy of Central European Schools, 2008/2009.
- [154] *Proces razvoja Nacionalnog plana akcije za mlade u Crnoj Gori, Informativni paket*, Ministarstvo prosvete i nauke, www.mpin.vlada.cg.yu
- [155] *Akreditacija visokoobrazovnih ustanova i studijskih programa*, Ministarstvo prosvete i nauke, www.mpin.vlada.cg.yu
- [156] *FP7 Program*, Ministarstvo prosvete i nauke, www.mpin.vlada.cg.yu
- [157] *Akreditovane visokoobrazovne ustanove i studijski programi*, Ministarstvo prosvete i nauke, www.mpin.vlada.cg.yu
- [158] *Analiza deficitarnih zanimanja u Crnoj Gori*, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Podgorica, maj 2008.
- [159] *Analiza poslodavaca, zaposlenost i zapošljavanje 07/08*, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Podgorica, 2008, www.zzzcg.org
- [160] *Časopis tržište rada*, br.2,3-2007.
- [161] *Časopis tržište rada*, br.4,5-2008.
- [162] *Jedinstvena nomenklatura zanimanja u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji*, "Sl. list SFRJ", br. 31/90.
- [163] *Metodologija izrade standarda zanimanja*, www.gov.me/files/1127148437.pdf
- [164] *Radna snaga i zaposlenost u Crnoj Gori*, Zavod za zapošljavanje, septembar 2007.
- [165] *Rješenje o standardu zanimanja parketar/parketarka*, "Sl. list RCG", br. 60/07 od 09.10.2007.
- [166] *Eliminisanje barijera za razvoj preduzetništva u Crnoj Gori, Rezime*, Vlada R.Crne Gore, Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća, Podgorica, septembar 2007.
- [167] Relevantni podaci za: budžet, kreditni rejting, finansijski izvještaji, pravilnici, uredbe, odluke, Zakon o budžetu, ekonomsko fiskalni program i dr. web-strana <http://www.gov.me/minfin>
- [168] *Tekuća privredna kretanja u I kvartalu 2009. godine sa ocjenom uticaja finansijske krize na građevinarstvo i predlog mjera za njeno prevazilaženje*, Privredna komora Crne Gore – Odbor udruženja građevinarstva, IGM i komunalne privrede.
- [169] *Informacija o uspostavljanju Decentralizovanog implementacionog sistema (DIS) u Crnoj Gori*-Sekretarijat za Evropske integracije, februar 2008.
- [170] *Trendovi razvoja građevinskog sektora i tržišta nekretnina* - Jelena Krstajić, "Preduzetnička ekonomija"-2006.
- [171] *Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave* "Sl. list RCG" br.59/09.
- [172] *Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine* (septembar 2009.).
- [173] *Eliminisanje biznis barijera za razvoj preduzetništva - Uređenje prostora i izgradnja objekata - Analiza propisa sa predlozima za reviziju zakonskih rješenja*, Ministarstvo za ekonomski razvoj, 2009.
- [174] *Bilten Ministarstva finansija*, broj XII / 2008.
- [175] *Mogućnosti za prevazilaženje krize u građevinarstvu Crne Gore*, - Privredna Komora Crne Gore, Prof. dr. Milenko Popović, 2009.
- [176] *Zavod za zapošljavanje Crne Gore*- Izveštaj o zapošljavanju stranaca, Oktobar 2009.
- [177] *Mjesečni statistički pregled 01-2009*, Monstat.
- [178] *Informacija o ponudi, tražnji, deficitima, suficitima i zapošljavanju kod zanimanja III i IV stepena srednje stručne sprema na tržištu rada u CG*, ZZZ CG, 11.03.2009.

- [179] *Obrazovanje u građevinarstvu- problematika deficita radne snage*, Privredna komora CG, februar 2009.
- [180] *Studija "Mogućnosti razvoja industrije građevinskog materijala u Crnoj Gori"*, Privredna komora Crne Gore, jun 2009, Podgorica.

PRILOG 2. - LISTA UČESNIKA

Red. br.	Prezime i ime	Šk. sprema i zvanje	Funkcija u timu
1	2	3	4
1.	Strahinja Trpevski	dipl.arh., profesor, dr	Tim lider
2.	Petar Cvetanovski	dipl.građ.inž. van. profesor, dr	Potpisnik projekta i član radne grupe 2
3.	Meri Cvetkovska	dipl.građ.inž. van. profesor, dr	Direktor projekta, član radne grupe 2 i koordinator radne grupe 5
4.	Jovanovski Milorad	dipl.geol.inž. van. profesor, dr	Koordinator projektne jedinice Skoplje, član radne grupe 2
5.	Snežana Rutešić	dipl.građ.inž. docent, dr	Koordinator lokalne jedinice Podgorica i član radne grupe 5
6.	Nenad Ivanišević	dipl.pravnik, dipl.građ.inž. docent, dr	Koordinator radne grupe 1
7.	Vanco Gjorgjiev	dipl.geod.inž. profesor, dr	Koordinator radne grupe 2 i član radne grupe 1
8.	Tome Trombev	dipl.građ.inž.	Koordinator radne grupe 3 i član radne grupe 1 i 2
9.	Vesna Stojanova	dipl.ekonomist, profesor, dr	Koordinator radne grupe 4 i član radne grupe 3
10.	Todorka Samardžioska	dipl.građ.inž. docent, dr	Koordinator radne grupe 6 i član radne grupe 5
11.	Katerina Donevska	dipl.građ.inž. van.profesor, dr	član radne grupe 1 i 2
12.	Ljupčo Lazarov	dipl.građ.inž. profesor, dr	član radne grupe 2
13.	Radomir Zejak	dipl.građ.inž. profesor, dr	član lokalne projektne jedinice-Podgorica, član radne grupe 5 i 6
14.	Uwe Hartmann	dipl.tehn.inž. dr	ekspert-konsultant i član radne grupe 2
15.	Valentina Žileska-Pančoska	dipl.građ.inž. profesor, dr	član radne grupe 3
16.	Liljana Denkovska	dipl.građ.inž. profesor, dr	član radne grupe 5
17.	Zoran Krakutovski	dipl.građ.inž. docent, dr	član radne grupe 4
18.	Blagoja Nanevski	dipl.ekonomist	član radne grupe 4
19.	Mladen Gogić	dipl.građ.inž. spoljni saradnik, mr	član lokalne projektne jedinice Podgorica i član radne grupe 1 i 2
20.	Strahinja Pavlović	dipl.građ.inž. spoljni saradnik, mr	član lokalne projektne jedinice Podgorica i član radne grupe 1 i 3
21.	Zlatko Zafirovski	dipl.građ.inž. mlađji asistent	član radne grupe 4 i 5
22.	Slobodan Ognjenović	dipl.građ.inž. asistent	član radne grupe 1 i 2

23.	Nataša Markovska	dipl.elec.inž. dr	član radne grupe 4
24.	Stanislava Dodevska	dipl.građ.inž. dr	član radne grupe 1 i 2
25.	Đorđi Trajanovski	dipl.arh.	član radne grupe 1
26.	Časlav Mladenovski	dipl.environ.inž., mr	član radne grupe 1
27.	Sonja Čerepnalkovska	dipl.građ.inž.	član radne grupe 2
28.	Žaklina Sekovska	dipl. pravnik	član radne grupe 2
29.	Miodrag Perović	direktor ISME	član radne grupe 2
30.	Igor Petkovski	dipl. pravnik	član radne grupe 3
31.	Ana Trombeva Gavriloska	dipl.građ.inž. mr	član radne grupe 3